

FRAKNÓI EMLÉKKÖNYV

Fraknói Vilmos (1843–1924) püspök, történész
a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának emlékezete

COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

EXCERPTUM EX CLASS. I, VOL. 24

FRAKNÓI MEMORIAL BOOK

Remembrance of Vilmos Fraknói (1843–1924)
Bishop, Historian, Secretary-General of the
Hungarian Academy of Sciences

On the 100th Anniversary of his Decease
edited by
PÉTER TUSOR & VIKTOR KANÁSZ

BUDAPEST ♦ ROME

2024

FRAKNÓI EMLÉKKÖNYV

Fraknói Vilmos (1843–1924) püspök, történész
a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának
emlékezete

Halálának 100. évfordulóján
szerkesztette
TUSOR PÉTER & KANÁSZ VIKTOR

Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series I: Collectanea Vaticana Hungariae

sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi

P. Card. ERDŐ

fundavit ac moderatur

P. TUSOR

Előadások a Fraknói (Nyári) Akadémián 17–25.

Kiadja a Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
(HUN-REN PPKE-PTE)

és a BTK Moravcsik Gyula Intézet
(HUN-REN)

*Published by the Vilmos Fraknói Vatican Historical Research Institute
and the BTK Gyula Moravcsik Institute*

HUN-REN
Hungarian Research Network

A kutatásokat a Magyar Kutatási Hálózat és az MTA Bolyai-ösztöndíj (III/3),
a kötet megjelentetését a PPKE-BTK-Kut-23-6. sz. projekt támogatta

<http://institutumfraknoi.hu>

© *The authors and the editors*, 2024

ISSN 1786-2116

ISBN 978 963 308 504 2

ISBN ebook 978 963 308 505 9

Felelős kiadó

Publisher responsible

a Gondolat Kiadó igazgatója

the Director of "Gondolat" Publishing House

Tördelte - *Typography*: É. Lipót

Mutató - *Index*: Gy. Sági

Olvasószerkesztők - *Correctors*

Zs. Matus, Zs. Bellovics, G. Nemes, O. Kőhalmi

Kiadásra előkészítette - *Prepared for publication*

a GONDOLAT Kiadó - *the Publishing House "Gondolat"*

Fraknói Vilmos, az MTA főtitkára, a *Monumenta Vaticana Hungariae* alapítója
(Bükösi Gábor – Pécs, 2024)

PÁPAI TIZEDEK ÉS ADÓSZEDŐK
A 14. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON
Fejérpataky László és a magyar Monumenta Vaticana

„A «Monumenta Vaticana» első sorozatának első kötete megjelent, tulajdonképp az első kötet első része. Ez a Magyarországra küldött pápai tizedszedők számadásait foglalja magában 1281–1375-ig. Ezen, történetiünkre nézve rendkívül nagy fontosságú számadásoknak csak egyes töredékeit ismertük, most immár előttünk fekszik az egész. Hosszú és fáradságos munkának gyümölcse ez, mely több éven át néhány szaktudósnak fáradságos munkáját vette igénybe. S valóban kiadás tekintetében oly edícióval állunk szemben, mely a tudomány mai igényeinek a legteljesebb mérvben megfelel. Vezetője, mozgató szelleme a bizottságnak Fraknói Vilmos volt s a magyarországi püspöki kar áldozatkészsége mellett a munka szellemi oldalának oly fényes sikerét leginkább neki köszönhetjük és mellette Fejérpataky Lászlónak, ki a sajtó alá rendezés és elkészítés nagy fáradságú és teljes szakismeretet igénylő munkájával volt megbízva. Ő írta a bevezetést hozzá, mely a tizedszedés történetét vázolja, míg az előszót hozzá elhunyt elnökünk: Ipolyi Arnold írta. Társulatunk jelenhavi gyűlésében Fejérpataky László e munkáról nagybecsű tanulmányt írt, melynek közlését jövő füzetünkben fogjuk megkezdeni.”¹

A Magyar Történelmi Társulat folyóirata, a *Századok* hasábjain 1887 májusában napvilágot látott fentebb idézett sorok a Vatikáni Okirattár-Bizottság frissen megjelent nagyszabású, a 14. századi pápai adószedők magyarországi számadásait közreadó kötetére utalnak,² amely kiadásában Fejérpataky Lászlónak elévülhetetlen érdemei voltak. A tanulmány a történelmi segédtudományok, mindenekelőtt a diplomatika magyarországi megújítójának a vatikáni kutatásokban betöltött szerepét tekinti át, amely korábban kevesebb figyelmet kapott.³

¹ *Tárcza*, *Századok* 21 (1887) 484.

² Az MVH I/1 teljes címlírása e kötet végén (*Könyvészet/A*).

³ Legutóbb röviden említette: MALÉTH AGNES, *A Magyar Királyság és a Szentszék kapcsolata I. Károly korában (1301–1342)*, Pécs 2020, 20.

I. CSALÁD, TANULMÁNYOK, PÁLYAKEZDÉS

Kelecsényi Fejérpataky László Lajos Sámuel régi, katolikus nemesi családban látta meg a napvilágot Eperjesen, 1857. augusztus 17-én. A patinás familia leszármazása egészen a 13. század derekéig (1248) vezethető vissza. A család 1263-ban IV. Béla király uralkodása idején került a nemesek közé, majd 1564-ben I. Ferdinánd királytól címerűjítő levelet kapott. Apja, id. Fejérpataky László († 1894) királyi tanácsos, a királyi ítélőtábla segédhivatalainak főigazgatója volt, édesanyja Lendvay Terézia († 1900). Bátyja, Kálmán († 1916) királyi tanácsos, ügyvédként dolgozott Budapesten, emellett pedig a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság ügyészeként, valamint a Kereskedelmi Takarékszövetkezet elnökeként is tevékenykedett.⁴

Középiskolai tanulmányait a pesti piaristáknál kezdte meg (1867), majd 1875-ben kitüntetéses érettségi vizsgát tett a pesti Királyi Egyetemi Katolikus Főgimnáziumban.⁵ Az érettségit követően a Budapesti Tudományegyetemen kezdte meg tanulmányait Horvát Árpád kezei alatt, ahol 1878-ban bölcsészdoktori címet, majd 1879-ben történelem–latin szakos tanári diplomát szerzett.⁶ Szakmai felkészültségében meghatározóak voltak külföldi tanulmányai, melyeket Bécsben, Berlinben és Párizsban folytatott. 1877 és 1879 között a Bécsi Egyetem Történettudományi Intézetében⁷ a modern diplomatika megalapítója, Theodor Sickel mellett pallérozódott.⁸ Sickel éppen ekkor készítette elő

⁴GULYÁS PÁL, *Nekrológ*, MKSz 30 (1923) 1–2. sz., 3–4; „Slovakia Church and Synagogue Books, 1592–1935”, FamilySearch (<https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:V1Q6-L35:Wed Nov 29 07:34:20 UTC 2023>), Entry for Ladislaus Ludovicus Samuel Fejérpataky and Ladislaus Fejérpataky, 25 Aug 1857; Hungary Funeral Notices, 1840–1990,” images, FamilySearch (<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:33HY-DCTQ-BBW?cc=1542666&wc=M6WK-HNL:20 May 2014>), F > Feiszinger, Ida > image 377, 380, 385 of 953; citing Bibliotek National Széchenyi, Budapest (National Széchenyi Library, Budapest) (2024. 02. 14.); MUDRÁK JÓZSEF, *A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság vezetősége (1883–1951)*, Gerundium 12 (2021) 191–206, 196.

⁵GULYÁS, *Nekrológ*.

⁶Vö. ROMSICS IGNÁC, *Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*, Budapest 2011, 577.

⁷Első levelét 1877. október 10-én írta Bécsből az egyik fő támogatójához, Szilágyi Sándor akademikushoz, az Egyetemi Könyvtár igazgatójához. Ebben többek közt a következőkről számolt be: „Sickel úrral ma beszéltem, és átadtam neki a két rendbeli ajánlólevelet... Az egyetemre holnap íratom be magamat. A levéltárban még nem voltam.” OSzKK Fond IX/184, 1. sz.

⁸Sickel szerepére lásd: HEINRICH FICHTENAU, *Diplomatiker und Urkundenforscher*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 100 (1992) 9–49, *passim*; rövid életrajza:

kiadásra a *Monumenta Germaniae Historia* vállalkozás keretei között I. Konrád, I. Henrik és I. Ottó császárok okleveleit,⁹ így tanítványai – köztük Fejérpataky is – alapos gyakorlatot szereztek az oklevélkritika, a paleográfia és írásösszehasonlítás terén.¹⁰ 1881-ben posztgraduális tanulmányokat folytatott a Berlini Egyetemen,¹¹ ahol az oklevéltan szintén jeles képviselői, Wilhelm Wattenbach, Georg Waitz és a nála mindössze néhány évvel idősebb Harry Bresslau előadásait látogatta.¹² Végül Párizsba utazott¹³ és az École Nationale des Chartes tudós professzorainak iránymutatása mellett bővítette tudáshorizontját és mélyítette el diplomatikai és paleográfiai ismereteit.¹⁴

Tudományos pályája meredeken ívelt felfelé: 1879-ben, 22 évesen az oklevél- és a címertan magántanára lett a pesti egyetemen; 1882-ben a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának levéltárosává nevezték ki; 1883-ban a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság titkára lett, 1884-ben pedig mindössze 27 esztendősen a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották.¹⁵

WINFRIED, STELZER, *Sickel, Theodor Ritter von*, *Neue Deutsche Biographie* 24 (2010) 309–311. (<https://www.deutsche-biographie.de/pnd118797026.html#ndbcontent> (2024. 02. 19.).

⁹ *Die Urkunden der deutschen Könige und Kaiser*, Bd. 1. *Urkunden Konrad I., Heinrich I. und Otto I. (Conradi I., Heinrici I. et Ottonis I. Diplomata)*, hgg. von THEODOR SICKEL, Hannover 1879–1884.

¹⁰ ÁLDÁSY ANTAL, *Fejérpataky László r. t. osztálytitkár emlékezete* (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek 18/14), Budapest 1924, 1–23, 2–3. – 1878. március 12-én Bécsben kelt levelében a következőkről tájékoztatta Szilágyit: „Pannonhalmára szeretnék kirándulni, hogy ott Sz. István 1001. alapítólevelét és ennek későbbi átiratait eredetiben átnézhessem, hogy így doctoratusi értekezésemet, melyen már másfél éve dolgozom, s melyet most a Sickeltől nyert útmutatások nyomán egészen más irányban fejtek meg, végre befejezhsem.” OSzKK Fond IX/184, 7. sz. – Az említett doktori munka még abban az évben elkészült és nyomtatásban napvilágot is látott: FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ, *A pannonhalmi apátság alapító oklevele*, Budapest 1878.

¹¹ 1881 januárja és áprilisa között tartózkodott Berlinben. OSzKK Fond IX/184, 17–22. sz.

¹² ROMSICS, *Clio bűvöletében*, 577. – 1881. február 4: „Wattenbach, Waitz és Bresslau óráira szorgalmasan eljárók; a két első gyakorlataikon activ is részt vettem.” OSzKK Fond IX/184, 17. sz. (A keltezés tévesen 1880); 1881. március 16.: „A könyvtárat elég szorgalmasan használom. Wattenbach-chal igen jó viszonyban vagyok.” Uo., 21. sz.

¹³ 1881. április derekától július 15-ig tartózkodott Párizsban. OSzKK Fond IX/184, 22–28. sz.

¹⁴ SZENTPÉTERY IMRE, *Fejérpataky László emlékezete*, *Turul* 38–39 (1924) 25. sz., 1–8, 4. – Emellett a *Sorbonne*, a *College de France*, valamint az *Écoles des Hautes Études* történelmi előadásait is hallgatta. 1881. május 2. OSzKK Fond IX/184, 23. sz.

¹⁵ MARKÓ LÁSZLÓ, *Fejérpataky László*, Markó László–Burucs Kornélia–Balogh Margit–Hay Diana (szerk.), *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai (1825–2002) I–III* (főszerk. Glatz Ferenc), Budapest 2003, I, 329.

2. A TÖRTÉNETI SEGÉDTUDOMÁNYOK MŰVELÉSÉNEK MEGÚJÍTÓJA

Külföldi tanulmányútjai során szerzett tapasztalatai a történeti segédtudományok magyarországi megújítására sarkallták. 1885-ben az Országos Általános Kiállítás történelmi kongresszusán a Magyar Történelmi Társulat felkérésére tartott előadásában az oklevéltan és általában a segédtudományok hazai fejlődését, állapotát tekintette át, majd pedig az auxiliáris tudományok művelésének-oktatásának reformprogramját vázolta fel. Különösen a hazai diplomatika számára jelölte ki a feladatokat, amelyek közül a legfontosabbnak a magyar királyi oklevelek kritikai kiadását tartotta. Ennek érdekében javasolta a magyar történeti intézet megalapítását, amely elsődleges feladatként az alapos segédtudományi, mindenekelőtt a diplomatikai és a paleográfiai képzést nevezte meg az *Institut für Österreichische Geschichtsforschung* és az *École des Chartes* mintájára. Noha az általa proponált intézet ebben a formában nem jött létre, a Budapesti Tudományegyetemen 1887-ben megalapított Történelmi Szeminárium keretei között e célkitűzésnek igyekezett megfelelni.¹⁶

A német egyetemi oktatás mintájára ugyanis Budapesten is bevezették a szemináriumok rendszerét, amely gyakorlatorientált képzést nyújtott a hallgatóknak. E reformfolyamatban a Történeti Szeminárium vezetőtanáraként Fejérpataky László központi szerepet játszott. Az ő iránymutatása mellett állították fel a Szeminárium könyvtárát is, amely a minőségi oktatás és a kutatómunka bázisává vált.¹⁷ Miután 1895-ben a diplomatika és a heraldika pro-

¹⁶ FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ, *A történelem segédtudományai s különösen az oklevéltan hazánkban*, A Magyar Történelmi Társulat 1885. július 3–6. napjain, Budapesten tartott Congressusának irományai, szerk. SZILÁGYI SÁNDOR, Budapest 1885, 53–86. – Ezt követően élénk polémia bontakozott ki a Századok folyóirat hasábjain Fejérpataky és Horvát Árpád között, ugyanis programadó előadásában és annak írott változatában – ugyan nem explicit, ámde mégis egyértelműen – Horvát professzor oktatási módszereinek avítságát is kritikával illette. Vö. HORVÁT ÁRPÁD, *A budapesti diplomatikai tanszék, a semináriumi oktatás és a felállítandó történelmi intézet*, Századok 20 (1886) 747–787; FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ, *A történelmi congressus utóhangja*, uo., 896–907. – Fejérpataky sommás véleményét Szilágyi Sándornak, a Századok szerkesztőjének írt magánlevelében a következőképpen foglalta össze: „Olvasom Horvát Árpádnak a diplomatikai oktatásról írt mentegetődzését. Igazán gyöngye dolog, és csodálom, hogy ebből Sándor bácsi nem hagyott ki sok gyerekes dolgot, ami szerzőjének szűk látókörűségét, gyerekeségét és elmaradottságát eléggé bizonyítja. Jobb lett volna neki hallgatnia. Ha nem respektálnék benne egyet-mást, tönkre tehetném minden állítását. Minden esetre felelni szándékozom reá.” 1886. szeptember 4. OSzKK Fond IX/184. 36. sz.

¹⁷ ROMSICS, *Clio bűvöletében*, 115–116, 577.

fessorává nevezték ki, teljesen megújította a segédtudományok oktatását.¹⁸ Őt tekinthetjük a modern forráskiadás magyarországi meghonosítójának: lefektette az egységes forráskiadás elveit,¹⁹ amelyeket példamutató alapossággal elkészített edícióiban a gyakorlatban is alkalmazott,²⁰ továbbá egyetemi tanárként erre képezte az új nemzedék történéseit. A minél alaposabb gyakorlati képzés érdekében oklevél faksimile-, pecsét- és éremgyűjteményt alakított ki, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őrzött eredeti okleveleket is felhasználta az oktatás során.²¹ Bizton állíthatjuk tehát, hogy a diplomatika és a paleográfia terén ő volt az egyik legképzettebb magyar medievista az 1880-as évektől.²²

3. 1883: AZ ELSŐ RÓMAI KUTATÓÚT

A kiválóan felkészült ifjú, ambiciózus szakember rövidesen Fraknói Vilmos látókörébe került, aki a vatikáni levéltár 1881-es megnyitását követően hatalmas lendülettel kezdte meg a nagyszabású *Monumenta Vaticana Hungariae* vállalkozás előkészítését-szervezését.²³ A munkaszervezés hatékonyan zajlott, amelynek első lépéseként a vatikáni levél- és könyvtárban jól tájékozódó Frak-

¹⁸ SZENTPÉTERY, *Fejérpataky*, 5.

¹⁹ Ebben is Sickel metodológiáját követte, amelyet az MGH-nál is alkalmaztak. 1920-ban az Magyar Tudományos Akadémia az oklevélkiadási szabályzatot kötelező ajánlásként publikálta. *A M. Tud. Akadémia szabályai középkori latin források közlésére*, Századok 53–54 (1919–1920), melléklet, 22–24; TÓTH KRISZTINA, *A forráskiadás oktatásának kezdetei egyetemünkön*, Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei 28 (2021) 10–37, 15.

²⁰ Néhány fontosabb oklevélpublikációja: *A pannonbalmi apátság; Kálmán király oklevelei* (Értekezések a Történnettudományok Köréből 15/5), Budapest 1892; *Oklevelek II. István korából* (Értekezések a Történnettudományok Köréből 16/4) Budapest 1895.

²¹ HÓMAN BÁLINT, *Fejérpataky László emlékezete* (A Szent István Akadémia Emlékbeszédei 1/8), Budapest 1928, 16; KIS PÉTER, *Fejérpataky László paleográfiai előadásai a pesti egyetemen*, Fons I (1994) 217–274, 220. – 1902-ben az ő javaslatára vásárolta meg a kultuszárca a Történelmi Szeminárium számára mestere, Theodor Sickel oklevélgyűjteményét. TÓTH, *A forráskiadás oktatásának kezdetei*, 18.

²² Ezt igazolják korunkra maradt egyetemi oklevéltani és paleográfiai előadásainak jegyzetei is. OSzKK Fond XXXII/479; KISS, *Fejérpataky*, 225–274.

²³ FRAKNÓI, *Monumenta Vaticana Hungariae Illustrantia. Fraknói Vilmos jelentése (Fraknói-bibl., 244. sz.)*, 509–525; PÁSZTOR, *Vilmos Fraknói e i «Monumenta Vaticana...»*, 44–59; ADRIÁNYI, *Fraknói... és a „Monumenta Vaticana”*, 61–72; CVH I/20, 19–29; NAGY, *Fraknói... kutatási kérelmei*, 307–321.

nói kijelölte a feltárandó források körét, majd a hivatásos vatikáni másolók elkészítették a kért kópiákat. Ezt követően a magyar szakemberek az eredeti forrásokkal összevetették a másolatokat, elvégezték a szükséges korrekciókat, végül pedig az anyagot előkészítették publikálásra.²⁴

Fraknói és Fejérpataky kapcsolata nem volt újkéletű, s valószínűleg Szilágyi Sándor²⁵ hívta fel akademikustársa figyelmét a tehetséges egyetemistára.²⁶ Az mindenesetre biztos, hogy Fejérpataky bécsi tanulmányai idején már Fraknói számára is készített másolatokat a bécsi levél- és könyvtárakban.²⁷ A *Monumenta* vállalkozás sikeres megvalósításához nagy szükség volt a latin nyelvet magas fokon ismerő és a paleográfia terén jól képzett munkatársakra, s ezek közé tartozott az ifjú Fejérpataky is, akinek felkészültségéről Fraknói személyesen is meggyőződhetett.²⁸ Nem meglepő tehát, hogy a fiatal, jól felkészült történész is bekapcsolódott az 1881-től szervezett formában megindult magyar vatikáni kutatásokba.

1882 őszén a Vatikáni Okirattár-Bizottság Fraknói Vilmost és Pesty Frigyes²⁹ akademikuskokat bízta meg a Vatikáni Titkos Levéltárban tervezett forrásfeltárás irányításával.³⁰ Természetesen a munkát ténylegesen Fraknói

²⁴ FRANKNÓI, *Nyomozások a pápai levéltárakban (Fraknói-bibl., 350. sz.)*, 99; HODINKA ANTAL, *A római levéltárak*, Regesta supplicationum. A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású okmányai. Avignoni korszak. I: VI. Kelemen pápa 1342–1352. II: VI. Ince pápa 1352–1362. V. Orbán pápa 1362–1370. VII. Kelemen ellenpápa 1378–1394 (kiad. Bossányi Árpád), Budapest 1916–1918, I, 7–165 és II, 7–148, I, 75.

²⁵ Szilágyi Sándor († 1899) történész, akadémikus, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság alelnöke, a Magyar Történelmi Társulat titkára, a Budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatója, a Századok folyóirat szerkesztője. MARKÓ LÁSZLÓ, *Szilágyi Sándor*, A MTA tagjai (1825–2002), III, 1246–1247.

²⁶ Fraknói és Szilágyi szoros kapcsolatát mutatja kettejük évtizedes levelezése is. OSzKK Fond IX/200.

²⁷ 1877. november 7: „Fraknói úr megbízását már csaknem egészen elvégeztem, holnap délután mindenesetre útnak indítom a lemásolt darabokat.”; 1878. február 28.: „mert szeretnék Fraknói úr dolgaiba is belefogni, különben nem tudom, hogyan végzem el azokat május végéig, amint Fr. úr kívánta.” OSzKK Fond IX/184. 2., 6. sz. – 1879. február 17-én Bécsből, barátjához, Csontos Jánoshoz írt levelében a következőket olvashatjuk: „Fraknói úrnak légy szíves mély tiszteletemet átadni.” OSzKK Levelestár.

²⁸ A fiatal papság körében egyáltalán nem talált a feladatra alkalmas személyt. *Túrcza*, Századok 21 (1887) 180.

²⁹ Pesty Frigyes († 1889) történész, az MTA levelező, majd rendes tagja, a történeti földrajz kiemelkedő kutatója, helységnévtára a magyar történeti topográfia fontos kézikönyve. MARKÓ LÁSZLÓ, *Pesty Frigyes*, A MTA tagjai (1825–2002), II, 994–995.

³⁰ NAGY, *Fraknói... kutatási kérelmei*, 314.

koordinálta, aki 1867-től kezdődően több alkalommal is megfordult Rómában, majd a levéltár 1881. januári megnyitásától minden évben néhány hónapot eltöltött az Örök Városban.³¹ Hamarosan olyan magabiztosan mozgott a levéltárban és az azt működtető-körülvevő személyek szövevényes útvesztőjében, hogy Sickelt is számos jó tanáccsal látta el az általa tervezett kutatásokra vonatkozóan.³² Ahogy említettem, maga Fraknoi jelölte ki a feltárandó források körét, amelyeket kiadásra kívántak előkészíteni. 1881 májusában és júniusában kezdett hozzá a 14. századi pápai tizedjegyzékek magyar vonatkozású adatainak teljeskörű feltárásához,³³ miután azzal szembesült, hogy Augustin Theiner néhány évtizeddel korábban napvilágot látott forráskiadványában³⁴ csak változtatást közölt, ráadásul meglehetősen silány minőségben.³⁵

Fraknoi és Pesty 1882. november 4-én érkeztek Rómába és láttak hozzá a munkához. Pesty az 1332–1337-es tizedjegyzékkel, míg Fraknoi a további dézsamajegyzékekkel, kiváltképp a Gentilis de Monteflorum bíboros magyarországi legációjára (1307–1311) vonatkozó számadásokkal foglalkozott behatóan. Utóbbi kapcsán is azt állapította meg, hogy a források legnagyobb részét Theiner nem adta ki, a publikált anyagot pedig nagyon hiányosan jelentette meg. Fraknoi ekkor lelt rá arra a Vatikáni Apostoli Könyvtárban őrzött két kódexre, amelyek a Gentilis legációjára vonatkozó ismereteket jelentős mértékben kiegészítik. Ekkor fogalmazódott meg benne az a gondolat – s erre Ipolyi Arnold beszercebányai püspöknek, a Vatikáni Okirattár-Bizottság elnökének a figyelmét is felhívta –, hogy a tervezett könyvsorozatot Gentilis aktáinak

³¹ CVH I/20, 20; NAGY, *Fraknoi... kutatási kérelmei*, 312.

³² „Für die Unterrichtung über die Vatikanische Welt und für die Einführung in dieselbe fühle ich mich Fraknoi für alle Zeit zu aufrichtigem Dank verpflichtet” – írta emlékiratában a bécsi professzor. THEODOR VON SICKEL, *Römische Erinnerungen. Nebst ergänzenden Briefen und Aktenstücken*, hg. von LEO SANTIFALLER, Wien 1947, 79.

³³ 1881. június 14-én kelt levelében a következőkről számolt be lelkesen Ipolyi Arnoldnak: „A levéltár a XIV. századtól fogva rendkívül gazdag. A számadási könyvek tömege és érdekessége meglepő. Egyszer kizárólag ezeknek szentelek néhány hetet.” OSzKK Levelestár.

³⁴ THEINER, *Vet. mon. Hung.*, I, 556–588, 601–602, 625–627, etc.

³⁵ Május 8-án, a kutatási engedélyért Ludovico Jacobini bíboros államtitkár és Joseph Hergenröther bíboros levéltáros (*cardinale archivista della Santa Romana Chiesa*) számára benyújtott kérvényében a következőképpen fogalmazott: „Simul et nonnulla antiquiora documenta – exempli gratia decimarum papalium saeculi XIV. regesta, per Augustinum quondam Theiner obiter, incredibili levitate, saepe truncata edita, publicare – voluminibus a magno diplomatico opere distinctis – optamus.” *Monumenta Vaticana Hungariae Illustrantia. Fraknoi Vilmos jelentése (Fraknoi-bibl., 244. sz.)*, 519.

kiadásával lenne célszerű kezdeni.³⁶ Fraknoi nem habozott, meg is rendelte az általa kijelölt anyagok másolatát a kiadás előkészületeihez.³⁷

E ponton kapcsolódott be a 20-as évei derekán járó Fejérpataky a vatikáni forrásfeltárásokba Fraknoi kérésére. A hivatásos olasz másolók által készített kópiákat Fejérpataky rendelkezésére bocsátotta, aki legkésőbb 1883 nyaratól már a leendő kötet sajtó alá rendezésén dolgozott gőzerővel.³⁸ Jóllehet Fraknoi és osztrák kollégája, Theodor Sickel azon fáradoztak, hogy a vatikáni gyűjtemények már 1883. szeptember második felében megnyissák kapuikat a magyar és az osztrák kutatók,³⁹ köztük Fejérpataky előtt, azonban törekvésüket végül nem koronázta siker. Fejérpataky és Pesty Frigyes október 1-jén terveztek útra kelni az Örök Városba. Fraknoi gondosan előkészítve tervezett kutatásukat, engedélyt kért és helyet biztosított a magyar kutatók számára a könyv- és levéltárban a Joseph Hergenrother bíboros levéltáros mellett a prefektusi feladatokat ténylegesen ellátó Pietro Balannál (*sottarchivista della Santa Sede*, 1879–1883), a pápai Szigetűre referendáriusánál.⁴⁰ Szeptember 27-ei levelében Fejérpataky még arról tájékoztatta Nagy Ivánt,⁴¹ hogy néhány nap múlva kéthónapos római kutatóútra indul, ahol „a Vatikáni Könyv- és Levéltárban a Vatikáni magyar oklevéltár számára” fog dolgozni. „Ebből rövid idő alatt két kötet fog megjelenni.”⁴² Szeptember 28-án Fraknoi azonban arról értesült, hogy egyrészt Balant leváltották, másrészt pedig a levéltár csak november 5-én nyílik meg, ezért magához kérte a két magyar tudóst, akik kénytelenek voltak utazásukat elhalasztani.⁴³

³⁶ Az 1882. november 8-án, Rómában kelt levelében tájékoztatta a püspököt. OSzK Levelestár.

³⁷ Róma, 1882. november 14. (Fraknoi Ipolyihoz intézett levele) OSzK Levelestár.

³⁸ Szilágyinak a következőket írta 1883. augusztus 2-án: „Egyébként jelenleg a Gentilis-acták sajtó alá rendezésén dolgozom, s mondhatom, ez nagyon igénybe veszi időmet.” OSzKK Fond IX/184. 31. sz.

³⁹ 1883. április 14. (Fraknoi Ipolyihoz intézett levele) OSzK Levelestár.

⁴⁰ 1883. szeptember 21. Uo.

⁴¹ Nagy Iván († 1898) történész, genealógus, a középkori forráskiadás meghatározó személye, az MTA levelező, majd rendes tagja. MARKÓ LÁSZLÓ, *Nagy Iván*, A MTA tagjai (1825–2002), II, 909.

⁴² 1883. szeptember 27. OSzK Levelestár.

⁴³ 1883. szeptember 29. Uo. – Pietro Balant szeptember 19-én valamennyi hivatalából felmentette XIII. Leó pápa, s helyébe Peter Wenzelt nevezte ki. OWEN CHADWICK, *Catholicism and History: The Opening of the Vatican Archives*, Cambridge 1976, 107–108. – A levéltár korabeli működésére, irányítására lásd: LAJOS PÁSZTOR, *Per la storia dell' Archivio Segreto Vaticano nei secoli XIX–XX. La carica di Archivist della Santa Sede, 1870–1920, La prefettura di Francesco Rosi Bernardini, 1877–1879*, AHP 17 (1979) 367–423.

A Budapest–Bécs és Róma közti élénk levél- és táviratváltásokat követően végül a levéltár vezetésében Balan mellett dolgozó, később az intézmény vezetésében Balan helyére lépő (1894–1909) Peter Wenzel levele nyugtatta meg a kétségbeesett Fraknóit. Arról értesítette ugyanis, hogy a levéltár október első felében megnyílik az osztrákok és a magyarok számára. Mivel a hivatalos kutatási kérelmet Ludovico Jacobini bíboros államtitkárhoz kellett pro forma eljuttatni, Fraknói a nagyobb nyomaték érdekében Ipolyi püspököt arra kérte, hogy „kegyeskedjék Jacobininak néhány sort írni, jelenteni Pesty és Dr. Fejérpataky László egyetemi magántanár múzeumi levéltárnok küldetését, és őt fölkérni, hogy mivel ‘his diebus’ útra kelnek, a levéltárban munkálataikat megérkezésük után megkezdhessék”.⁴⁴

Fejérpataky végül október elején kelt útra, s egy több napos, városnézésekkel eltöltött utazást követően érkezett meg Rómába.⁴⁵ Október 23-án örömmel számolt be Pesty Frigyesnek írt levelében arról, hogy sikerült lakást bérelnie, a könyvtárban már járt, s a következő nap munkához is lát. A levéltárban – amelyet az osztrák történészek már használatba vettek – szintén október 24-én tervezi a kutatómunkát megkezdni.⁴⁶ Fejérpataky természetesen a kutatások fő szervezőjével is levelezésben állt, s arról tájékoztatta Fraknóit, hogy a levéltárba is minden különösebb nehézség nélkül bejutott, így hozzákezdhetett az előre egyeztetett kutatási terv rá eső részének megvalósításához.⁴⁷ Pesty végül november 3-án kelt útra, hogy immár ő is folytathassa az előző évben félbehagyott munkáját, a 14. századi tizedjegyzékek sajtó alá rendezésének előkészületeit.⁴⁸

Fejérpataky fő feladatát tehát a Gentilis bíboros magyarországi legációjára vonatkozó okmányokat tartalmazó készülő forráskiadvány előkészítése képezte: a másolatokat vetette össze az eredeti szövegekkel és a betördelt változattal.⁴⁹ A munka során a vatikáni levél- és könyvtárat egyaránt használta, ugyanis ekkor még nem volt teljesen rendszerezett a források elhelyezése. Ennek magyarázatát abban látta, hogy IV. Szixtus pontifikátusa idején (1471–1484) a levéltári anyag egy részét a könyvtárba szállították át, amelyek közül

⁴⁴ 1883. október 5. (Fraknói Ipolyihoz intézett levele) OSzK Levelestár.

⁴⁵ 1883. október 31. (Fejérpataky levele Szilágyi Sándorhoz) OSzKK Fond IX/184. 30. sz.

⁴⁶ 1883. október 23. (Fejérpataky levele Pesty Frigyeshez) OSzK Levelestár.

⁴⁷ 1883. október 28. (Fraknói levele Tárkányi Bélához); 1883. november 1. (Fraknói levele Ipolyihoz) OSzK Levelestár.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ *Könyvtári bűvárlatok*, MKsz 10 (1884) 317.

több a későbbiekben sem került vissza az archívumba.⁵⁰ A vatikáni gyűjtemények mellett a római *Biblioteca Vallicelliana*-ban is kutatott Fejérpataky.⁵¹ Római kutatóútjáról 1883 végén tért haza Budapestre,⁵² majd immár otthon dolgozott tovább a kiadás előkészítésén, amely sok idejét vette igénybe.⁵³ Amellett, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárában dolgozott, egyetemi magántanárként diplomatikát oktatott, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság titkára (1883–1898), a *Turul* című folyóirat társszerkesztője (1883–1899) volt, 1884 januárjában pedig – Fraknóival együtt – a Magyar Történelmi Társulat igazgatóválasztmányának is tagja lett, majd 1884. június 5-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává is megválasztották.⁵⁴

Fraknói 1884 tavaszán a Gentilis aktákról fotóreprodukciókat is készíttetett a Vatikán hivatásos fényképészével,⁵⁵ amelyek a szövegkiadás végső változatának elkészítésében voltak Fejérpataky segítségére. A kötet bevezetőjének megírására Pór Antalt,⁵⁶ az Anjou-kor kiváló kutatóját kérte fel Fraknói, aki a bíboros életrajzát, valamint a korszak áttekintését foglalta össze.⁵⁷ A szöveg Pór által készített latin nyelvű változata azonban nem felelt meg az elvárások-

⁵⁰ FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ, *A pápai levéltárak*, Századok 18 (1884) 66–73, 69. – A levéltár felépítésére és anyagára átfogóan lásd: HODINKA, *A római levéltárak*; KARL AUGUST FINK, *Das Vatikanische Archiv. Einführung in die Bestände und ihre Erforschung* (BDHIR 20), Rom 1951, 51; LEONARD E. BOYLE, *A Survey of the Vatican Archives and of its Medieval Holdings*, Toronto 1972; GERMANO GUALDO, *Sussidi per la consultazione dell'Archivio Vaticano (Lo Schedario Garampi – I Registri Vaticani – I Registri Lateranensi – Le „Rationes Camere” – L'Archivio Concistoriale)* (CAV 17), Città del Vaticano 1989.

⁵¹ *Acta legationis cardinalis Gentilis – Gentilis bíbornok magyarországi követségének okiratai 1307–1311* (MVH I/2), ed. ANTONIUS PÓR–LADISLAUS FEJÉRPATAKY, Budapest 1885, CXV.

⁵² 1884. január 9-én, Budapesten kelt levelében értesítette hazatéréséről Nagy Ivánt. OSzK Levelestár.

⁵³ 1885. január 25. „Székfoglalómon is dolgozom, s ez igénybe vett időmet még jobban absorbeálja, melyet pedig sok máson kívül a Monumenta Vaticana és eléggé elfoglal.” (Fejérpataky levele Nagy Ivánhoz) OSzK Levelestár.

⁵⁴ MARKÓ, *Fejérpataky; A Magyar Történelmi Társulat Névkönyve 1884*, Budapest 1884, 14–15.

⁵⁵ 1884. május 12. (Fraknói levele Ipolyihoz) OSzK Levelestár.

⁵⁶ Pór Antal († 1911) történész, pozsonyi, majd esztergomi kanonok, az Anjou-kor szakértője, az MTA levelező, majd rendes tagja. MARKÓ LÁSZLÓ, *Pór Antal*, A MTA tagjai (1825–2002), II, 1019.

⁵⁷ MVH I/2, III–XXXIII (latin); XLIX–CVII (magyar). – A kéziratért 150 forint honoráriumot fizetett Pórnak a Szent István Társulat. Pór 1885. január 27-én kelt levelében köszönte meg Fraknói közbenjárását. OSzK Levelestár.

nak, éppen ezért Fraknói kérésére Fejérpataky egy, a latin nyelvet kiválóan ismerő tanárnak, Rosty Kálmánnak küldte meg a szöveget javításra.⁵⁸

A Gentilis-kötet végül 1885 tavaszán látott napvilágot a Franklin Társulat nyomdájában,⁵⁹ amelyről Fraknói elsőként Ipolyi püspököt, a bizottság elnökét értesítette.⁶⁰ A munka a *Monumenta Vaticana Hungariae* első sorozatának második köteteként jelent meg,⁶¹ ugyanis – az eredeti tervhez igazodva – a 14. századi pápai tizedjegyzékek számára tartották fent az első volument. Fraknói Vilmos és Tárkányi Béla 1884. május 25-ei audiencia alkalmával adták át XIII. Leó pápának a nagyszabású vállalkozás első két, ezen alkalomra bekötetett példányait.⁶² Ekkor azonban még csupán az 1524–1526 közötti pápai követek, elsősorban Antonio Giovanni da Burgio nuncius jelentéseit tartalmazó kiadvány jelent meg ténylegesen,⁶³ míg Gentilis aktái csak következő esztendőben kerültek nyomdába.

A munka bevezető fejezetét – amint említettem – Pór Antal készítette el.⁶⁴ A kéziratok részletes latin és magyar nyelvű leírása a paleográfiában és a diplomatikában egyaránt alaposan felkészült, a szövegkiadást is gondozó Fejérpataky nevét dicséri.⁶⁵ A szerző rövid historiográfiai áttekintésében felsorolta azon műveket – köztük Theiner *Monumentáit*⁶⁶ – amelyek a bíboros magyarországi legációjára vonatkozó okmányok közül korábban mindössze szemelvényeket adtak közre. Éppen ezért az újonnan publikált, közzétett okmánytár „végre teljesen kívánja nyújtani Gentilis követségének actáit; s hogy

⁵⁸ 1883. január 6. „Pór megküldte a latin szöveget az ő transcriptiójában. Még mindig botrányos a latinság... Most még egy végső kísérletet tettem. Fejérpataky által megküldtem egy híres neves latinista tanárnak.” (Fraknói levele Ipolyihoz) OSzK Levelestár.

⁵⁹ MVH I/2.

⁶⁰ 1885. április 28. „Végre ma délben elkészülnek a Gentilis első példányai; kétesztendei vesződség után.” (Fraknói levele Ipolyihoz) OSzK Levelestár.

⁶¹ MVH I/2.

⁶² *Irodalmi és vegyes közlések*, Századok 18 (1884) 552–555; HODINKA, *A római levéltárak*, I, 75; CVH I/20, 26.

⁶³ MVH III/1 (*Fraknói-bibl.*, 265. sz.).

⁶⁴ Jóllehet Fraknói Vilmos a Szent István Társulat Házi Könyvtár sorozatába ajánlotta megjelentetni Pór Gentilis-életrajzát, azonban erre végül nem került sor. Lásd Fraknói Tárkányi Bélához 1885. október 14. írt levelét. OSzK Levelestár. – Pórnak két vonatkozó munkája is megjelent, amely a Gentilis-kötetre támaszkodott. *Adalék Gentilis bíboros magyarországi követsége okirataiboz.* TT 9 (1886) 196–202; *Viszály a pécsi káptalanban, 1302–1309: újabb adalék Gentilis bíboros követségé történetéhez Magyarországon*, TT 12 (1889) 401–420.

⁶⁵ MVH I/2, XXXV–XLVII (latin), CIX–CXX.

⁶⁶ THEINER, *Vet. mon. Hung.*, I, 415–441.

a gyűjtemény lehetőleg teljessé legyen, nemcsak a Vatikáni gyűjteményekből, hanem Olaszország és hazánk egyéb levéltáraiból is felöleli mindazt, a mit Gentilis bíbornok követségének idejére eddig felderíteni sikerült”.⁶⁷ A vatikáni gyűjtemények tartalmazták természetesen a legtöbb okiratot a bíboros magyarországi küldetésére vonatkozóan. A kiadvány Gentilis de Monteflorum bíboros-legátus ítélőszéke előtt 1307 és 1311 között lefolyt pereket rögzítő, valamint a tevékenységéhez kapcsolódó további dokumentumokat tartalmazó négy jegyzőkönyvet közöl, amelyek közül két-két példányt az *Archivio Segreto Vaticano* és a *Bibliotheca Apostolica Vaticana* őrzött meg. A kötet összesen 88 okmányt tartalmaz (1–400), közli a bíboros kancelláriáján használt 52 oklevélformulát (401–415), továbbá közreadja a főpap olasz nyelven készült, meglehetősen töredékesen fennmaradt számadáskönyvét (416–464). Fejérpataky ugyancsak közreadta a Rufinus de Civinio kollektor által a bíboros halálát követően a magyar klérustól *procuratio* címen 1317 és 1320 között beszedett összegekről készített számadást is (464–472). Ez utóbbi tétel pedig már átvezet Fejérpataky második római kutatóútján végzett munkájához, a pápai számadáskönyvek magyar vonatkozású adatainak közreadásához.

Fejérpataky 1883-as vatikáni kutatómunkájának eredményeként látott napvilágot a *Századok* 18. évfolyamának hasábjain a vatikáni levéltárakat áttekintő alapos ismertetése.⁶⁸ A rövid levéltártörténeti áttekintésben felhívta a figyelmet az egyes pápai családok iratanyagára, valamint hangsúlyozta a vatikáni források nélkülözhetetlen voltát a magyar történelem tanulmányozása és pontos rekonstruálása során.

4. 1885–1886: A MÁSODIK RÓMAI KUTATÓÚT

Fejérpataky két esztendő elteltével, 1885. november elején tért vissza Rómába, hogy ismét belevesse magát a vatikáni gyűjtemények kimeríthetetlen anyagának kutatásába. Feladatait a munkát irányító Fraknoi a következőképpen határozta meg: egyrészt az Árpád-kori magyar–szentszéki kapcsolatokra vonatkozó iratokat kutatja és hasonlítja össze a Theiner által közöltekkel, másrészt pedig a 14. századi tizedjegyzékek sajtó alá rendezését végzi el.⁶⁹ Fraknoi a Rómába induló magyarok kutatásait előkészítendő, 1885. október 6-án kér-

⁶⁷ MVH I/2, CX.

⁶⁸ FEJÉRPATAKY, *A pápai levéltárak*, i.m.

⁶⁹ Fraknoi 1885. október 24-én kelt, Ipolyihoz intézett levele. OSzK Levelestár.

vényt nyújtott be Jacobini bíboros államtitkárnak címezve. Fejérpataky mellett, Pettkó Béla,⁷⁰ Thallóczy Lajos⁷¹ és Rosner Ervin kánonjogász professzor⁷² egyaránt Rómába indultak ekkor.⁷³ Fejérpataky saját munkája mellett Pettkó Béla kutatásait is felügyelte, s rendszeresen tudósított róla a nagybátyjához, Szilágyi Sándorhoz írt leveleiben.⁷⁴

Amint fentebb említettem, a 14. századi pápai számadáskönyvek magyar vonatkozású adatainak feltárása, átírása, valamint sajtó alá rendezése Pesty Frigyes akadémikus feladatát képezte eredetileg, aki több hónapot töltött a vatikáni levéltárban; 1883 őszén Fejérpatakyval együtt kutatott. Azért rá esett a választás, mivel ő volt a magyar középkori helynevek és a topográfia legalaposabb korabeli ismerője.⁷⁵ A feladat nagy kihívást jelentett számára, egyrészt a 14. századi pápai adószedők és a számadásokat letisztázó kamarai írások kalligráfiája, valamint a magyar helynevek esetenként a felismerhetetlenségig torzított alakja, másrészt pedig olykor a források állaga is nehezítette munkáját.⁷⁶ Az eredeti tervek szerint a számadáskönyvek kritikai kiadását tartalmazó, valamint a magyar egyházmegyék 14. századi állapotát rekonstruáló térképekkel ellátott kiadványt 1884-ben kívánták megjelentetni.⁷⁷ A felmerülő nehézségek nyomán azonban a kivitelezés több évet csúszott. 1885 őszén tehát Fejérpatakyra hárult a feladat, hogy a Pesty által készített átírat betördelt vál-

⁷⁰ Pettkó Béla (1863–1942) történész, levéltáros, Szilágyi Sándor unokaöccse. 1885–1886-ban Rómában és Castranóban folytatott kutatásokat. MKLex (<https://lexikon.katolikus.hu/P/Pettk%C3%B3B3.html>) (2024. 04. 08.); CVH I/20, 41.

⁷¹ Thallóczy Lajos († 1916) történész, politikus, az MTA tagja, a Magyar Történelmi Társulat elnöke (1913–1916), a Balkán történetére vonatkozó magyar kutatások úttörője. MARKÓ LÁSZLÓ, *Thallóczy Lajos*, A MTA tagjai (1825–2002), III, 1293–1294; CVH I/20, 42.

⁷² Báró Rosner Ervin († 1928) kánonjogász, magyar politikus, a király személye körüli miniszter (1915–1917). SZINNYEI, *Magyar írók*, I, <https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/r/r22096.htm> (2024. 04. 8.); CVH I/20, 41.

⁷³ NAGY, *Fraknoi... kutatási kérelmei*, 315, 320–321. 4. sz. – Ambró Béla is velük tartott. Vö. 1885. október 24. (Fraknoi Ipolyihoz) OSzK Levelestár.

⁷⁴ 1885. október 31., november 23., december 9. és 13. OSzKK Fond IX/184.

⁷⁵ 1864–1865-ben gyűjtötte össze Magyarország és Erdély helységeire vonatkozó adatokat. OSzKK Fol. Hung. III.4. – Időközben számos vármegye adatai publikálásra kerültek. A két legutóbbi kötet: *Pesty Frigyes helynévgyűjteménye 1864–1865. Székelyföld és térsége I*, közléstesi: CSÁKI ÁRPÁD, Budapest–Sepsiszentgyörgy 2012; PESTY FRIGYES, *Baranya vármegye helynévtára, 1864–1865* kiad. (Csibi Norbert–Gözy Zoltán–Máté Gábor), Pécs 2019.

⁷⁶ 1882. november 14.: „Pesty lassan halad a munkával, amely nagy nehézségekkel jár. Az írás rossz, a codex egy részét a nedvesség tetemesen megrongálta. Nem tudom el fog-e készülni az egésszel?” (Fraknoi Ipolyihoz) OSzK Levelestár; FRANKÓI, Évi jelentés (*Fraknoi-bibl.*, 272. sz.) 89.

⁷⁷ Uo., 90.

tozatát összevesse az eredeti forrásokkal, majd a korrektúra és a szükséges javítások elvégzését követően végre nyomdába adhatták volna a véglegesített, letisztázott kéziratot. A munkát tovább lassította, hogy a Franklin nyomda hónapokig várt a papírra, noha az első tíz ívet már kiszedték.⁷⁸

Ennél volt azonban egy sokkal nagyobb gond, jelesül Pesty átiratának minősége. December 8-án kelt, Ipolyi püspökhöz intézett levelében Fraknói a következőkről számolt be: „De most meg más nagy baj van. Fejérpataky a tizedlajstromot collationálva constátálta, hogy Pesty másolata hanyag hibáktól; p. o. nichil solvit helyett Michael solvit olvasott. Egész sorokat kihagyott. A tisztán nyomott ívek egy részét újra kell nyomtatnunk! Emiatt Fejérpataky kénytelen volt itt tartózkodását karácsonyig meghosszabbítani.”⁷⁹ Fejérpataky is több levelében utalt a Pesty-féle anyag gyenge minőségére, s módfelett elcsodálkozott a kiváló akadémikus „által tanúsított paleographiai tudatlanság nagy voltán”.⁸⁰ Fejérpataky tehát megfeszített munkát végezve igyekezett a kéziratot mielőbb nyomdakész állapotba hozni. Munkáját megkönnyítendő, Fraknói a Rómában kutató fiatal német Adolf Gottlobot⁸¹ bízta meg a betörtelt anyag és az eredeti források összeolvasásával, amelynek következtében „mindössze” 17 nyomdai ívet kellett teljesen újra szedni.⁸²

⁷⁸ 1885. október 24. „Képzeld csak Kegyelmes Uram, mi az oka a Franklin késedelmének. Nincs hollandi papírosa. Hónapok óta cserbenhagyta a gyár. A tizedlajstromból is 8–10 hét óta áll 10 ív kiszedve és imprimálva.” (Fraknói Ipolyihoz) OSzK Levelestár.

⁷⁹ 1885. december 8. (Fraknói Ipolyihoz) OSzK Levelestár. – december 3-án Tárkányihoz intézett levelében: „Ezek között nem a legszomorúbb az, hogy Pesty másolata a tizedlajstromról (a miért kétszer kiküldtük ide) úgyszólván teljesen hasznavehetetlen és a kinyomtatott íveket lehetőleg meg kell semmisíteni.” OSzK Levelestár.

⁸⁰ 1885. december 7. (Fejérpataky Csonthosi Jánoshoz) OSzK Levelestár.

⁸¹ Adolf Gottlob (1857–1930) német történész, aki hosszabb időt töltött el vatikáni kutatásokkal. Az Apostoli Kamara középkori történetének és iratanyagának kiváló ismerője, számos mértékadó publikáció szerzője. ULRICH STUTZ, *Adolf Gottlob* †, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung 20 (1931) 722. – Két legismertebb vonatkozó munkája: *Aus der Camera Apostolica des 15. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Geschichte des päpstlichen Finanzwesens und des Endenden Mittelalters*, Innsbruck 1889; *Die Servientaxe im 13. Jahrhundert: Eine Studie zur Geschichte des päpstlichen Gebäudenwesens* (Kirchenrechtliche Abhandlungen 2), Stuttgart 1903.

⁸² 1885. december 13. (Fejérpataky Csonthosi Jánoshoz), december 21. (Fejérpataky Szilágyi Sándorhoz) OSzK Levelestár. – Pesty nekrológiában – érthető módon – e kevésbé hízelgő tény nem került említésre. Vö. ORTVAY TIVADAR, *Pesty Frigyes r. tag emlékezete* (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek 7/1), Budapest 1893, 1–32, 29–30.

A kiigazításokat követően végül 1887. január 27-én referált Fraknoi a Vatikáni Okirattár-Bizottság ülésén az okmánytár elkészültéről. Ekkor a forrásközlés 65 ívnyi terjedelemben már ki volt nyomtatva, valamint a Fejérpataky által írt bevezetés tördelését is megkezdték. A kiadvány helynévmutatóját egy önálló kötetben tervezték közölni, ugyanis rekonstruálni kívánták a Magyar Királyság 14. századi egyházi topográfiáját.⁸³ A kötet mintegy hatéves előkészítő munkát követően végül 1887 májusában látott napvilágot.⁸⁴

Ipolyi Arnold beszercebányai püspök, a vatikáni magyar okirattár kiadó bizottsága elnökének a teljes sorozathoz még 1884-ben írt előszavát (IV–XVI) követően Fejérpataky latin (XIX–XLVII) és magyar (XLIX–LXXVII) nyelven készített bevezető tanulmánya olvasható. Ebben a közreadott források alapján képező kéziratokat ismertette részletesen, felhívta a figyelmet a kollektorok rontott helynévalakjaira, továbbá utalt a számadáskönyvek korábban már megjelent egyes részeire, köztük a számadásokat a magyar kutatás számára felfedező Koller József edíciójára.⁸⁵ Összesen a következő hét számadás magyar vonatkozásait tartalmazza az edíció: Gerardus de Mutina tizedszedési jegyzéke (1281–1286),⁸⁶ Rufinus de Civinio számadásait az első évben üresedésben lévő javadalmak után szedett annatáról (1317–1320),⁸⁷ Jacobus Berengarii és Raimundus de Bonofato tizedszedők (1332–1337),⁸⁸ Galhardus de Carceribus és Petrus Gervasii (1338–1342),⁸⁹ Arnoldus de la Caucina (1350–1354),⁹⁰ Arnoldus de la Caucina és Johannes Cabrespino (1359–1363),⁹¹ és végül Petrus Stephani (1373–1375)⁹² lajstromát.

A kiadvány megjelenését a magyar történettudomány kedvezően fogadta. A kötetet elsőként ismertető Horváth Ferenc a következőképpen összegezte véleményét: „valóságos és kiaknázhatatlan kincsesbánya ezer meg ezer hely és

⁸³ A felkért szerzők a következők voltak: Balássy Ferenc, Bunyitay Vince, Finály Henrik, Nagy Imre, Ortway Tivadar, Pesty Frigyes, Rómer Flóris, Beke Antal, Kammerer Ernő és Városy Gyula. *Tárca, Századok* 21 (1887) 180.

⁸⁴ MVH I/1.

⁸⁵ MVH I/1, LXVI. – A pécsi egyházmegyére vonatkozó adatok közreadását lásd: JOSEPHUS KOLLER, *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum II*, Posonii 1782, 356–460.

⁸⁶ MVH I/1, 1–12.

⁸⁷ MVH I/1, 13–38.

⁸⁸ MVH I/1, 39–409.

⁸⁹ MVH I/1, 410–437.

⁹⁰ MVH I/1, 438–451.

⁹¹ MVH I/1, 452–453.

⁹² MVH I/1, 454–520.

személynév, dátum, pénzmennyiség a legkülönbébb nemben és értékben alkalmas arra, hogy a kutató tudósnak számos hazai történeti, helyrajzi, kor- és pénztani kérdés megoldására szolgálta az eddig hiába keresett adatokat, s így nemzeti történettudományunkat a haladás útján messze előre segítse”.⁹³ Nem meglepő tehát, hogy a megjelenése óta eltelt közel másfél évszázadban a medievisztika egyik sokat idézett forrásgyűjteményévé vált.⁹⁴ Annak ellenére állíthatjuk ezt, hogy az újabb kutatások rámutattak például a helynevek átírása terén tapasztalható olvasati hibákra,⁹⁵ valamint több, a kötetből kimaradt, ám a vatikáni levéltár *Collectoriae* sorozatában fellelhető magyar vonatkozású adatot is publikáltak.⁹⁶

A kötet mutatóit – amint említettem – önálló kötetben kívánták megjeleníteni, amelyre Fejérpataky is utalt a bevezetésben, valamint a tartalomjegyzéket követően.⁹⁷

Jóllehet nem a *Monumenta* sorozatban, ám 1891–1892-ben végül napvilágot látott Ortway Tivadar szerkesztésében a Vatikáni Okirattár-Bizottság meg-

⁹³ MS ú.s. 1 (1887) 470–474, 474.

⁹⁴ Györffy György történeti földrajzi munkája is nagymértékben támaszkodik az 1332–1337-es jegyzékek adatsoraira: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV*, Budapest 1963–1998; Újabbán: NÓGRÁDY ÁRPÁD, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza, Sáros megye*, Budapest 2022. – Néhány további kurrens munka: HEGYI GÉZA, *Egyházigazgatási határok a középkori Erdélyen I*, Erdélyi Múzeum 72. (2010) 1–32; F. ROMHÁNYI BEATRIX, *A középkori magyar plébániák és a 14. századi pápai tizedjegyzék*, TSz 61 (2019) 3. sz., 339–360; F. ROMHÁNYI BEATRIX–SZILÁGYI ZSOLT–DEMETER GÁBOR, *A Magyar Királyság regionális különbségei a pápai tizedjegyzék készülésének idején*, Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 6 (2022) 17–52; FEDELES TAMÁS, „*Petrus Stephani collector apostolicus*” (CVH I/15), 31–87; UŐ, *A pénz útja. A magyar-szentszéki pénzügyi kapcsolatok geográfiája és dinamikája a késő középkorban*, Korall 24 (2023: 1) 11–34; MALÉTH, *A Magyar Királyság*, i.m.

⁹⁵ „Így például talán még a pápai tizedszedők oly értékes összeírásait is újra ki kellene adni, mert a helynevek megfejtése nem mindenütt pontos”. PÁSZTOR LAJOS, *A Vatikáni Levéltár*, LK 20–23 (1942–1945) 100–129, 121. – Legújabbán BUJÁK GÁBOR hívta fel a figyelmet a téves névalakok problémájára. BUJÁK GÁBOR, *Liptó középkori templombálozatának kialakulása és egyházszerkezete*, Főesperesek, krónikaírók, monostorok (Az Árpád- és Anjou-kor Magyar Egyházi Archontológiájának Kérdései 5), szerk. Farkas Csaba, Pécs 2023, III–190.

⁹⁶ Például *Monumenta Poloniae Vaticana, Tomus IX, Acta Camerae Apostolicae Volumen III. Liber receptorum et expensarum Petri Stephani 1373–1375*, ed. STANISLAUS SCZUR, Cracoviae 1994; CVH I/9–10, I, 80–149.

⁹⁷ *Pápai tizedszedők számadásai*, LXXVII. Az 522. oldalon pedig a következőket olvashatjuk: „*Indices locorum et personarum in secunda huius voluminis parte reperies*”.

rendelésére a Magyarország 14. századi egyházi topográfiáját feldolgozó két-kötetes, térképekkel felszerelt mű.⁹⁸

Okvetlenül említésre érdemes Fejérpatakynak a pápai adószedés kialakulásáról és a 13–14. században a Kárpát-medence területén tevékenykedő kollektorokról nagy erudícióval összeállított tanulmánya.⁹⁹ A téma szempontjából máig megkerülhetetlen munkájának felső időhatára a 14. század vége, ebből adódóan teljesebb képet nyújt a tizedlajstromokat tartalmazó forráskiadványnál. A vatikáni levéltár forrásainak és a korszak szakirodalmában egyaránt magabiztosan mozgó magyar történésznek sajnálatos módon ez az egyetlen, a pápai adószedés kérdéskörét érintő feldolgozása. A téma további vizsgálata az általa kijelölt utat követve a jelenleg folyó, valamint a jövőbeni kutatások feladata.

A kutatóút során a magyar szakembereknek alkalmuk nyílt egy addig a kutatás előtt teljesen ismeretlen iratanyag tanulmányozására is. Fraknói Vilmos lelkesen számolt be erről barátjához, Tárkányi Bélához intézett levelében: „megnyílt előttünk a Dataria levéltára, mely eddig senki által sem zsákmányoltatott ki. Roppant tömeg áll ott rendelkezésre. Csak IX. Bonifác idejéből (1389–1404) 105 kötet regesztá. Míg Theiner a vatikáni regesztákban Magy[arország]ra 20 darab okmányt talált. Itt van legalább 1000.”¹⁰⁰ A magyar történészek, köztük Fejérpatakynak a Sickel vezette osztrák szakemberekkel közösen folytatott kutatásokat, az akkor még a Lateránban elhelyezett iratanyagban.

Fraknói természetesen abban is kulcsszerepet játszott, hogy a *Registri Lateranensi* köteteihez a magyar és az osztrák kutatók hozzáférést kaptak. A levéltár teljesen rendezetlen állapotban volt, évek óta nem takarították a helyiségeket, így óriási por lepte el az anyagot. A mintegy 20 láb magas polcokra felhalmozott kötetekhez segédlet nem állt rendelkezésre, így a fiatalabbak felmásztak a polcokra és leemelték a köteteket, amelyeket aztán a földön rendeztek sorba, majd a szakemberek jegyzeteket készítettek azokról. A harmadik napra tudtak megfelelő számú asztalhoz és székhez jutni, azonban mivel fűtés sem volt, a november végi hidegben kénytelenek voltak nagykabátban dolgozni. Végül december elején oldódott meg a mostoha helyzet, ugyanis XIII. Leó pápa engedélyével az anyagot átszállították a sokkal kényelmesebb körülményeket

⁹⁸ Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején. A pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve I–II, Budapest 1891–1892.

⁹⁹ Pápai adószedők Magyarországon a XIII. és XIV. században, Századok 21 (1887) 493–517, 589–609.

¹⁰⁰ 1885. november 23. OSzK Levelestár.

biztosító vatikáni levéltárba, ahol folytathatták a kutatásokat az Osztrák–Magyar Monarchia történései.¹⁰¹ Fraknói végül 1000 dokumentum másolatát rendelte meg,¹⁰² amelyek a következő években a *Monumenta*-sorozat soron következő kötetében napvilágot is láttak.¹⁰³

Fejérpataky második római kutatóútja is eredményesnek, de egyúttal fárasztónak is bizonyult, ráadásul a tervekhez képest meg is kellett hosszabbítani. A karácsonyt a magyar csapat Nápolyban és környékén, majd 1886. január első napjait már ismét Rómában töltötte, ahol Fejérpataky a lemásolt IX. Bonifác-kori oklevélmásolatokat olvasta össze az eredetiekkel.¹⁰⁴

5. MINDENNAPOK AZ ÖRÖK VÁROSBAN

Fejérpataky és általában a magyarok római mindennapjait a kutatók korunkra maradt levelezése alapján nyílik alkalmunk röviden felvázolni. Mindkét alkalommal feleségével, Andrásovics Gizellával tartózkodott Rómába. 1883 őszén egy több állomásos utazást követően érkeztek a Tevere-partjára, amely során alaposan szemügyre vették az útba eső településeket; megismerkedtek Klagfurt, Vilach, Trieszt, Verona, Milánó, Torinó, Genova és Pisa nevezetességeivel.¹⁰⁵ Mindkét alkalommal albérletet vettek ki, de a szálláskeresés nem volt problémamentes. 1883-ban több lakás mustráját követően sikerült végül a Palazzo Venezia közelében a Vicolo Madama Lucrezia 27. alatt egy kétszobás lakást találni, amelyért havi 100 frankot fizettek.¹⁰⁶ A levéltárban és a könyvtárban a délelőtt folyamán dolgozhatott a hét öt napján. A munka mellett természetesen Róma látnivalóit is megtekintették, amire különösen csütörtökönként és vasárnaponként volt alkalmuk, hiszen ekkor a levél- és könyvtár egyaránt zárva tartott. A tájékozódással is meggyűlt a bajuk, hiszen amellet, hogy a város utcái piszkosak voltak, a magukkal vitt útikalauz térképe is hasznavehetetlennek bizonyult. Amíg Fejérpataky a levéltárban dolgozott, felesége a háziasszonyukkal töltötte az időt. Mindazonáltal nagyon hiányzott nekik ott tartózkodásuk első időszakában a magyar társaság.¹⁰⁷

¹⁰¹ SICKEL, *Römische Erinnerungen*, 207–214.

¹⁰² *Tárcza*, Századok 21 (1887) 181.

¹⁰³ IX. Bonifác pápa bullái, I: 1389–1396; II: 1396–1404 (*Fraknói-bibl.*, 313. sz.; MVH I/3–4).

¹⁰⁴ 1885. december 7. (Fejérpataky levele Csontos Jánoshoz). OSzKK Levelestár.

¹⁰⁵ 1883. október 31. (Fejérpataky levele Szilágyihoz). OSzKK Fond IX/184.

¹⁰⁶ 1883. október 23. (Fejérpataky levele Pestyhez). OSzK Levelestár.

¹⁰⁷ 1883. október 31. (Fejérpataky levele Szilágyihoz). OSzKK Fond IX/184.

Az 1885–1886-os római kutatóút során a Fejérpataky házaspár már nem volt híján a társaságnak, hiszen a magyarok mellett egykori bécsi professzora és annak tanítványai is az Örök Városban kutattak. „Most Rómában lenni igazán kellemes, nem ugyan a folyton szakadó eső miatt, hanem az itteni társaság okáért. Akár Magyarországon vagy legalábbis Bécsben képzelheti magát az ember.” – számolt be lelkesen Szilágyi Sándornak egyik levelében.¹⁰⁸ A Via Sistina 72. szám alatti panzióban egy mesés kilátással rendelkező szobát béreltek, ahol az ellátás is kiváló volt. Theodor Sickel és neje a közelben laktak, s hetteente összejöveteleket tartottak, amelyekre Fejérpatakyék is hivatalosak voltak. Többször részt vettek a nagykövetség által rendezett ebédeken. Szilágyi unokaöccse is meg szokta látogatni esténként Fejérpatakyt, akivel kellemesen elbeszélgetett séta közben.¹⁰⁹ Rendszerezések voltak a közös étkezések, amelyek során étel és ital bőségesen került az asztalra. A Simor János esztergomi érsek támogatásával Rómában tartózkodó festőművész, Paczka Ferenc által a műtermében feltálalt menüről Fejérpataky részletesen is beszámolt barátjának, Csontos Jánosnak.¹¹⁰ Az ínycsiklandó fogások a következők voltak: csirkemáj-gombás makaróni, rántott hal, borjú kotlett fokhagymás brokkolival, végül sajt, gyümölcsök, feketekávé, chianti és egy erős olasz bor, valamint konyak.¹¹¹

A karácsonyi ünnepek idején Fraknóival, Pettkóval és néhány további kísérelővel Nápolyba indultak. Nápoly nevezetességei mellett kirándulást tettek Caprira, Sorrentóba és Pompeibe egyaránt.¹¹² December utolsó napjait már Rómában töltötték, mert Fraknóit erős láz gyötörte.¹¹³ Január elején aztán a kolerajárvány kitörése miatti vesztégzár elrendelésének hírére hazaindultak. Fejérpatakyék január 4-én érkeztek vonattal Fiuméba (ma Rijeka Horvátországban), majd másnap meglátogatták a kedvelt üdülőhelyén, Abbáziában (ma Opatija Horvátországban) tartózkodó Fraknóit, január 6-án pedig folytatták útjukat Budapestre.¹¹⁴

¹⁰⁸ 1885. november 23. Uo.

¹⁰⁹ Uo.

¹¹⁰ Csontos János († 1918) könyvtörténész, könyvtáros, az MTA levelező tagja (1883), a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának munkatársa (1874–1893). MARKÓ LÁSZLÓ, *Csontos János*, A MTA tagjai (1825–2002), I, 237–238.

¹¹¹ 1885. december 13. (Fejérpataky levele Csontos Jánoshoz). OSzK Levelestár.

¹¹² 1885. december 28. (Fejérpataky levele Thallóczyhoz Lajoshoz). OSzKK Fond XI/287.

¹¹³ 1886. január 1. (Fraknói levele Szilágyi Sándorhoz). OSzKK Fond IX/200.

¹¹⁴ Uo.; és 1886. január 4. (Fejérpataky levele Csontosihoz). OSzK Levelestár.

6. ÖSSZEGZÉS

Fejérpataky László 26 éves korában kapcsolódott be Fraknói Vilmos felkérésére a vatikáni forrásfeltáró munkába, amely során több hónapot töltött a vatikáni és más római gyűjteményekben. Közreműködésével két, a magyar és a nemzetközi történettudomány számára mindmáig alapvető jelentőségű forráskiadvány látott napvilágot: Gentilis bíboros magyarországi legációjának dokumentumai, valamint a 14. századi pápai adószedők számadáskönyvei. Az említettek mellett részese volt a lateráni regisztrumkötetek felefedezésének is, amelynek eredményeként IX. Bonifác pápa magyar vonatkozású bullái is megjelenhettek. Jóllehet a későbbiekben egyre magasabbra ívelő hivatali pályafutásával járó elfoglaltságai,¹¹⁵ tudományszervezői¹¹⁶ és egyetemi oktatói¹¹⁷ tevékenysége nem tették lehetővé, hogy vatikáni kutatásokat folytasson, azonban továbbra is hozzájárult Fraknói tervének megvalósításához.

A budapesti egyetemen tartott diplomatikai előadásainak szerves részét alkotta a pápai oklevéltan. Az első félév során a pápai kancelláriáról, míg a második szemeszterben a pápai oklevelek fejlődéséről, szerkezetéről, a Szentszék oklevélkibocsátással foglalkozó további középkori hivatalairól – többek közt az Apostoli Kamaráról – nyújtott alapvető ismereteket hallgatóinak.¹¹⁸ Egyetemi tanári működése során számos kiváló szakember került ki kezei alól. Tanítványi köréhez tartozott többek között, Áldásy Antal, Domanovszky Sándor, Er-

¹¹⁵ 1893–1901: a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának igazgató őrje, 1901–1915: a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára igazgatója, 1915–1920: a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, végül 1920–1923 között főigazgatója. MARKÓ, *Fejérpataky*; ROMSICS, *Clio bűvöletében*, 577–578; TÓKAI NAGY ERZSÉBET: *Fejérpataky László*, <https://tortenet.oszk.hu/btm/magyar/05foigazgatok/fejerpataky.btm> (2024. 04. 15.).

¹¹⁶ 1883–1898: a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság titkára, 1898–1910: másodelnöke, 1910–1923: elnöke; 1889–1914: az MTA Történettudományi Bizottsága előadója; 1893–1923: az MTA rendes tagja; 1914–1923: az MTA II. Osztály titkára; 1910–1923: a Magyar Történelmi Társulat másod-alelnöke. Uo.

¹¹⁷ 1895-től haláláig a budapesti egyetem segédtudományi tanszékén a diplomatika és a heraldika professzoraként tevékenykedett. SZENTPÉTERY, *Fejérpataky*, 5.

¹¹⁸ Bártfai Szabó László hagyatékában találhatóak Fejérpataky diplomatikai előadásainak jegyzetei az 1902/1903 és az 1903/1904-es tanévekből. OSzKK Fond 32/479.

délyi László, Holub József, Hóman Bálint, Iványi Béla és Szentpétery Imre.¹¹⁹ Közülük a vatikáni kutatásokba Áldásy és Iványi kapcsolódott be.¹²⁰

Miután a kultusztárca felkarolta Fraknóinak a Római Magyar Történeti Intézet létesítésére tett javaslatát, az MTA Történettudományi Osztálya a megvalósíthatóság vizsgálatára egy bizottságot jelölt ki (1912), amelynek munkájában Fejérpataky is részt vett. A grémium természetesen egyöntetűen támogatta az intézet felállítását.¹²¹ A kultuszminiszter irányítása alá került intézményben zajló munkát az MTA-n belül létesített Római Magyar Történeti Bizottság koordinálta, amelynek elnöke Berzeviczy Albert, előadója Áldásy Antal, tagjai pedig Fraknói Vilmos és Fejérpataky László voltak.¹²² A bizottság 1913 decemberében elfogadott 20 pontos ügyrendjét Fraknói, Fejérpataky és Áldásy dolgozták ki.¹²³ Mivel a bizottság megbízása 1919-ben lejárt, tisztújításra került sor. Ennek keretében az MTA illetékes testülete ismét az említett három történészt választotta meg és delegálta.¹²⁴ Fejérpataky 1923-ban, Fraknói pedig 1924-ben bekövetkezett haláláig vett részt a magyar vatikáni kutatásokat szervező testület munkájában.

Fejérpataky vatikáni vonatkozású munkásságának utolsó eredménye már elhunytát követően látott napvilágot. A Magyar Történettudomány Kézíkönyve sorozat szerkesztősége Fejérpatakyt kérte fel a paleográfia és a pápai oklevelek diplomatikai összefoglalásának elkészítésére, azonban halála miatt ezeket már nem tudta megvalósítani. Hagyatékából az MTA Történelmi Bizottsága hozzájárulásával a vonatkozó anyaggyűjtést és egyetemi előadásainak vázlatait, amelyek azonban nem képeztek egyenszilárdságú kéziratot, tanítványa Áldásy Antal rendelkezésére bocsátották. A torzóban maradt anyagból ő

¹¹⁹ *Emlékkönyv Fejérpataky László életének hatvanadik évfordulója ünnepére*, szerk. SZENTPÉTERY IMRE, Budapest 1917.

¹²⁰ ÁLDÁSY ANTAL, *Olaszországi történelmi kutatások*, MKsz 1 (1892–1893) 240–277; Uő, *Magyar tanuló Rómában*, MKsz 2 (1894) 94–95; Uő, *Regesták a Vatikáni Levéltárból*, TT 17 (1894) 15–28; 18 (1895) 58–89, 260–288; IVÁNYI BÉLA, *A vatikáni levéltári főiskola*, LK 5 (1927) 264–271; Uő, *A Szent Domonkos-rend római központi levéltára (Részletek a magyar dominikánus provincia múltjából)*, LK 7 (1929) 1–30.

¹²¹ A bizottság elnöke Berzeviczy Antal, tagja Forster Gyula, Fraknói Vilmos, Wlassics Gyula, előadója pedig Fejérpataky László volt. AE 23 (1912) 153–154; FRÁTER JÁNOSNÉ, *A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai 1854–1949* (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai 70), Budapest 1974, 251–254.

¹²² FRÁTER, *A Magyar Tudományos Akadémia*, 259.

¹²³ CVH I/20, 51.

¹²⁴ AE 31 (1920) 4.

formált egységes kéziratot, amely végül 1926-ban, három évvel a kiváló diplomatikus halálát követően a Magyar Történelmi Társulat gondozásában, másik tanítványa, Hóman Bálint sorozatszerkesztésében látott napvilágot.¹²⁵

DOKUMENTUMOK

1.

Róma, 1883. október 23.

Fejérpataky Pesty Frigyeshez

Beszámol római megérkezéséről, a lakásbérlet bonyodalmairól.

(OSzK Levelestár – *m.p. orig.*)

Nagyságos Uram!

Szerencsésen megjöttünk Rómába, már úgy ahogy ki is ismerem magamat ebben a labyrintbba, de a dologhoz még nem kezdhettem. Tegnap voltam a bibliothékában, itt holnap megkezdhetem a munkát; a levéltár az osztrákoknak már megnyílt, természetesen én is igénybe akarom venni ezt a kedvezményt, de ma Venzelt¹²⁶ hiába kerestem. Holnap megkezdve a dolgot, erről is bizonyosat írhatok.

A lakáskereséssel egy kis pechem volt. A mi tisztességes kinézetű volt, azt nem akarták egy hónapra kiadni, vagy ha igen, mesés árat kértek érte. Például a Via Nationalén, az ötödik emeleten két kis szobáért egy hónapra 200 frankot kértek. A Via della Jassában, a Beöthy Zsolt¹²⁷ és Paczka¹²⁸ által ajánlott helyen kiadó lakás nincs, mind le van foglalva. Én végre hosszú keresés után,

¹²⁵ FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ–ÁLDÁSY ANTAL, *Pápai oklevelek* (A Magyar Történettudomány Kézikönyve II/4), Budapest 1926. Az említett kézikönyvsorozat tervezett II. kötetének 2. füzeté a paleográfia segédtudományát foglalta volna össze, amelyre Fejérpatakyt és szintén egyik tanítványát, Hajnal Istvánt kérték fel, ám a tervezett mű végül nem készült el.

¹²⁶ Peter Wenzel a vatikáni levéltár levéltárosa, majd az archívum prefektusa (1894–1909), a vatikáni Szent Péter-bazilika kanonokja, apostoli protonotárius.

¹²⁷ Beöthy Zsolt († 1922) irodalomtörténész, író, az MTA tagja, másodelnöke (1910–1913), a Budapesti Egyetem esztétika professzora, a Bölcsészettudományi Kar dékánja (1890–1895), az egyetem rektora (1915–1916), a Kisfaludy Társaság tagja, titkára (1876–1900), majd elnöke (1900–1921). MARKÓ LÁSZLÓ, *Beöthy Zsolt*, A MTA tagjai (1825–2002), 131–132.

¹²⁸ Paczka Ferenc († 1925) festőművész, grafikus Münchenben, Párizsban és Rómában tanult, majd Berlinben telepedett le. MÉL II, arcanum.com/bu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/p-7738/paczka-ferenc-77249/ (2024. 04. 15.).

egy agentia közbejárásával találtam egyet egy szűk mellékutcában a palazzo Venezia mellett. Két elég csinos szobából áll, hanem a fel- és bejárat az rettenetes olaszos. Szerencse, hogy csak 18 lépcső van, de csak oly magasak, hogy az ember teste csaknem kettészakad, ha felmegy rajtok. 100 frankot fizetek érte egy óra a szolgálattal együtt.

Egyáltalában Róma, mint lakóhely sehogy sem elégíti ki az igényeket. Ez a pizsok, bűz a mi itt van, sokat elvisz az ember enthusiasmusából.

Kérem Nagyságodat szíveskedjék megírni úti tervét s esetleges commissiót, a legnagyobb örömmel eljárók óhajtásaiban, a mennyire tehetem.

Magamat jó hajlamaiba ajánlva vagyok alázatos szolgálója

Fejérpataky

Róma, okt. 23. 1883.

Címem: Vicolo Madama Lucrezia 27.

2.

Róma, 1883. október 31.

Fejérpataky Szilágyi Sándorhoz

Beszámol római megérkezéséről, kutatásai megkezdéséről és a mindennapi életről.

(OSzKK Fond IX/184 – *m.p. orig.*)

Kedves Sándor bácsi!

Innen-onnan négy hete, hogy elmentünk Budapestről, s két hete hogy Rómában vagyunk, s csak most jut egy kis időm arra, hogy kedves Sándor bácsinak¹²⁹ hírt adjak mirőlunk.

Bizony sokat bolyongtunk, majd egy tucat városban tartottunk állomást, megnéztük Klagenfurtot, Villachot, Triesztet, Veronát, Milánót, Turint, Genuát, Pisát. Oka annak, hogy ezt a hosszabb route-ot választottuk, részben igaz az volt, mert azt hittük, hogy Rómába megérkezve korábban még nem kezdhettek a dologhoz, pedig kár volt az elutazást ennyire halasztani. Úgy a könyvtárban, mint a levéltárban mindjárt dologhoz láthattam s az engedély miatt nem kellett senkihez sem mennem.

A dologra elég időt fordíthatok. A levéltár (csütörtök, ünnep- és vasárnap kivételével) reggeli ½ 9-től 12-ig, a könyvtár pedig 2-ig nyitva áll, s így, ha akarnék sem dolgozhatnék tovább, mert az öt órán keresztül végzett összehasonlítás, mikor egyszerre az eredetit s a kéziratot kell szemmel tartani, az erőt

¹²⁹ Szilágyi Sándor.

teljesen kimeríti. Máskülönben igen kellemes a dolgozás a termék világosak, bár a levéltár napnemlatta helyen feküdvén kissé hideg, az embert senki nem zavarja. A könyvtárban ehhez még déli egy órakor igen kellemes szórakozás is járul. Valahányszor szép az idő (pedig az mindennap szép) arra viszik a pápát hordszéken a levéltár dolgozó szobáján keresztül rendes sétájára. Már négyszer részesültem abban a szerencsében, hogy ő szentségét színről színre egy lépésnyi távolságban láthattam. Ilyenkor mindnyájan abba hagyjuk a dolgozást s az etiquette szabályai szerint térdre borulunk, mire a pápa megáld minket. Jaj de sajnálom, hogy az igaz hitű Árpád¹³⁰ nem részesülhet most ebben az áldásban.

Mikor Rómába megérkeztünk, igazán egy cseppet sem ismertem ki magamat a szűkebbnél szűkebb és piszkosnál piszkosabb utcák vesztőjében, s nincs az az áldás, amit a Mayer Reisehandbuchjában¹³¹ közölt hasznavehetetlen római térképre ne küldtem volna. Ha Sándor bácsi Rómába mén, csak Mayert ne vegye meg.

Habár a dolgozás sok időt vesz is igénybe, a látnivalókra is marad elég idő. Minden délután felhasználjuk az időt, hogy megnézzünk mindent, amit csak lehet. Ehhez járul minden csütörtök, vásár- és ünnepnap és a szombat 12 órától kezdve, mert akkor a Vatikán bezárul. Feleségem¹³² eddig éppen nem unta el magát, amitől Sándor bácsi őt féltette. Háziasszonyunk (a boldog lehet már 40 éves, s csak két hónapja férjes) igen kedves nő, kinek társaságában délelőttönként néha több órát tölt.

Ottenthallal,¹³³ ki a vatikáni levéltárban már okt. 8.-ika óta szabadon dolgozik, aránylag kevés időt töltünk. Ő siet dolgait befejezni, hogy ebben a félévben még előadásokat tarthasson. Aminek a legnagyobb hiányát érezzük, az, hogy

¹³⁰ Károlyi Árpád († 1940) történész, levéltáros, az MTA tagja (1880), az Osztrák Tudományos Akadémia külföldi levelező tagja (1910), a bécsi Haus-, Hof und Staatsarchiv munkatársa (1877), majd igazgatója (1909–1913); a Bécsi Magyar Történeti Intézet igazgatója (1920–1928); a budapesti egyetemen a 16. századi magyar történelem magántanára (1880). MARKÓ LÁSZLÓ, Károlyi Árpád, A MTA tagjai (1825–2002), I, 633.

¹³¹ GSELL FELS–JOHANN THEODOR, *Meyers Reisebücher Rom und Mittel-Italien*, Bd. 1–2, Hildburghausen 1872.

¹³² Andrásovics Gizella († 1905).

¹³³ Emil von Ottenthal († 1931) osztrák történész, 1875 és 1877 között a bécsi Osztrák Történeti Intézet tagja, Sickel tanítványa. 1880–1882 között a Monumenta Germaniae Historia munkatársaként I. Henrik és az Ottók okleveleinek kiadásán dolgozott. 1882 és 1892 között több alkalommal volt ösztöndíjas a Római Osztrák Történeti Intézetben, majd Sickel megbízásából az intézményt egy ideig vezette is. Vatikáni kutatásai homlokterét a 13–15. századi pápai kancellária működése és a regisztersorozatok képezték. Az innsbrucki (1893), majd a bécsi (1904) professzora, később az IÖG vezetője. Az Osztrák Tudományos Akadémia tagja, a Münchener és a Magyar

nincs egyetlen magyar ismerősiünk sem. Hej, miért nem lehetett az Árpád velünk, Friczi bácsinak¹³⁴ kilátásba helyezett társasága őt nem fogja pótolni.

Kérem, kedves Sándor bácsi, szakítson annyi időt s írjon pár sort. Végtelenül megörvendeztet vele.

Katinka néni¹³⁵ mindketten kezét csókoltatjuk, s kérjük, ne búsuljon nagyon Béla¹³⁶ után. Feleségem üdvözlétét és tiszteletét idezárva vagyok,

Kedves Sándor bácsinak

hű discipulusa
Lacius

Róma, okt. 31. 1883.

Címem: L. Fejérpataky

Roma, Vicolo Madama Lucrezia 27. 1 piano, Sign. Ghirelli

3.

Róma, 1885. november 23.

Fejérpataky Szilágyi Sándorhoz

Szól a Dataria levéltárában végzett friss kutatásairól, a Sickelékkel való kapcsolatáról, Szilágyi unokaöccséről, Pettkó Béláról, valamint Károlyi Árpád ügyéről érdeklődik.

(OSzK Fond IX/184. – *m.p. orig.*)

Róma, nov. 23. 1885.

Via Sistina 72.

Kedves Sándor bácsi!

Kevil vagyok, mert Rómában vagyok. Bíz ez igaz is, jól mondá Sándor bácsi.¹³⁷ Sándor bácsi is kevély volna, mikor ott turkál a Dataria levéltárában, melyet érintetlen szűz voltáról mi fosztunk meg legelsőben. Csak a legelső pápának, IX. Bonifaciusnak 110-re menő köteteiből hozzávetőleg vagy 1000

Tudományos Akadémiák külső tagja. LEO SANTIFALLER, *Ottentbaler von Ottenthal Emil*, Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Band 7, Wien 1978, 269–270.

¹³⁴ Pesty Frigyes.

¹³⁵ Szilágyi Sándor húga, Pettkó Lajos özvegye, aki férje elvesztését követően nőtlen bátyja háztartását vezette. Vö. GAAL GYÖRGY, *Erdély története: Szilágyi Sándor (1827–1899)* (Studia Documentum Theologiae Protestantis. A kolozsvári Protestáns Teológia Kutatóintézetének kötetei 1), szerk. ADORJÁNI ZOLTÁN, Kolozsvár 2010, 309–324, 322.

¹³⁶ Pettkó Béla, Szilágyi Sándor unokaöccse.

¹³⁷ Szilágyi Sándor.

tisztán magyar vonatkozású bulla kerül ki, méltó pendant-jául Theiner Monumentáinak,¹³⁸ ki ettől a pápától mindössze vagy 10 darabot adott ki. De nem untatom Sándor bácsit komoly dolgokkal; elég része van ezekben e nélkül is.

Most Rómában lenni igazán kellemes, nem ugyan a folyton szakadó eső miatt, hanem az itteni társaság okáért. Akár Magyarországon vagy legalábbis Bécsben képzelheti az ember magát. Sickelék,¹³⁹ kik pár lépésnyire laknak tőlünk, rendes jour fixe-¹⁴⁰ tartanak, s általában úgy ő, mint a felesége igen kedves emberek.

Az élvezeteknek nem nerhái [?] azok a nagy ebédek, melyekben egy párszor a követség részéről volt részünk. Egyébként pensiónkban személyenként napi 9 frankért oly ellátásunk és oly kilátásos szobánk van, hogy kívánni valónk nem marad. Hiába, csak Rómában lehet élni.

Bélával¹⁴¹ gyakran vagyunk. Esténként, ebéd után, ½ 9 felé meglátogat, s ekkor vagy kísértálunk vagy elbeszélgetünk. Persze eljár szorgalmasan a Vatikánba s újabban a Datariába is, hol együtt dolgozunk. Kutya baja sincs. Tervünk szerint dec. 20.-ika táján együtt megyünk el vele és Fraknói¹⁴² Nápolyba.

Az egész dologban csak Árpád¹⁴³ ügye aggaszt. Erről igazán nem tudok semmi bizonyosat. Megküldték nekem azt az újabb körlevelet, mellyel Toldy¹⁴⁴ maga-magát ajánlja összes munkáinak felsorolásával. Ez a buta reclam csak nem használ neki. Megerősítette-e a belügym[inisztérium]. a határozatot? Szétküldte-e Sándor bácsi az általam deponált 420 ajánló levelet? Kiket nyert meg újabban Sándor bácsi? stb. Ezekre igazán kérem becses tudósítását, de ha lehet mennél előbb.

A következőket pedig semmi esetre se felejtse el.

Katinka néninek¹⁴⁵ holnap után lészen neve napja. Erre legyen szíves kézsókom mellett mindkettőnk legjobb kívánatait átadni. Részemről pedig még azt a kikötést, hogy partimat a Katalin napi nagy ebédből korántsem ajándékozom oda, hanem azt későbbi időre kérem prolongáltatni.

¹³⁸ THEINER, *Vet. mon. Hung.*

¹³⁹ Theodor von Sickel.

¹⁴⁰ Heti összejevetel.

¹⁴¹ Pettkő Béla, Szilágyi unokaöccse.

¹⁴² Fraknoi Vilmos.

¹⁴³ Károlyi Árpád.

¹⁴⁴ Toldy László történész, műfordító, Toldy Ferenc fia († 1919).

¹⁴⁵ Szilágyi Sándor húga.

Kedves Sándor bácsi válaszát kérve kérdéseimre, feleségem tiszteletét ide csatolva, vagyok igaz tisztelője,

F. Laci

4.

*Róma, 1885. december 7.
Fejérpataky Csontos Jánoshoz*

Beszámol a Pesty által a 14. századi tizedlajstromokról készített átiratok paleográfiai hibáiról, a december végére tervezett nápolyi utazásról, valamint a szabadsága és a vonatjegye meghosszabbítását kéri barátjától.
(OSzK Levelestár – *m.p. orig.*)

Kedves barátom János!

Már igazán illik hírt adni rólam, mert még azt hiszitek, beálltam scopatore segretonak a Vatikánban, ami a mi nyelvünkön az ajtókopogtató nemes foglalkozását jelenti.

Állapotomról igen röviden referálhatok. 1. Dolgozom, mint a marha s tökéletesen belebutultam a Pesty¹⁴⁶ által másolt tizedlajstrom corrigálásába, elszörnyülködve a Friczi bácsi által tanúsított paleographiai tudatlanság nagy voltán. 2. A pénzem ijesztő mértékben fogy, s várva várom a Czanyuga¹⁴⁷ bácsinak egy héttel ezelőtt írt levelémre szóló válaszát. 3. A koszt kitűnő; ennek bővebb részletezését (ami kétségtelenül érdekel) Pestre hagyom.

Nem tudom Maláth¹⁴⁸ úr abban van-e (mert Sándor bácsi¹⁴⁹ egy leveléből azt olvastam, hogy te helyettesítéd), így tehát hozzá intézendő kérésemet elédbbe terjesztem. Ez a kérés pedig szabadságomra vonatkozik. Ezt ugyanis (megkezdve nov. 4-én) dec. 20-án járna le. Dolgaim azonban úgy alakultak, hogy akkorra otthon nem lehetek, ha csak munkámat itt félbe nem hagyom. Tekintve, hogy a karácsonyi és az újévi ünnepek esnek közbe, a hivatalos időből nem sokat mulasztok, ha visszajövetelem jan. 6. tájára halasztom, így

¹⁴⁶ Pesty Frigyes.

¹⁴⁷ Czanyuga József író, 1849-től a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa, később az igazgatósági titkárság vezetője. SZINYEI, *Magyar írók* (<https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index/btm>) (2024. 04. 15.).

¹⁴⁸ Mailáth Béla († 1900) történész, régész, az MTA levelező tagja (1880), a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának őre (1879–1893). MARKÓ LÁSZLÓ, *Mailáth Béla*, A MTA tagjai (1825–2002), II, 827.

¹⁴⁹ Szilágyi Sándor.

követelvén a körülmények. Légy szíves ezt Majláth úrnak (kinek különben szintén írok) bejelenteni s esetleg az igazgató úr beleegyezését is kieszközölni.

Tervem ugyanis a következő. Dec. 23-ig lehet a Vatikánban dolgozni, 23-án Fraknói¹⁵⁰ lemegyünk Nápolyba, hol egy képviselőnek rendkívül gazdag s magyar vonatkozásokkal telt Anjou-kori gyűjteményét nézzük át. Dec. végén, mikor a levéltár ismét megnyílik, visszajövünk s ezt a pár napot a nagy nehezen megnyílt Dataria levéltárából lemásolt oklevelek összeolvasására használok. Úgyhogy jan. 6-ika előtt nem érhetek haza.

Igen ám, de a déli vasúti szabadjegy jan. 4-én lejár. És itt ismét szívességedhez kell fordulnom, pedig még az államvasúti jegyek megszerzéséért köszönettel vagyok adósod. Légy kegyes Schönherrel,¹⁵¹ kinek írása legjobban hasonlít az enyémhez, a déli vasút igazgatóságához egy folyamodványt íratni a nevemben (vagy tán az igazgatóság nevében?), melyben tekintve, hogy elutazásomat egy hónappal a jegy kiállítása után kezdtem meg, a jegy érvényességét jan. 15-ig meghosszabbítani kérem.

Igen-igen kérek légy szíves Záborszkyt úgy siettetni, hogy a jegyet dec. 20-ika körül megkapjam. Ha eddig nem volna lehetséges az elküldés, minthogy Nápolyból visszatérve nem szállok mostani lakásomba, légy szíves azt ajánlva poste restante küldeni Rómába.

Ugye nem haragszol kéréseimért?

Thallóczy¹⁵² is pusztít küld, 13-án megy Nápolyba, honnan 19-én jön ide vissza, pár napot itt tölt, s 23-án Turinba, innen Párisba, Brüsszelbe, Frankfurtba utazik. Jan. 15-20 közt ér Pestre.

Minden Muzeistának legszívesebb üdvözetemet küldve vagyok

ölelő barátod
Laci

Címem: Mr. L. Fejérpataky
Roma, Via Sistina 72. Mme Michel.
Lajos várja a dominikánusokat.

¹⁵⁰ Fraknói Vilmos.

¹⁵¹ Schönherr Gyula († 1908) történész, az MTA levelező tagja (1896), a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság jegyzője (1892–1898), majd titkára (1899–1908), a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárának munkatársa. MARKÓ LÁSZLÓ, *Schönherr Gyula* A MTA tagjai (1825–2002), III, 1117.

¹⁵² Thallóczy Lajos történész.

5.

Róma, 1885. december 9.

Fejérpataky Szilágyi Sándorhoz

Nápolyi utazásuk tervét, valamint Károlyi Árpád ügyét említi, és kéri az általa közreadott, frissen megjelent városi számadáskönyvek egy példányának postázását.

(OSzKK Fond IX/184 – m.p. orig.)

Kedves Sándor bácsi!

Igazán Sándor bácsi¹⁵³ a legjobb levelezőnek bizonyul be, megszágyenítvén még minket is. De nem csoda, ha a mi buzgóságunk ebben nem valami kiváló, mert higgye el alig jut itt az embernek valamire ideje.

Dolgunk elég van, csak az a kár, hogy nemsokára itt a hazautazás. Én dec. 23-ig maradok itt, ekkor végrehajtjuk Bélával¹⁵⁴ és Fraknóiával¹⁵⁵ a nápolyi utat s visszatérve Rómába rövid idő múltán jan. 7. táján otthon leszek.

Béla jól van, gyarapodik az olasz nyelvben, s ha ez így megy Lovárinak és Meninek concurrentiát csinálhat.

Az otthoni dolgokról csak azt tudom, ami a Bud[apesti]. Hírlapban van. Árpád¹⁵⁶ ügyéről édes keveset. A candidáló bizottságba egy pár jó emberünk került be: Ansbach, Országh, Várady Károly. Igen kérem Sándor bácsit, mozogjon most. A miniszter még most sem küldte le a megerősítést? Szóval sokat, nagyon sokat szeretnék tudni s most igazán bánom, hogy messze vagyok.

Egy privát kérésem is volna. Én még Pesten imprimáltam a Városi Számadások előszavát.¹⁵⁷ Azóta meg kellett volna a kötetet kapnom. Igen kérem, kedves Sándor bácsit, szíveskedjék utána nézni az Atheneumban, s ha kész egy példányt kötés alatt elküldeni nekem. Ugye nem haragszik ezért?

Árpád¹⁵⁸ hallgat. Jó volna neki, ha előbb nem, az ünnepekre lejönni és házalni. Írjon, kérem ez iránt neki Sándor bácsi is.

¹⁵³ Szilágyi Sándor.

¹⁵⁴ Pettkó Béla.

¹⁵⁵ Fraknói Vilmos.

¹⁵⁶ Károlyi Árpád.

¹⁵⁷ *Magyarországi városok régi számadáskönyvei*, közli FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ, Budapest 1885.

¹⁵⁸ Károlyi Árpád.

Katinka¹⁵⁹ néninek kezét csókolva s feleségem részéről úgy a hölgyeknek mint Sándor bácsinak üdvözlétet küldve, vagyok

vagabund fia
F. Laci

Roma, dec. 9. Via Sistina 72.

U.i. A Számadás-kötetet kérem legkésőbb dec. 17-ig elküldetni, mert visszatérve Nápolyból még nem tudom hova szállok Rómában.

6.

Róma, 1885. december 13.

Fejérpataky Szilágyi Sándorhoz

A nápolyi utazás időpontjáról és várható Magyarországra érkezéséről tájékoztatja.

Ír a római fogadásokról, érinti Károlyi Árpád ügyét, valamint ismételten kéri a városi számadáskönyvek egy példányának elküldését.

(OSzK Fond IX/184 – *m.p. orig.*)

Kedves Sándor bácsi!

Igen köszönöm szíves tudósítását a belügyminiszteri szerencsétlen határozat felől, melynek lemásolásáért a kedves chanoinesse-nek köszönetem mellett kézcsókomat átadni, kérem, ne feledje el.

Én írtam Árpádnak,¹⁶⁰ megírva benne Fraknói,¹⁶¹ Thallóczy¹⁶² és a magam nézetét, hogy t.i. a dolgok előhaladott állapotában bolondság volna, ha visszalépne. Azt hiszem nem is teszi.

A Nemzet, Bud[apesti]. Hírlap (mert csak e kettő jut kezemhez) Árpád érdekében Sándor bácsi¹⁶³ kezes által megvert dobja igen jól szólott. Köszönet ére. Ha ez nem hat, akkor semmi sem.

A potyaebédek itt megint szaporodtak eggyel. Ma Paczkánál¹⁶⁴ volt kitűnő dejenner, vendégek: Fraknói, Thallóczy, Béla¹⁶⁵ és mi ketten¹⁶⁶. Az atelierben

¹⁵⁹ Szilágyi Sándor húga.

¹⁶⁰ Károlyi Árpád.

¹⁶¹ Fraknói Vilmos.

¹⁶² Thallóczy Lajos.

¹⁶³ Szilágyi Sándor.

¹⁶⁴ Paczka Ferenc.

¹⁶⁵ Pettkó Béla.

¹⁶⁶ Fejérpataky és felesége.

feltálat rendkívül ízletes eledelek még a körülöttünk vásznakra pingált emberi húsoknál is jobban tetszettek. Ezzel ültük meg Thallóczynek ma d. u. Nápolyba való utazás[át]. Béla kitűnően van, s a dejenner-en Th[allóczy]. szerint jól beköpött (de inkább az ételből, mint az italból, nehogy azt higgyék, hogy becsípett).

Tervünk, hogy 22-én d. u. Fraknoi- és Bélával Nápolyba megyünk szilárdan áll. Így tehát f. hó 18-ig írandó sorait még megkapom itt, de ezentúl kérem becses levelét Nápolyba, Hotel de Rome intézni. Azt hiszem e hó 30. tájáig ott maradunk. Én jan. 7 táján érek Pestre.

Ismétlem kérésemet a Városi Számadások¹⁶⁷ elküldése ügyében. Higgye el, kedves Sándor bácsi, az minden roppant fáradsággal készült. Hasonlítsa csak más Akadémiai kiadványokéhoz. Lehet, sőt biztosra veszem, hogy van benn lapsus calami, de iudex curiae – országbíróban ilyet nem tudok felfedezni, mert a számadások szövegében ez alatt csakugyan mindig országbíró értetik (Hofrichter).

Magamat Sándor bácsi kegyeibe ajánlva, Béla kézcsókjait ide zárva, mi ketőnknek tiszteletét csatolva úgy Katinka néni,¹⁶⁸ Irén ónagysága, mint Sándor bácsi részére, vagyok

egyik kóborlója
Lacius

Róma, dec. 13. Via Sistina 72.

7.

Róma, 1885. december 13.

Fejérpataky Csontos Jánoshoz

Részletesen szól két fogadról, Thallóczy nápolyi útjáról, a tizedjegyzékek kiadásának előkészületeiről, valamint a Dataria levéltárban megkezdett munkáról.

(OSzK Levelestár – *m.p. orig.*)

Kedves barátom János!

Ember vagy János,¹⁶⁹ mondogattuk magunkban, mikor tegnap este kimerítő s minden irányban tájékoztatást nyújtó leveledet megkaptuk. Igazán gratulálok hozzá. Nem minden embernek van meg az a tehetsége, hogy ily teljes tájékoztatást adjon a történet és történendő dolgokról. Ha az ember minden

¹⁶⁷ *Magyarországi városok*, i.m.

¹⁶⁸ Szilágyi Sándor húga.

¹⁶⁹ Csontos János

kézen egyszer ily levelet kapna, teljesen fölösleges volna otthon tartózkodnia, megtud mindent, ami érdekli, s mint távollevő sokkal jobban tud ítélni is az eseményekről. Hogy élvezetünk teljesebb legyen, Lajos¹⁷⁰ ma felolvasta azt azon a dejenner-n, melyet Paczka Franczi¹⁷¹ festő (kit mi „aljas szobapictor” címmel szoktunk illetni) a mi tiszteletünkre, s az általunk adott ebéd viszonzásául műtermében rendezett. Fraknoi,¹⁷² Petkó,¹⁷³ kik szintén jelen voltak, háttározottan téged ismertek el a világ legelső levélírójának. S általánosan óhajtottuk, bár esnél mennél többször a levélírásnak ebbe a szélsőségébe.

Különben, hogy tudd, miből állott ez az olasz módra rendezett dejenner, leírom a menüt. Volt macaroni tetőzve csirkemájjal és gombával. Kitűnő, de Knófi (Fr. bizalmas neve)¹⁷⁴ nem szereti. Aztán hal a foglio kirántva. Felséges s nem is kell attól tartani, hogy az ember szálkát nyel. Végül excellenz borjú cotelette, környezve foghagymás broccolival (olyan carfiol-féle, egyék meg) és kirántott handurkival [?]. Sajt, gyümölcs, fekete kávé. Italok: chianti, egy másik erős zamatos olasz bor és cognac.

Ez egész tisztességes dolog, s még te is megleégszel, tudom, vele; pedig le nem pactálok. Ezzel már 12-től ½ 7-ig, az ebéd idejéig estre kitartja az ember.

Hanem a gróf Ludolf-féle¹⁷⁵ nagyköveti ebéd sorrendje már bolond volt. Képzeld csak: a zöldborsót, mint csuszpászt, minden auflag nélkül csak úgy szárazon szervírozták. És mikor? Azt hinnéd talán, hogy a pecsenye előtt? Csalódol. A pecsenye után adták. Fagylalt következett reá. Sapianti sat.

Ily emberekkel, kiknek ily kevés sziljök [?] van az ételek felosztásában, beszélni nem lehet. Ezek csak esznek, de nem tudják, hogyan kell enni. Szeretném Ludolf grófot a zárt társaság (melytől a sárosi jelleget Tergina tanfelügyelővé kineveztetése óta ketten Lajossal¹⁷⁶ ezennel megvonjuk) legközelebbi, Szemricsek által fizetendő ebédjére meghívni, vagy legalább a menüt neki leküldeni. Hadd tanuljon a barbár. Nem is érdemes ezekkel tovább foglalkozni, beszéljünk a kutatásokról.

Lajos ma d. u. ment Nápolyba. Örülten dolgozott. Leveled tehát a legjobbkor érkezett meg. Én még most sem végeztem el a tizedlajstrom corrigálá-

¹⁷⁰ Thallóczy Lajos.

¹⁷¹ Paczka Ferenc.

¹⁷² Fraknoi Vilmos.

¹⁷³ Pettkó Béla.

¹⁷⁴ Fraknoi Vilmos.

¹⁷⁵ Emanuel Graf von Ludolf római osztrák-magyar nagykövet.

¹⁷⁶ Thallóczy Lajos.

sát. Hála Pesty¹⁷⁷ pontos másolásának és a Fraknoi¹⁷⁸ által megbízott Gottlob¹⁷⁹ nevű németnek, ki azt összeolvasta, csak 17 kinyomott ívet kell egészen újra szedetni. Auch gut. E mellett a Datariának most első ízben megnyílt levéltárában kutatok Knófival¹⁸⁰ együtt. IX. Bonifác pápától nem kevesebb, mint 154 kötet, s ezekben 1000-nél több magyar vonatkozású oklevél. Árpád-koriak is átiratban. Gyönyörű kötet lesz.

Eusebius atya állítólag egy Corvin-codexnek van nyomában a Bibliotheca Vittorio Emanuele-ben. Kapisztrán János életét tartalmazza, s egy frater Georgius nevű magyar barát írta. Mindenesetre átnézem. Az eredményekről tudósítlak.

A megadott szabadságot igen köszönöm. Igen kérlek, szíveskedjél annak folytatását is Majláth,¹⁸¹ s esetleg az igazgató úrnál kieszközölni jan. 6-ig. A jegy meghosszabbításában teendő fáradozásodat is előre köszönöm. Ha lehet, igen kérlek, azt 18-ig legkésőbb postára tenni, mert 22-én du. megyünk Nápolyba. 18-ika után pedig poste rest. Roma.

Egy szuszra elég. Elő kell készülni az ájtatosságra, mert holnapra sikerült belépti jegyet szerezni a pápa által a spanyol király fölött tartandó requiemre.

Barna Bácsit igen melegen (amennyire a jelenlegi -3 foknyi temperaturában lehet, mikor minden meg van fagyva) üdvözlöm, Szinnyi Jóskának¹⁸² ezen felül gratulálok is. Mindnyájának egyúttal boldog ünnepeket is kívánva.

Téged pedig, kitűnő levelező, ölelve vagyok

szerető barátod
Laci

¹⁷⁷ Pesty Frigyes.

¹⁷⁸ Fraknoi Vilmos.

¹⁷⁹ Adolf Gottlob.

¹⁸⁰ Fraknoi Vilmos.

¹⁸¹ Mailáth Béla.

¹⁸² Szinnyi József († 1913) bibliográfus, az MTA levelező tagja (1899), 1872-től a Budapesti Egyetemi Könyvtár, majd 1888-tól a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának munkatársa. MARKÓ LÁSZLÓ, *Szinnyi József*, A MTA tagjai (1825–2002), III, 1251–1252.

8.

Róma, 1885. december 21.

Fejérpataky Csontos Jánoshoz

Hírt ad Thallóczy Lajos bécsi levéltári igazgatói kinevezésével kapcsolatos fejleményekről, valamint a tervezett nápolyi utazásról.

(OSzK Levelestár – *m.p. orig.*)

Kedves Barátom János!

Hát igazán megérdemlem szemrehányásodat hanyagságom miatt. De azt, hogy jobb útra tértem, bizonyítja az is, hogy mielőtt még dorgáló soraidat kezemhez vettem, saját instinctusomból megembereltem magam és tudósíttalak kimerítően az itteni életről, leírván benne két menüt is, ami kétségtelenül érdekelt.

Először is tudatom, hogy úgy a Czanyuga¹⁸³ bácsi küldte pénzt és az általa küldött vasúti jegyet, valamint a szabadsághosszabbítást tartalmazó hivatalos levelet megkaptam. Mindezekért most egyszerre mondok köszönetet. Egyebet most nem ígérhetek, mint hogy alkalom adtán viszonzni óhajtom a sok szívességet.

A nap eseménye nálunk is, mint nálatok Lajos kinevezése.¹⁸⁴ Utolsó percig titkolta. Egy héttel ezelőtt nekem bizalmasan a legnagyobb titoktartás terhe alatt elmondta a dolgot, felolvassván az összes anteactákat. Képzelheted, hogy elküldtem. Annyi áll, hogy ő egy lépést sem tett az állásért, Kállay,¹⁸⁵ Szentgyörgyi, Szőrényi vetekedve iparkodtak őt megnyerni, s a dolgot Pauler Gy.¹⁸⁶ döntötte el, kinek tanácsára mondott Lajos igent. Fizetés: 2600–700 frt. Amint mindnyájan örülünk Lajos megérdemelt ugrásának, egy elszomorított, hogy elvesztjük őt. De biztosított, hogy minden hónapban lejön Pestre, s ha akár a Társulatban akár az Akadémiában szükség lesz reá csak telegraphiroz-

¹⁸³ Czanyuga József.

¹⁸⁴ Thallóczy Lajos 1886-tól a közös osztrák–magyar pénzügyminisztérium felügyeletet alá tartozó bécsi Udvari Kamarai Levéltár igazgatójává nevezte ki Kállay. RESS IMRE, *Korszakváltást előkészítő rövid elnökség 1913–1916. Thallóczy Lajos, Hét társulati elnök* (szerk. Szilágyi Adrienn), Budapest 2018, 77–114, 81.

¹⁸⁵ Kállay Béni († 1913) történész, diplomata, politikus, az MTA (1878) és az Osztrák Tudományos Akadémia (1891) tagja, az Osztrák–Magyar Monarchia belgrádi főkonzulja, közös pénzügyminisztere (1882–1903) és Bosznia–Hercegovina kormányzója. MARKÓ LÁSZLÓ, *Kállay Béni, A MTA tagjai* (1825–2002), II, 619–620.

¹⁸⁶ Pauler Gyula († 1903) jogász, történész, levéltáros, az MTA tagja (1870), az Országos Levéltár igazgatója (1874), az Árpád-kor magyar történelem tudományos kutatásának megalapozó tudósa. MARKÓ LÁSZLÓ, *Pauler Gyula, A MTA tagjai* (1825–2002), II, 983–984.

zük le. Szabadjegye lesz. Terve jan. 15-én letenni az esküt, de első havi fizetése már utalványozva van a párizsi nagykövetségnél. Hivatalát végleg febr. legelső napjaiban foglalja el. Táviratok és Károlyi Árpádé Bécsből egyszerre érkezett ide szombat d. u., s legelőször ezekből tudtuk meg autentikusan a kinevezés megtörténtét, még Lajos is. Az az napon az ő tiszteletére Fraknói¹⁸⁷ által adott dejenner-n rukkolt ki nagy zavar közt az állapotában történendő, legközelebb bekövetkezendő változással s pár órára rá jöttek a táviratok. Tegnap este utazott tovább Turinba. Átadtam neki a cédulákat.

A Vittorio Emanuele-beli Corvin-codex blöff. P. Eusebius csak a kötés bársonyáról hitte annak; címer nincs rajt. Írója nem magyar, hanem délszláv frater Georgius. A Vatikáni Könyvtár katalógusának első kötete megjelent. Címe: Biblioteca Ap. Vaticana codicibus illustrata. Szerzője Ciccolini. Tartalmazza a Collectio Palatina görög kéziratait.

Spithövernél a Múzeum két éves rongyos tartozását kifizettem.

Csakugyan holnap utazom Nápolyba. Ott töltvén a Karácsonyt. Ha már az ember nem lehet otthon, mindegy, akárhol van. Itt karácsonykor különös cerimoniák nincsenek, más, ha húsvétről volna a szó. Akkor nem hagynám itt Rómát. Sőt Nápolyban a karácsony sokkal érdekesebb, mert élénkebb a város. Thallóczy¹⁸⁸ előre recognoscirozta a hotelt, az étkezőhelyiségeket és az Aquariumban ott időző Daday az előbbieket tűrhetőknak, az utóbbit kitűnő fiúnak találta. Dec. 30-ára visszajövök Rómába, s itt töltöm újév napját. Azért kérek, ha tudatni való, vagy baj volna, légy kegyes Rómába eddigi adressem alatt írni. Ha az életbe léptetett vesztegzár hosszabban fel nem tartóztat, jan. 6-ára azt hiszem otthon leszek. Pedig itt Kolerának se híre se hamva.

No most már ugye János nem haragszol?

Az összes Muzeistáknak boldog ünnepeket és újévet kívánok. Józsinnak¹⁸⁹ ezen felül jobbulást. Neked meg azt is, hogy a sok karácsonyi bobalki meg ne ártson.

Ölel

barátod Laci

¹⁸⁷ Fraknói Vilmos.

¹⁸⁸ Thallóczy Lajos.

¹⁸⁹ Szinnyi József.

Már le volt ragasztva levelem, mikor kedves soraidat vettem. A Károlyi¹⁹⁰ féle fordulatról volt egy kis tudomásom. Szilágyi¹⁹¹ megírta röviden. Ha csakugyan így áll a dolog, magam is amellet vagyok, hogy ne reckirozza a megbukást. Bár én azt hiszem, hogy még Kaassal¹⁹² is kiállná a versenyt. Igen kérlek, légy szíves elmenni Szilágyihoz¹⁹³; talán ő többet tud a dologról s beszéld meg vele az esélyeket. Ameddig a pályázat lejárna, én már úgys rég otthon vagyok, s esetleg tehetek valamit, ha Árpád¹⁹⁴ a jelen körülmények közt is fenntartaná szándékát. Bár az is igaz, hogy egyre jobban kitűnik, hogy Árpád természeténél fogva nem való a bécsi állásra. Oda más ember kell. Nem olyan kálvinista puritanizmussal bélelt vidéki temperatúrájú ember, mint ő.

Lajos¹⁹⁵ komolyan soha nem tartotta céljának az Akadémiát és a Társulatot, ezt inkább mi skrupuláltuk reá. Az ő ambíciójának csak Bécs felelhet meg. Nem adok rá öt esztendő[t] regierungsrat lesz, ha nem több. Kállay¹⁹⁶ minden valószínűség szerint csak fölfelé fog bukni vagy külügyminiszter lesz vagy magyar miniszterelnök, s ekkor Lajos vele megy. Ez határozott szándéka. En az ő carière-jének problémájában ezt a megoldást látom legjobban.

Kérlek, szólj Sándor bácsinak, kinek ma írtam, tudósítsa bizalmasan Árpádot a helyzetről. Ha levélben szólítom föl, elfeledi; jobb, ha valaki tuszkolja őt. Én nem akarom ismét Rómából Árpádnak ezt megírni.

Hampeléknek¹⁹⁷ tiszteletemet add át.

Még egyszer ölel

Laci

¹⁹⁰ Károlyi Árpád.

¹⁹¹ Szilágyi Sándor.

¹⁹² Báró Kaas Ivor († 1910) publicista, politikus, országgyűlési képviselő. <https://mek.oszk.hu/00300/00355/btm/ABC07165/07173.btm> (2024. 04. 15.).

¹⁹³ Szilágyi Sándor.

¹⁹⁴ Károlyi Árpád.

¹⁹⁵ Thallóczy Lajos.

¹⁹⁶ Kállay Béni.

¹⁹⁷ Hampel József († 1913) jogász, történész, régész, az MTA tagja (1884), a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa, osztályigazgatóként a Régiség- és Éremtár vezetője (1890), a budapesti egyetemen a klasszika-archeológia professzora (1890–1913), a magyar tudományos régészet egyik megalapítója. MARKÓ LÁSZLÓ, *Hampel József*, A MTA tagjai (1825–2002), I, 475.

9.

*Róma, 1885. december 21.**Fejérpataky levele Szilágyi Sándorhoz*

Thallóczy kinevezési körülményeit ecseteli, beszámol a nápolyi utazás előkészületeiről,
Fraknói betegségéről.
(OSzKK Fond IX/184 – *m.p. orig.*)

Kedves Sándor bácsi!

Meglepte ugye a Regierungs-rathi kinevezés? Meglepett ez minket is. Alig tudtunk magunkhoz térni. Az itteni németekre, különösen Sickelre,¹⁹⁸ ki Thallóczyt¹⁹⁹ igen szereti, a legjobb hatást érte. Egy-kettő a fiatalabbakból tán irigykedik reá, de mi igazán örültünk a magyarság illetén térfoglalásának és megkerülésének Bécsben. Hoffer, Thallóczy elődje 40 évi szolgálat után kegyelemből a segédhivatali igazgatói címet kapta, s a 30 éves Thallóczyt egyszerre Regierungs-rathnak nevezik ki. Bíz ez igen szép.

Kaas Ivor candidálási szándéka meglepett. De nem vagyok képes elhinni, hogy magát a levéltári kezelői vizsgának alávesse. Én az Árpád²⁰⁰ ügyét, kinek a változott körülmények közt is határozott szándéka pályázni, biztosnak hiszem. Akivel én csak beszéltem, vagy beszélhettem, szóltam – s így az ő ügyére nézve nem hátrány, hogy én csak jan. 6. táján érek Pestre. Csontos²⁰¹ ugyanis azt írta, hogy Sándor bácsi²⁰² haragszik reám, oly soká maradok el. A társulati közgyűlésen ott leszek, és agítálok nagyban Árpád vál. tagsága mellett. Tudom, hogy ő Sándor bácsinak is jelöltje. (N.B. ha jöv. választás megvolna, meg lehetne őt Thallóczy helyébe másodtitkárnak tenni – ez csak olyan röpké gondolat.)

A nápolyi üdülést igazán megérdemlem. El fog szörnyülködni Sándor bácsi, ha látja mily irtóztató könnyelműséggel másolta Pesty a tizedlajstromot. 17 kinyomott ívet újra kell szedni. Egész másfél hónapi tartózkodásom alatt nem csináltam egyebet, csak azt corrigáltam. Csoda, hogy teljesen bele nem butultam, bár érzem káros hatását.

Fraknói²⁰³ nem a legjobban érzi magát. Emésztése nincs rendben. Tán a lég-változás fog jól tenni. Előre örül velünk együtt a nápolyi útnak. Itt a Hotel de

¹⁹⁸ Theodor Sickel.¹⁹⁹ Thallóczy Lajos.²⁰⁰ Károlyi Árpád.²⁰¹ Csontos János.²⁰² Szilágyi Sándor.²⁰³ Fraknói Vilmos.

Róma-ba szállunk, s ha valami közlendője volna Sándor bácsinak, címezze kérem ide sorait. Nápolyba dec. 30-ig maradunk, onnét visszajőve itt megvárjuk az újévet s ennek első napján indulunk haza.

Béla²⁰⁴ jól van; tőle hallottuk nagy részvéttel Szűcsné őnagysága betegségét. Reményljük azonban, hogy már túl van minden bajon.

Úgy magam, mint feleségem részéről kedves Sándor bácsinak a legjobb ünnepeket s egyszersmind (bár azt hiszem, addig írok még) boldog új évet kívánunk s kérem, hogy jó kívánságainkat Katinka néninek²⁰⁵ és Irén őnagyságának is kegyeskedjék átadni. Magamat pedig jóindulataiba ajánlva vagyok

Róma, dec. 21.

régi tisztelője
Lacius

A Számadásokat²⁰⁶ megkaptam, köszönöm. Odaadtam presentbe Sickelnek. Mert 1. nem kell egy 2 kilós könyvet bepakolnom. 2. Őt megtisztalek vele. Legalább annak veszi.

10.

Fiume, 1886. január 4.

Fejérpataky Csontos Jánoshoz

Beszámol római utazásáról Fiuméba, hírt ad kolerajárvány nyomán
életbe lépett intézkedésekről.
(OSzK Levelestár – m.p. orig.)

K[edves]. B[arátom].²⁰⁷ Tudva azt, hogy érdeklődöl miként jutottam át a határon, tudatom, hogy azon szerencsésen túl vagyok. A különbség az előbbi határvámi vizsgálatról csak abban állott, hogy nem Görzben, hanem Corneusban [!] egy hevenyészett állásban volt a revisio; nagyon kikérdeztek, van-e szennyes ruha, aztán rémítő carbol szag volt, meg más vonatra kellett átszállani. Ebben állott az összes egészségügyi óvrendszabály, Pedig mennyire megijesztettek az egyetértéssel Nápolyban olvasott sanctios táviratai, melyek azt kérdezték, hogy a déli vasút a személyvonatokközlekedését Horvátország

²⁰⁴ Pettkó Béla.

²⁰⁵ Szilágyi Sándor húga.

²⁰⁶ *Magyarországi városok*, i.m.

²⁰⁷ Csontos János.

felé beszüntette. Ez a hír ugrasztotta meg Fraknóit²⁰⁸ is oly hamar Rómából. Ő egy nappal előbb ért Abbaziába, mint én Fiuméba, vagyis tegnap. Én csak ma délből értem ide, s így ma nem látogathatom meg őt az annyira dicsért paradicsomban. Holnap azonban kimegyek hozzá. Holnapután reggel útnak indulok, s ha minden szerencsésen megy, 7-én reggel megérkezem.

A viszontlátásig ölel,

Laci

FEDELES TAMÁS

²⁰⁸ Fraknói Vilmos.

KÖNYVÉSZET
MVH – MREV – CVH
Nekrológok, életrajzi irodalom, lexikográfia*

A) MONUMENTA VATICANA HUNGARIAE

MVH I/1

Pápai tizedszedők számadásai 1281–1375 / Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria 1281–1375, Budapest 1887 (LXXVII + 524 p.) (IPOLYI ARNOLD beszercebányai püspök *Előszavával*, X–XVI; FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ *Bevezetésével* IL–LXXIII).

MVH I/2

Gentilis bíbornok magyarországi követségének okiratai 1307–1311 / Acta legationis cardinalis Gentilis 1307–1311, Budapest 1885 (CXX+512 p.) (PÓR ANTAL *Bevezetésével*, XLVIX–CVII; FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ *Előszavával* [*Az oklevéltár ismertetése*] CIX–CXX).

MVH I/3–4

IX. Bonifác pápa bullái. I: 1389–1396. II: 1396–1404 / Bullae Bonifacii IX. p. m. IX. I: 1389–1396. II: 1396–1404, Budapest 1888–1889 (XXXVIII + 368 és 656 p.) (FRAKNÓI VILMOS *Bevezetésével* XXI–XXXVIII).

MVH I/5

A római Szentlélek-Társulat anyakönyve 1446–1523 / Liber Confraternitatis Sancti Spiritus De Urbe 1446–1523, Budapest 1889 (XXVIII + 168 p.) (BUNYITAY VINCE *Előszavával* XVII–XXVIII).

MVH I/6

Mátyás király levelezése a római pápákkal 1458–1490 / Mathiae Corvini Hungariae regis epistolae ad Romanos pontifices datae et ab eis acceptae 1446–1523, Budapest 1891 (LXXV + 280 p.) (FRAKNÓI VILMOS *Bevezetésével*, XXXIX–LXIV; DÉCSÉNYI-SCHÖNHERR GYULA *Előszavával*, LXV–LXXV).

* * *

* C) A kötetben idézett, fontosabb tételek szerepelnek. A teljes sorozat könyvészete: CVH I/20, 15* és 18–19*. *Open Access*: <https://institutumfraknoi.hu/kiadvanyok/cvh>. A következő (D–E–F) alfejezetek válogatás jellegűek.

MVH II/1

Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526 / Relationes Oratorum Pontificiorum 1524–1526, Budapest 1884 (CLIV + 472 p.) (IPOLYI ARNOLD püspök *Előszavával*, XV–XXI; FRAKNÓI VILMOS *Bevezetésével* LXXXIX+CLIII) [Sajtó alá rendezte ÓVÁRI LIPÓT].

MVH II/2

Buonvisi bíbornok bécsi nuntius jelentései. Budavár felszabadításának kétszázados emlék-ünnep alkalmából közrebocsátva / Relationes Cardinalis Buonvisi in Imperatoris et Hungariae Regis curia nuntii apostolici anno MDCLXXXVI exaratae. In anniversarium arcis Budae ducentis abhinc annis recuperatae memoriam typis vulgatae, Budapest 1886 (CLVI + 310 p.) (FRAKNÓI VILMOS *Bevezetésével* LXXV–CLVI) [Sajtó alá rendezte ÓVÁRI LIPÓT].

MVH II/3

Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen idejéből 1592–1600 / Relationes Nuntiorum Apostolicorum in Transilvaniam missorum a Clemente VIII 1592–1600. A Vatikáni Magyar Okirattár-Bizottság megbízásából a vatikáni s egyéb külföldi levéltárakban gyűjtötte és közrebocsátja VERESS ENDRE, Budapest 1909 [XXXVI + 488 p.] [F(RAKNÓI) V(ILMOS) *Bevezetésével*, V–XX].

B) MONUMENTA EPISCOPATUS VESPRIMIENSIS

MREV I

A Veszprémi Püspökség Római Oklevéltára, báró Hornig Károly veszprémi püspök megbízásából közrebocsátja a Római Magyar Történeti Intézet / Monumenta Romana Episcopatus Veszprimiensis. Munificentia Caroli L[iberi] B[aronis] Hornig episcopi Veszprimiensis edita a Collegio Historicorum Hungarorum Romano. I: 1103–1276, Budapest 1896 (CLX + 410 p.) (FRAKNÓI VILMOS *Bevezetésével*, LXIX–CLX).

MREV II

A Veszprémi Püspökség Római Oklevéltára, báró Hornig Károly veszprémi püspök megbízásából közrebocsátja a Római Magyar Történeti Intézet / Monumenta Romana Episcopatus Veszprimiensis. Munificentia Caroli L[iberi] B[aronis] Hornig episcopi Veszprimiensis edita a Collegio Historicorum Hungarorum Romano. II: 1276–1415, Budapest 1899 (CII + 468 p.) (FRAKNÓI VILMOS *Bevezetésével*, XXXIX–CII).

MREV III

A Veszprémi Püspökség Római Oklevéltára, báró Hornig Károly veszprémi püspök megbízásából közrebocsátja a Római Magyar Történeti Intézet / Monumenta Romana Episcopatus Veszprimiensis. Munificentia Caroli L[iberi] B[aronis] Hornig episcopi Veszprimiensis edita

a Collegio Historicorum Hungarorum Romano. III: 1416–1492, Budapest 1902 (CXXVI + 394 p.) (LUKCSICS JÓZSEF Bevezetésével, LXV–CXXVI).

MREV IV

A Veszprémi Püspökség Római Oklevéltára, báró Hornig Károly veszprémi püspök megbízásából közrebocsátja Lukcsics József dr. / Monumenta Romana Episcopatus Vésprimien-sis. Munificentia Caroli L[iberi] B[aronis] Hornig episcopi Vésprimiensis edidit Josephus Lukcsics dr. IV: 1492–1526. Pótlékkal az I–III. kötethez / Cum supplementis ad tomm. I–III, Budapest 1907 (CXII + 564 p.) (Bevezetés LXIX–CXII [I: A veszprémi püspökök 1492–1526. II: A veszprémi püspökök okmányok alapján kijavított névsora. III: Az oklevéltár befejezése]).

C) COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

CVH I/1

ARTNER EDGÁR: „Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája”. *AVatikáni Levéltárnak... Okiratai... / "Hungary as Propugnaculum of Western Christianity". Documents from the Vatican Secret Archives (ca 1214–1606)*, bev. TUSOR PÉTER; kiad. SZOVÁK KORNÉL–TÖRÖK JÓZSEF–TUSOR PÉTER, Budapest–Róma 2004 (CCVI + 336 p.).

CVH I/1exc.

TUSOR PÉTER: *Magyar történeti kutatások a Vatikánban / The Hungarian Historical Research in the Vatican*, Budapest–Róma 2004 (CCXXIX p.).

CVH I/3

TUSOR PÉTER: *Purpura Pannonica. Az esztergomi „bíborosi szék” kialakulásának előzményei a 17. században / Purpura Pannonica. The "Cardinalitial See" of Strigonium and its Antecedents in the 17th Century*, Budapest–Róma 2005 (334 p.).

CVH I/4

Gli Archivi della Santa Sede e il Regno d'Ungheria (secc. 15–20). In memoriam Lajos Pásztor / Az Apostoli Szentszék levéltárai és Magyarország (15–20. sz.). Tanulmányok Pásztor Lajos, a Vatikáni Titkos Levéltár magyar levéltárosának emlékére, a cura di GAETANO PLATANIA–MATTEO SANFILIPPO–PÉTER TUSOR, Budapest–Roma 2008 (XVIII + 322 p.).

CVH I/5

Erdély és a Szentszék a Báthoryak korában. Okmánytár II (1595–1613) / Transilvania and the Papacy in the Age of the Báthorys. Documents II (1595–1613), bev., kiad. KRUPPA TAMÁS, Budapest–Róma–Szeged 2009 (XXXI + 303 p.).

CVH I/7

Consistorialia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1605) / Documents of papal Consistories about the Lands of the Holy Crown of Hungary (1426–1605), bev. TUSOR PÉTER, kiad. TUSOR PÉTER–NEMES GÁBOR, Budapest–Roma 2011 (LXVIII + 304 p.).

CVH I/8

Magyarország és a római Szentszék. [I:] Források és távlatok (Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére) / Hungary and the Holy See of Rome. [I:] Sources and Perspectives (Studies in Honour of Cardinal Erdő), szerk. TUSOR PÉTER, Budapest–Róma 2012 (466 p.).

CVH I/9–10

Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536) / The Camera Apostolica's Documents about the Lands of Hungarian Holy Crown (1297–1536). I: Obligationes, Solutiones. II: Divisiones, Provisiones, Visitationes, Quindennia, Rationes, Annatae, Obligationes particulares, Legationes, Varia, Taxae, ed. † LUKSICS JÓZSEF–TUSOR PÉTER–FEDELES TAMÁS ET AL. (NEMES GÁBOR; KOLTAI ANDRÁS–KALOTAI NOÉMI–KISS GERGELY–MATUS ZSANETT; C. TÓTH NORBERT–BUJDOSÓ ÁDÁM), Budapest–Roma 2014 [(XIV + 384 p. és 488 p.).

CVH I/12

Brevia Clementina. VII. Kelemen pápa magyar vonatkozású brevői (1523–1526) / The Hungarian-related Breves of Pope Clement VII (1523–1526), bev., kiad. NEMES GÁBOR, Budapest–Róma 2015 (XXII + 207 p.).

CVH I/13

TUSOR PÉTER: *Pázmány, a jezsuita érsek. Kinevezésének története, 1615–1616 (Mikropolitikai tanulmány) / Pázmány, the Jesuit Prelate. His Appointment as Primate of Hungary, 1615–1616 (A Micropolitical Study)*, Budapest–Róma 2016 (460 p.).

CVH I/15

Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni kutatások a 21. században [Tanulmányok Török professzor tiszteletére] / Hungary and the Holy See of Rome. II: Hungarian Historical Research of the 21st Century in the Vatican [Studies in Honour of Professor Török], szerk. TUSOR PÉTER–SZOVÁK KORNÉL–FEDELES TAMÁS, Budapest–Róma 2017 (436 p.).

CVH I/16

Regesta supplicationum 1522–1523. A VI. Adorján pápa uralkodása alatt elfogadott magyar vonatkozású kérvények / The Supplications Relating to the Kingdom of Hungary Approved under Pope Hadrian VI, bev., kiad. LAKATOS BÁLINT, Budapest–Róma 2018 (288 p.).

CVH I/17

Pápai csapatok Magyarországon (1595–1597, 1601) [Gianfrancesco Aldobrandini levelezése] / Papal Troops in Hungary (1595–1597, 1601) [The Correspondence of Gianfrancesco Aldobrandini], bev., kiad. KRUPPA TAMÁS, Budapest–Róma 2020 (XXIX + 290. p.).

CVH I/18

Ordinationum documenta pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1523). Ex Libris formatarum Camerae Apostolicae collecta / Klerikusszentelések a Római Kúriában a Magyar Szent Korona országaiból (1426–1523). Az Apostoli Kamara Libri formatarum bejegyzései, bev., kiad. FEDELES TAMÁS, Budapest–Róma 2021 (LXXXVI + 576 p.).

CVH I/20

TUSOR PÉTER: *Monumenta és Collectanea. Magyar történeti kutatások a Vatikánban (1881–2021) / Hungarian Historical Research in the Vatican (1881–2021)*, Budapest–Róma 2022 (262 p.).

CVH I/21

Magyarország és a római Szentszék III / Hungary and the Holy See of Rome. Exquisitae lucubrationes Cornelio Szovák amicableiter dicatae, szerk. TUSOR PÉTER–KANÁSZ VIKTOR, Budapest–Roma 2022 (468 p.).

CVH I/22

GIULIO MERLANI: *Papato e politica internazionale nel Seicento. Il nunzio Francesco Buonvisi alla corte di Leopoldo I d'Asburgo imperatore e re d'Ungheria / Pápaság és nemzetközi politika. Francesco Buonvisi nuncius Habsburg I. Lipót császár és magyar király udvarában*, Budapest–Roma 2023 (280 p.).

* * *

CVH II/5

KRUPPA TAMÁS: *A kereszt, a sas és a sárkányfog. Kelet-közép-európai törökellenes ligatervek és küzdelmek a Báthory-korban (1578–1597) / The Cross, the Eagle and the Dragon's tooth. Plans for an anti-Ottoman league and battles against the Ottomans in the Báthory era (1578–1597)*, Budapest–Róma 2014 (516 p.).

CVH II/6

TUSOR PÉTER: *Kánoni kivizsgálás Pázmány Péterről. Családja, katolizálása, misszionálása. (A Pázmány–Tholdy archívum irataival / Péter Pázmány's Process of Enquiry. His Family, Catholicisation, Missions (With the Papers of the Pázmány–Tholdy Archives)*, Budapest–Róma 2017 (462 p.).

CVH II/7

ROTRAUD BECKER–PÉTER TUSOR: *"Negozio del S.r Card. Pasman". Péter Pázmány's Imperial Embassy to Rome in 1632 (With Unpublished Vatican Documents)* / Pázmány Péter 1632-es császári követsége Rómában (Kiadatlan vatikáni forrásokkal), Budapest–Rome 2019 (482 p.).

CVH II/8

The Legation of Angelo Pecchinoli at the Court of the King of Hungary (1488–1490) / Angelo Pecchinoli pápai legációja a magyar királyi udvarban (1488–1490), intr., ed. by ANTONÍN KALOUS, Budapest–Rome 2021 (LXXIX + 307 p.).

CVH II/9

Forgách Ferenc Okmánytár. Levelek és iratok (1586–1615) / Ferenc Forgách Chartulary. Letters and Papers (1586–1615), bev., kiad. KRUPPA TAMÁS, Budapest–Róma 2022 (XXXIII + 496).

D) NEKROLÓGOK

ÁLDÁSY ANTAL: *Fraknói Vilmos* (1843. február 27. – 1924. nov. 20.), Századok 58 (1924) 837–841.

ÁLDÁSY ANTAL: *Fraknói Vilmos emlékezete*, KSz 39 (1925) 449–460.

ÁLDÁSY ANTAL: *Fraknói Vilmos emlékezete*, Turul 40 (1926) 1–5.

ANGYAL DÁVID: *Fraknói Vilmos* (1843. február 27. – 1924. november 20.), Magyar Bibliofil Szemle 1 (1924) 129–131.

BERZEVICZY ALBERT: *Fraknói Vilmos emlékezete (Felolvasta a M. Tud. Akadémiának 1927 május 8-án tartott ünnepi közülésén)* (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek 20/2), Budapest 1927.

BERZEVICZY ALBERT: *Fraknói Vilmos emlékezete. Felolvastatott az Akadémia 1927 május 8-án tartott ünnepi közülésén*, BSz 207 (1927) 599. sz., 1–39.

BERZEVICZY ALBERT: *Fraknói Vilmos síremléke előtt. Beszéd Fraknói Vilmos síremlékének felavatásán, 1929 okt. 10.*, BSz 215 (1929) 624. sz., 289–291.

BERZEVICZY, ALBERT: *Guillaume Fraknói, historien hongrois (1843–1924)*, Revue des Études Hongroises 6 (1928) 139–165.

BERZEVICZY, ALBERTO: *Il vescovo Guglielmo Fraknói*, Corvina 4 (1924) 5–6.

CSÁNKI DEZSŐ: *Fraknói Vilmos* (1843–1924), LK 2 (1924) 208–211.

SZÁSZ KÁROLY: *[Búcsúztató beszéd] Fraknói Vilmos ravatalánál*, A Kisfaludy-Társaság Évlapjai 57 (1924–1928) 350.

TÓTH LÁSZLÓ: *Fraknói Vilmos* (1843–1924) †, MKSz (1924) 98–105. [Budapest 1925. külön is].

E) ÉLETRAJZI IRODALOM

- Á–R: *Dr. Fraknói Vilmos*, Vasárnapi Újság 22 (1875) 16. sz. 1–2.
- ADRIÁNYI GÁBOR: *Fraknói Vilmos és a „Monumenta Vaticana Hungariae Historiam Illustrantia” megindítása*, MEV–Regnum 8 (1996) 3–4. sz., 61–72.
- ADRIÁNYI GÁBOR: *Fraknói Vilmos javaslata a Szentszék levéltári forráskiadására*, MEV–Regnum 19 (2007) 1–2. sz., 149–160.
- ADRIÁNYI, GABRIEL: *Der Beitrag des ungarischen Domkapitulars und Historikers Vilmos Fraknói (1843–1924) zur Öffnung der Vatikanischen Gebeimarchiv*, Festgabe für Karl Josef Rivinius SVD (Theologie und Hochschule 1), hg. v. Reimund Haas–Eric W. Steinhauer, Münster 2006, 183–203.
- BÁRÁNY ZSÓFIA: *Fraknói Vilmos „Akadémiánk tudós, szeretetreméltó főtthkára”*, A Magyar Tudományos Akadémia elnökei és főtthkárjai (szerk. Szilágyi Adrienn), Budapest 2023, 261–268.
- CSÁSZTVAY TÜNDE: *Fraknói Vilmos emlékülés*, MEV–Regnum 6 (1994) 1–2. sz., 247–248.
- CSORBA LÁSZLÓ: *A Római Magyar Történeti Intézet megalapítása és első évei (1895–1922)*, Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995) (szerk. uő), Budapest 1998, 7–18.
- CSORBA LÁSZLÓ: *Fondazione dell’Istituto Storico Ungherese a Roma (1895–1922)*, Cento anni al servizio delle relazioni ungaro-italiane. Gli istituti ungheresi, scientifici, culturali ed ecclesiastici di Roma (1895–1995) (a cura di László Csorba), Budapest 1998, 7–17.
- DRASKÓCZY ISTVÁN: *Fraknói e le ricerche della storia medievale in Ungheria*, Annuario dell’Accademia d’Ungheria in Roma 2002–2004 (Conferenze e convegni), a cura di László Csorba–Gyöngyi Komlóssy, Roma 2005, 372–379.
- ERDŐ PÉTER: *Das oberste Patronatsrecht der ungarischen Könige in der Forschung von Vilmos Fraknói*, Folia Theologica 8 (1997) 157–168.
- ERDŐ PÉTER: *Il supremo patronato dei re ungheresi nella ricerca di Vilmos Fraknói*, Annuario dell’Accademia d’Ungheria in Roma 2002–2004, 357–364.
- FAZEKAS CSABA: *Fraknói Vilmos béketerve 1917 őszén*, Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica 26 (2022), 3. sz., 84–95.
- GALAMBOS FERENC: *Fraknói Vilmos 1843–1924*, Könyvtáros 27 (1977) 617–619.
- GERGELY JENŐ: *Fraknói e la Chiesa Cattolica in Ungheria*, Annuario dell’Accademia d’Ungheria in Roma 2002–2004, 365–372.
- GRAFINGER, CHRISTINE MARIA: *Ricerche di Vilmos Fraknói nel Vaticano*, CVH I/4, 247–254.
- HERMANN EGYED: *Fraknói Vilmos*, Jelenkor 5 (1943) 24. sz., 8–9 (újraközölve: RÓNAY LÁSZLÓ, *A lelkek visszabódítása. Katolikus újjászületés 1890 és 1920 között*, Budapest 2014, 197–206).

- HERMANN, EGIDIUS O. Praem.: *Guillaume Fraknói*, Nouvelle Revue de Hongrie 68 (1943) 226–233.
- HORVÁTH JENŐ: *Történet szemléletünk egysége és a történelmi Magyarország. Karácsonyi és Fraknói szellemi öröksége*, Budapest 1937.
- KUNSZERY GYULA: *Fraknói Vilmos és a „Buda halála”*, Vigilia 29 (1964) 575–576.
- MIRKONJIC, TOMISLAV: *Una proposta di Vilmos Fraknói per la mediazione di Benedetto XV durante la prima guerra mondiale*, Annuario dell’Accademia d’Ungheria in Roma 2002–2004, 343–356.
- NAGY KATALIN: *Fraknói Vilmos kutatási kérelmei a Vatikáni Apostoli Levéltárban (1881–1885)*, CVH I/21, 307–322.
- PÁSZTOR LAJOS: *Guglielmo Fraknói e gli archivi italiani*, Rassegna d’Ungheria 4 (1944) n. 1 (Gennaio), 3–8.
- PÁSZTOR LAJOS: *L’Istituto Storico Ungherese a Roma e il vescovo Vilmos Fraknói*, Archivio della Società Romana di Storia Patria 100 (1977) 143–166.
- PÁSZTOR LAJOS: *Vilmos Fraknói e i «Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia»*, Rivista di Studi Ungheresi 10 (1995) 44–59.
- ROTTLER FERENC (szerk.): *Egyház, műveltség, történetírás. Rómer Flóris, Ipolyi Arnold, Fraknói Vilmos* (Történetírók Tára), Budapest 1981.
- ROTTLER FERENC: *Fraknói Vilmos történetírói pályakezdése (1861–1871)*, Századok 103 (1969) 1046–1076.
- ROTTLER FERENC: *Vilmos Fraknói’s publizistische Tätigkeit*, Annales Universitatis Scientiarum de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica, Budapest 1970, 87–100.
- SANTIFALLER, LEO: *Briefe von Wilhelm Fraknói zu Theodor Sickel aus den Jahren 1877 bis 1906*, Römische Historische Mitteilungen 6–7 (1962–1964) 191–351.
- SEBŐK FERENC: *Fraknói Vilmos jelentősége a Jagelló-kor kutatásában*, Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére (szerk. Koszta László), Szeged 1995, 431–443.
- SOMKUTI GABRIELLA: *Fraknói Vilmos a Széchényi Könyvtár élén*, Könyvtáros 41 (1991) 481–487.
- SOÓS ISTVÁN: *Fraknói e le ricerche di storia moderna in Ungheria*, Annuario dell’Accademia d’Ungheria in Roma 2002–2004, 380–388.
- SZEKFŰ GYULA: *Aszázesztendő Fraknói Vilmos*, Olasz Szemle 2 (1943) 3. sz., 1267–1274.
- SZEKFŰ GYULA: *Il centenario della nascita di Guglielmo Fraknói – 1943*, Corvina 6 (1943) 425–434.
- SZILÁGYI ÁGNES JUDIT: *Fraknói Vilmos barátai és tudományos ellenfelei*, Tanító 40 (2002) 10. sz., 30–31.
- R. TAKÁCS OLGA: *Fraknói Vilmos olasz kapcsolatai*, A magyar művelődés és a kereszténység III. (A IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai Róma–Nápoly, 1996. szeptember 9–14.), szerk. Jankovics József–Monok István–Nyerges Judit, Budapest–Szeged 1998, 1323–1327.
- R. TAKÁCS OLGA: *Fraknói Vilmos olasz kapcsolatai*, Európai Utas 8 (1997) 1. sz. 67–68.

- R. TAKÁCS OLGA: *Róma ellenállhatatlan. Vonások két századvégi pap-tudós portréjéhez*, Vigilia 57 (1992) 6. sz., 436–441.
- TULOK MAGDOLNA: *A százéves Római Magyar Akadémia Fraknói-könyvtárának viszonytagságai*, Könyvtári Figyelő, 41 (1991) 1. sz., 68–74.
- TUSOR PÉTER: *Fraknói Vilmos és a püspöki kar. A római történeti intézet alapítástörténetéhez (1905–1913)* (CVH III/3. Fraknói Műhelyelőadások 3), Budapest 2025 [s.a.].
- TUSOR PÉTER: *Fraknói, Haynald, Ipolyi és a Monumenta Vaticana [Hungariae]. Egy historiográfiai diskurzus (2004–2024) tanulmányai* (CVH III/2. Fraknói Műhelyelőadások 2), Budapest 2024.
- TUSOR PÉTER: *Vilmos Fraknói's Heritage in Rome. The Hungarian Historical Research in the Vatican* (Storia d'Ungheria – History of Hungary 1) Viterbo 2024.
- R. VÁRKONYI ÁGNES: *Változatok a liberalizmusra*, Liget 7 (1994) 4. sz., 3–17; A tűzvész tanúi (Liget Könyvek), Budapest 1995, 34–52.
- ŽABOKLICKI, KRZYSZTOF: *A lengyel történészek Rómában Fraknói Vilmos idejében és a Lengyel Könyvtár megalapítása*, MEV–Regnum 7 (1995) 3–4. sz., 171–177.
- ZELLIGER ALAJOS: *Magyar írók életrajza. Fraknói Vilmos*, Figyelő 24 (1888) 228–230.

F) LEXIKOGRÁFIA

- BILICSI ERIKA: *Fraknói Vilmos*, Akadémikusok. A Magyar Tudományos Akadémia tagjai (MTA KIK), <https://akademikus.mtak.hu/adatlap/fraknoi-vilmos/>.
- BRÜSZTLE, IOSEPHUS (ed.): *Recensio universi cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis I–IV, Quinque-Ecclesiis 1874–1880*, IV, 317–318.
- FEKETE GÉZÁNÉ (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai (1825–1973)*, Budapest 1975, 79–80.
- FODOR JÓZSEF: *S.E.R. Fraknói Vilmos dr. (1874-ig Frankl)*, Várad felszabadítása 1692-ben és XII. Incze pápa, Fraknói Vilmos váradi kanonoktól. Nyomtatott a vatikáni pápai nyomdában, Róma 1892, repr. Nagyvárad 2024,¹ I–IV.
- FRANKNÓI (BIS 1874 FRANKL), VILMOS, Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas (Leibniz-Institut für Ost- und Südost-Europaforschung), <https://www.biolex.iost-regensburg.de/BioLexViewview.php?ID=824>.
- Fraknói (Frankl), Wilhelm (1843–1924), Historiker*, Österreichisches Biographisches Lexikon (Austrian Centre for Digital Humanities and Cultural Heritage), https://biographien.ac.at/oeb/oebl_F/Fraknoi_Wilhelm_1843_1924.xml.
- Fraknói, Vilmos*, Deutsche Biographie, <https://www.deutsche-biographie.de/pnd116692537.html?language=en>.

¹Fraknói közleménye a centenáriumi X. Fraknói Akadémia alkalmából jelent meg hasonló kiadásban, püspöki előszóval, életrajzi függelékkel és a források fordításával.

KOZÁK PÉTER: *Fraknói Vilmos történész, római katolikus püspök*, 2013 (<https://www.nev-pont.hu/palyakep/fraknoi-vilmos-f64b2>).

Magyar Életrajzi Lexikon I, szerk. KENYERES ÁGNES, Budapest 1967, 535. MZsL 290.

MARKÓ LÁSZLÓ: *Fraknói Vilmos*, Markó László–Burucs Kornélia–Balogh Margit–Hay Diana (szerk.), *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai (1825–2002) I–III* (főszerk. Glatz Ferenc), Budapest 2003, I, 366–368.

ROMSICS IGNÁC: *Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*, Budapest 2011, 579–580.

SZÖLLŐSY KÁROLY: *A magyarországi római katolikus papság irodalmi munkássága a XI. századtól egész 1885-ig bezárólag I*, MS 17 (1886) 87–120, 108–109.

VICZIÁN JÁNOS: *Fraknói (1874-ig Frankl) Vilmos*, MKLex, ord. alph. (<https://lexikon.katolikus.hu/F/Fraknoi.html>).

Összeállította: TUSOR PÉTER–NEMES GÁBOR

RÖVIDÍTÉSEK

AAV	Archivio Apostolico Vaticano
AE	Archivum Ecclesiasticum
AÉ	Akadémiai Értesítő (A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője)
AHP	Archivum Historiae Pontificiae
ANR-Bihor ACERC	Románia Nemzeti Levéltára Bihar Megyei Szolgálat (Arhivele Naționale ale României – Serviciul Județean Bihor), A Nagyváradi Latin Szerartású Székeskáptalan Levéltára (Capitulul Episcopiei Romano-Catolice)
ASRS AA.EE.SS	Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati e le Organizzazioni Internazionali, Archivio della Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari
BAV	Biblioteca Apostolica Vaticana
BDHIR	Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom
BSz	Budapesti Szemle
CAV	Collectanea Archivi Vaticani
CST	Collectanea Studiorum et Textuum (<i>Collectanea Studiorum et Textuum I/1–6. II/1–2</i> ; szerk. TUSOR PÉTER, Budapest 2015–2024)
CVH	Collectanea Vaticana Hungariae (<i>Collectanea Vaticana Hungariae I/1–24. II/1–II</i> ; szerk. TUSOR PÉTER, Budapest–Róma 2004–2024)
DBI	Dizionario Biografico degli Italiani (vol. 1–100, Roma 1960–2020)
DF	Diplomatikai Fényképtár
DL	Diplomatikai Levéltár
DHHE	Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae
ELTE EKK	Eötvös Loránd Tudományegyetem – Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Kézirattár
ESz	Egyháztörténeti Szemle
GyEL	Győri Egyházmegyei Gyűjteményi Központ Levéltára
HK	Hadtörténelmi Közlemények
HTK	Hittudományi Kar
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
KEMKI ADK	Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézet, Archivum és Dokumentációs Központ
KPI	Központi Papnevelő Intézet
KSz	Katolikus Szemle (Katholikus Szemle)
LK	Levéltári Közlemények
LSz	Levéltári Szemle

MEI	Magyar Egyháziroldalmi Iskola
MÉL	Magyar Életrajzi Lexikon (<i>Magyar Életrajzi Lexikon I–IV</i> , főszerk. KENYERES ÁGNES, Budapest 1967–1994)
MEV–Regnum	Magyar Egyháztörténeti Vázlatok–Regnum
MHH	Monumenta Hungariae Historica (Magyar Történelmi Emlékek)
MHI	Monumenta Hungariae Italica (Olaszországi Magyar Oklevéltár)
MKL	Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária Regisztratúrája
MKLex	Magyar Katolikus Lexikon (<i>Magyar Katolikus Lexikon I–XVII</i> , szerk. DIÓS ISTVÁN–VICZIÁN JÁNOS, Budapest 1993–2014)
MKsz	Magyar Könyvszemle
MNG	Magyar Nemzeti Galéria
MNL-OL	Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár
MNM	Magyar Nemzeti Múzeum
MOE	Magyar Országgyűlési Emlékek
MÖStA	Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs
MREV	Monumenta Romana Episcopatus Vespriemiensis (<i>Monumenta Romana Episcopatus Vespriemiensis. A Veszprémi Püspökség Római Oklevéltára I–IV</i> , szerk. FRANKÓI VILMOS–LUKCSICS JÓZSEF, Budapestini 1896–1907)
MS	(Új) Magyar Sion
MTA (RAL)	Magyar Tudományos Akadémia (Régi Akadémiai Levéltár)
MTA KIK(K)	MTA Könyvtár és Információs Központ (Kézirattár)
MVH	Monumenta Vaticana Hungariae (<i>Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae Illustrantia. Vatikáni Magyar Okirattár, I/1–6. II/1–3</i> , szerk. FRANKÓI VILMOS, Budapestini 1881–1909)
MZsL	<i>Magyar Zsidó Lexikon</i> (<i>Magyar Zsidó Lexikon</i> , szerk. Ujvári Péter, Budapest 1929)
MZsO	Magyar–Zsidó Oklevéltár
NBD	Nuntiaturberichte aus Deutschland
PKt	Pálos Könyvtár
PL	Prímási Levéltár
PPKE	Pázmány Péter Katolikus Egyetem
<i>Püspöplexikon 1804–1918</i>	<i>Magyarország egyházmegyéi és főpásztorai. Intézménytörténeti – életrajzi lexikon 1804–1918</i> (CST III/I–V), szerk. SZIRTES ZSÓFIA–TUSOR PÉTER–RUPERT KLIEBER, Budapest 2024
OSzK(K)	Országos Széchényi Könyvtár (Kézirattár)
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek
ÖStA HHStA	Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv
RMK	Régi Magyar Könyvtár
RMNY	Régi Magyarországi Nyomtatványok
RNyT	Régi Nyomtatványok Tára
SZINNYEI, <i>Magyar írók</i>	SZINNYEI JÓZSEF, <i>Magyar írók élete és munkái I–XIV</i> , Budapest 1891–1914

- THEINER, *Vet. mon. Hung.* AUGUSTINUS THEINER (ed.), *Vetera monumenta historica Hungariam illustrantia*. I: 1216–1352. II: 1352–1526, Romae–Parisiis–Vindobonae 1859–1860
- THEINER, *Vet. mon. Slav.* AUGUSTINUS THEINER (ed.), *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*. I: *Ab Innocentio PP. III. usque ad Paulum PP. III* (1198–1549). II: *A Clemente VII usque ad Pium VII* (1524–1800) *cum additamentis saec. XIII et XIV*, Romae–Zagrabiae 1863–1875
- TSz Történelmi Szemle
- TT (Magyar) Történelmi Tár
- VFL Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár

SUMMARIES

I. CHAPTERS FROM THE FRAKNÓI BIOGRAPHY

I. THE FAMILY AND HOMELAND OF VILMOS FRAKNÓI

Vilmos Fraknói was an important figure of the Hungarian ecclesiastical middle class of the 19th century, who had an exceptional clerical career. Thanks to his talent and the support of his patrons and superiors, he was able to pursue his academic activities professionally as a priest.

From a rural background in Nyitra (Nitra) County, as a Catholic priest of Jewish origin, he came to the forefront of Hungarian ecclesiastical and secular science, and for a time he was a member of the leadership of the Hungarian Academy of Sciences. Vilmos Frankl was born on 27 February 1843 to Jewish parents in Ürmény, Nyitra County. His father, Sándor Frankl, served as a manorial physician on the Ürmény estate of the Hunyady Counts, one of the most advanced farms in Nyitra County, and converted to Catholicism. His wife, Johanna Gerstl, however, remained a Jew until her untimely death in 1845.

The study includes a source-based description of place and time of birth, village of birth and baptism. The family circumstances of the parents are examined: the ancestors of Sándor Fraknói and Johanna Gerstl and their life histories; the father's remarriage; an overview of Fraknói's siblings and relatives. Vilmos was baptised at the age of two, when he was a toddler, while his mother was still alive, in the Roman Catholic ceremony in the Catholic Church of St. László (Ladislaus) of Ürmény, part of the Archdiocese of Esztergom, together with his two sisters. Sándor Frankl later became a manorial physician at the Érsekújvár (Nové Zámky) estate of the Archdiocese of Esztergom, and allowed his talented son to enter the Church.

The presentation of Vilmos Fraknói's family circumstances and the early stages of his life also sheds light on the assimilation strategies of Hungarian Jewry and the role of the Catholic Church in social mobilization in the middle third of the 19th century.

BALÁZS RÉTFALVI

2. ON FRAKNÓI'S EARLY CAREER AS A HISTORIAN (with his letters to Prince Primate Simor publicized)

Based on the 1924 *curriculum vitae* of Fraknói's and his biography of the previous year, the essay traces the years of his studies, their decisive moments and the actors in his career choice. A surprising result is that Fraknói, born in 1843, was – according to his own account – a minor seminarian in Nagyszombat (Trnava), which dates from 1849–1850, since the institution closed its doors in 1850. He eventually continued his secondary school studies at the Benedictines in Esztergom, where he was greatly influenced by Jakab Zsigmond Ferenczy OSB, his professor of History and Hungarian. From 1855 he was a student and *convictor* at the Archepiscopal Gymnasium in Nagyszombat, from 1856 a cleric, a resident of the *Seminarium Marianum*, and from that time on a fellow student of Károly Hornig. He was only 15 years old, when in the summer of 1858, he was assigned to the Central Seminary by Prince Primate János Scitovszky. It was within the walls of the *Seminarium Centrale*, reading the books of the Pauline library, that his vocation as a historian matured. His first publications were related to the Seminary's School of Ecclesiastical Literature and he was involved in the translation into Hungarian of St. Augustine's *De Civitate Dei*.

His determination to become a historian turned into a firm decision by his successful application to the Hungarian Academy of Sciences in 1859–1860, and especially by the favourable assessment of Antal Csengery and Gusztáv Wenzel. Imre Szabó, papal prelate and rector of the seminary, and Cardinal János Scitovszky helped him to achieve this goal. Thanks to them, he was able to remain a resident of the Central Seminary after completing his theological studies, and in 1862 he enrolled in the Faculty of Arts, where he obtained a second doctorate after two years, in addition to his theological one. This special opportunity was based on Fraknói's early schooling and rapid study progress. According to canon law, he could not even be ordained as a subdeacon in 1862, at the age of 19.

From among the other ecclesiastical patrons to advance Fraknói's career, the Bishop József Lonovics of Csanád, the appointed Archbishop of Eger, who had returned home from exile, requires specific mention. It was at Lonovics's encouragement that he began to study Péter Pázmány. His three-volume series of Pázmány monographs (1868–1869 and 1872), based on eight years of research, brought Fraknói corresponding and full membership of the Academy, and the recognition and support of Mihály Horváth, who was initially reticent in the development of his academic career. After years of teaching at the Gymnasium in Nagyszombat in 1864/1865 and at the Lyceum in Esztergom in 1865–1871, Fraknói came to Pest and there, thanks to Arnold Ipolyi, with whom he became friends, came into closer contact with Horváth.

In addition to Scitovszky, who ordained Fraknói a priest in the Esztergom Basilica in 1865, another Archbishop of Esztergom, János Simor, also played an important role in the development of his scientific career. An analysis of Fraknói's letters to the

Prince Primate, published in the appendix, forms the second, more extensive part of the study. The documents allow us to draw several important conclusions. Fraknói's first research trips to Rome, Italy (1867 and 1870), Spain and France (1868) were made possible thanks to Simor's permission and various general and personal recommendations (e.g. to cardinals, Prime Minister Andrassy). All this, in addition to the undoubted personal interest of the Prince Primate in History, shows the extent to which contemporary interest in Fraknói's research, and in history in general, was different from that of today. It is noteworthy that Fraknói expects and anticipates direct ecclesiastical and didactic benefits from his expected results. What is more, when referring to the examples of his great predecessors, he formulates – in general terms – expectations towards the Prince Primate. In 1872 and 1873, both Fraknói and Simor stated that the main aim was to write a synthesis of Hungarian church history with a modern approach. Fraknói finally realised his "life's goal" in his monographic treatise on the relations between the Holy See and Hungary.

The letters preserved in the Primate's Archives, published in the Appendix, contain historically important information that Fraknói not only started his *Hungarica* research with the assistance of his archpastor, but also began to explore the archives of Hungarian aristocratic families thanks to Simor's intervention. This enabled him to study the documents of the Batthyány archives in Köpcsény (Kittsee) in the summer of 1872. The impressions he gained there may also have contributed to the fact that a few years later he began to collect private archives for deposit at the National Museum, which Antal Áldásy considered to be an outstanding achievement of his oeuvre. Fraknói's achievements in the systematic research of the *Hungarica* are better known, viz. the systematic exploration of diplomatic reports in Italy, especially in Rome and in Simancas. The discovery that Fraknói had not gained access to the Vatican archives before 1881 is a real gem in the history of research. He could only obtain indirect access to his material through the archives staff, for the first time by Theiner in the summer of 1870. The repertory-like information he had on the *Archivio Segreto's* fonds and Hungarian-related documents were based on lists from Paris, dating back to the Napoleonic period. In 1874, Fraknói intended to use the Prince Primate's new cardinal's dignity to have a senior official of the Vatican archives copy the Hungarian aspects of the 16th-century reports of the Viennese nuncios with him.

In the light of 14 years of persistent, increasingly impatient waiting, it is understandable why Fraknói, putting everything else aside, hurried to Rome in the spring of 1881 to finally receive the first two volumes of the *Nuntiatura Germaniae*, the reports of Cardinal Legate Campeggio preserved in the *Archivum Arcis*, the first four volumes of the *Lettere dei Principi* and the accounts of the papal tithes in Hungary. And even more understandable is the organisation of the broad ecclesiastical coalition which, with the persuasion of 43 bishops, cathedrals, chapters, grand chaplains, canons and monastic magistrates, made possible the foundation of the *Monumenta Vaticana Hungariae* in 1882 and the publication of the first volumes soon afterwards.

In view of the preceding events, it is surprising that from 1881 the main role of the episcopate was played not by Cardinal and Primate Simor, but by Cardinal Lajos Haynald, Archbishop of Kalocsa, in supervising and supporting the research of Hungarian history in the Vatican.

PÉTER TUSOR

3. VILMOS FRANKL AND THE HUNGARIAN SCHOOL OF CHURCH LITERATURE (1859–1861)

The study provides an insight into a little known period of Vilmos Frankl/Fraknói's life, the period of the first scientific attempts of the scholar who was to lay the foundations for modern Hungarian historiography and systematic Vatican research. Between 1858 and 1862, Vilmos Frankl was a student at the Central Institute for the Education of the Clergy (*Seminarium Centrale*) in Budapest. Since 1813, the seminary had a self-education circle for seminarists, which has continued its work under the name of the Hungarian Ecclesiastical Literature School since 1850 to this day. It has been intended to promote the linguistic, stylistic and rhetorical skills of the seminarists, in the framework of which translations, poems and studies are prepared and presented at their meetings; they also evaluate each other's work. The annual "output" is usually published as the *Munkálatok* (Acts) publications.

The present study shows that, in addition to the renowned scholar's priestly vocation, he had strong historical-scientific goals and interests from a very young age, and that he developed a strong affinity for them as a seminarist. Already at such an early age, at the dawn of his career, he displayed an objective critical vision, combined with a mature self-awareness. He is largely responsible for the establishment of this evaluative perspective within the School. Frankl was a full member of the School for two academic years between 1859 and 1861, but remained closely associated with it until his death. Between 1879 and 1892, Fraknói also offered a prize for the best students who had written the best dissertations on religious studies (preferably on church history).

GYÖRGY SÁGI

4. NOTES ON CANONICATE OF VILMOS FRANKÓI IN NAGYVÁRAD (ORADEA)

The scholarly and commemorative literature on Vilmos Frankói's career as a historian, science organizer and patron of the arts has so far paid little attention to the activities of this eminent scholar in relation to his ecclesiastical dignitaries. Even the few exceptions have mostly dealt with the difficulties and conflicts of his career as a high priest. Frankói formulated his own human and research identity primarily in the context of his status as a clergyman, and by his own admission his main aim in life was "to explore the history of the Catholic Church in Hungary". Besides the titles and dignities he held in the Catholic Church, and which he mostly acquired early in life (canon of Nagyvárad [Oradea], titular abbot of Szekszárd, bishop-elect of Arbe [Rab], abbot of Szentjobb), gave him a social status and influence that greatly assisted him in his work. The most significant of these were his dignified ecclesiastical positions in the Diocese of Nagyvárad – his 46-years membership of the Cathedral Chapter of Nagyvárad and his nearly quarter of a century as Abbot of Szentjobb – provided a stable and substantial financial basis for his life and professional career. This paper summarises the historical and cultural background of Vilmos Frankói's canonry at Nagyvárad, and his ecclesiastical, scientific and artistic activities related to the Nagyvárad *stallum*.

Vilmos Frankói received his appointment on 24 March 1878, and on 8 April of the same year he was invested in one of the canonries, called literary canonry (*stallum litterarium*), of the Cathedral Chapter of Diocese of Nagyvárad. This peculiar and unique institution, uncommon in the history of the Hungarian Catholic Church, was then only 70 years old, but it was established at the beginning of the 19th century as the institutionalisation of a much older, almost half a millennium old local ecclesiastical tradition. Founded by King St. Ladislaus in the last decades of the 11th century, initially as a collegiate and later as a cathedral chapter, it was an important institution of ecclesiastical culture, especially historiography, in Hungary. Thanks mainly to its bishops of Italian and Dalmatian origin, it was already from the first third of the 15th century significantly influenced by the emerging Italian Proto-Renaissance and later by humanist culture. As a consequence, from the 1430s onwards, it became a common practice within the see to grant prestigious canonical estates to their holders, usually young ones, so that they could use them for higher studies abroad, mainly in Italy. In addition, it later became a means of rewarding acquired humanist culture and merits in its dissemination, and some members of the chapter established one of the earliest humanist literary circles (*contubernium*, *convivium*) of the early European Renaissance outside Italy at the court of Bishop János Vitéz (1445–1465) of Nagyvárad. The process, which continued with interruptions until the mid-16th century, came to an end with the late medieval disintegration of the diocesan organisation. After the religious wars, the Turkish destruction and the

difficult decades of reorganising the diocese afterwards, this tradition was revived at the court of Bishop Ádám Patachich (1759–1776), who organised a literary, artistic and scientific circle with an arcadian approach, now inspired by the ideas of the Church Enlightenment, partly using the canonry of the See. This custom was institutionalised at the beginning of the 19th century, when the former chapter of 10 stalls was enlarged to include 16 of them, and part of the new canonry posts were reserved to reward ecclesiastical figures who had distinguished themselves in the scientific and literary life of the country.

Vilmos Fraknói gained such a literary *stallum* at a relatively young age, which, with his annual net income of 15 to 20 000 forints per year, made him one of the 300 most important landowners in Hungary. Although the holders of the literary stallum were full members of the Nagyváradi Chapter, the special rules that applied to them gave them a great deal of freedom and room for manoeuvre within the framework of a regulated, ecclesiastical way of life. In the case of Fraknói, this meant almost complete exemption from the obligation of residency and from the liturgical duties of the chapter during the entire period of his canonicate. As a consequence, he gave up his right of gradual promotion in the chaplaincy as early as 1891, and retained all the time the minor titles he had held, the archpriesthood of Central Szolnok and later of Kraszna.

Despite his relatively loose relationship with his see, which became increasingly distanced from the end of the 19th century, Vilmos Fraknói's connections with the Diocese of Nagyváradi are well traceable. During his canonicate of more than four decades, he spent a considerable amount of time at Nagyváradi: initially – but less frequently in the later period – he spent the Christmas and the Easter holidays there, as well as the Cathedral's annual *patrocinium* (August 15, the Assumption of Mary), and attended the most important events in the life of the Cathedral (inaugurations, promotions, priestly anniversaries, funerals), as well as for recreation and official functions not directly related to the work of the Chapter.

Only a few, less significant episodes of his work as a historian can be linked to Nagyváradi, but many traces of his artistic patronage are still preserved in the city's built heritage (the ceiling paintings of the parish churches of Nagyváradi and Szentjobb, the 19th century stained glass ornaments and windows of the Episcopal Cathedral and Residence, the majolica relief of St. Ladislaus, etc.). In 1925, the literary canonry seat vacated upon the death of Vilmos Fraknói was inherited by Sándor Ernst, rector of the *Seminarium Centrale* in Budapest, but after the Second World War, the political situation and the loss of landed estates that had provided remuneration meant that the custom of donating literary stalls disappeared. The study concludes with Vilmos Fraknói's will, dated 1891 and authenticated by the members of the Nagyváradi Chapter, which contains one of the earliest version of his plans for a large-scale science patronage.

TÜNDE BALLA–ATTILA LAKATOS

5. A HISTORIAN IN A NEW ROLE

Fraknói, Secretary-General of the Hungarian Academy of Sciences

The name of Vilmos Fraknói is closely intertwined with the Hungarian Academy of Sciences and Hungarian historiography. Already in 1860, he won a prize in the Academy's competition, which attracted the attention of Arnold Ipolyi, and with his support he entered the academic world. In 1870 he was elected a corresponding member of the Academy, and in 1873 he became a full member and secretary of Class II.

At the Academy, he launched several new initiatives to modernize the study of History, and succeeded János Arany as Secretary-General in 1879. During his tenure as Secretary-General, a number of projects were carried out, such as the erection of the statue of János Arany, the Széchenyi Memorial Year, the interior design of the Academy's new building, and multiple donations enriched the Academy. During his office the Academy became the centre of the Hungarian scientific life.

As Secretary-General, he played a major role in the management and reorganisation of the Academy's staff, which, while not one of his most creative tasks, was an essential part of his job. His correspondence and reports not only deal with the internal affairs of the Academy, but also reflect his personal commitment and respect for his colleagues.

He left a lasting mark on the history of the Academy through his significant work as a historian and his role in its administration. He resigned as Secretary-General in 1889 to devote more time to his work as a historian.

ATTILA HÓGYE–CSONGOR CZIRÁKI

6. VILMOS FRAKNÓI AND THE EPISCOPAL
THRONE OF PÉCS

One of the most interesting questions of Vilmos Fraknói's life is why, despite his fame and work, he remained a member of the ecclesiastical middle class, why he could only be a titular (elected) bishop, why he could not actually head a diocese. During his lifetime, contemporary journalism was concerned with the question, and numerous reports claimed to know that the scholar priest would become Bishop of Nyitra, Vác, Kassa or Pécs, while other sources mentioned him as a candidate for the title of bishop of Nagyvárad. Upon his passing, obituaries and later memoirs also raised this question, and in particular, there arised some surprising theories concerning the bishop's seat at Pécs. According to several reports, in 1896 Fraknói was the candidate of the Hungarian government for the Bishopric of Pécs (*Quinqueecclesien.*), but the idea was ultimately defeated by Rome's opposition. The present paper uses Viennese and Vatican sources to clarify the events.

On 17 October 1896, Gyula Wlassics, Minister of Religion and Public Education, addressed a transcript to the common (Imperial and Royal) Ministry of Foreign Affairs in order to appoint Fraknói as Bishop of Pécs, among other issues. Referring to a verbal consultation with the Emperor-King, he asked for the consent of the Holy See. However, during the Foreign Minister's negotiations with the Vienna nuncio, it soon became clear that the Holy See did not consider Fraknói's appointment acceptable. The reasons given were a lack of pastoral experience, an unsuitable lifestyle and a lack of administrative skills. However, Wlassics insisted on Fraknói's candidacy. He asked Prince Primate Kolos Vaszary and Bishop Lőrinc Schlauch of Nagyvárád for information, and they cleared him of these charges. The government, citing the support and praise of the two prelates and Fraknói's academic merits, called on Agenor Goluchowski, the Monarchy's Foreign Minister, to obtain the Apostolic See's prior approval. However, during the negotiations conducted through the Monarchy's Holy See envoy, the Papal Secretariat of State did not change its position. Fraknói, who had meanwhile arrived in Rome, unsuccessfully sought an audience with the Pope, and the difficulties surrounding his case finally led him to declare that he would not accept his appointment as Bishop of Pécs and would resign as a candidate. This meant that, despite any further attempts by the Hungarian government, he was finally deprived of the episcopate.

What could have been behind the Holy See's decision? In addition to the reasons listed by the Viennese nuncio, Hungarian public opinion at the time also mentioned Fraknói's family background and the Masonic stamp. The nunciature's reports reveal that József Samassa, Archbishop of Eger, was a serious domestic opponent of Fraknói, who made the same accusations against him before Nuncio Emidio Taliani did. We must suspect the Cardinal Secretary of State, the powerful Mariano Rampolla, of being behind the Holy See's refusal. The head of Vatican diplomacy must have frowned upon the increasing familiarity of Fraknói in Roman circles, and in particular his intimate relationship with Pope Leo XIII. His association with Masonic scholars, and perhaps also his background, might have been a source of resentment. At the same time, his appointment as bishop of the diocese, with the obligation of residency, would have been an excellent way of removing Fraknói from the Eternal City. This paper attempts to resolve and understand the contradiction.

With Rome's hindering of Vilmos Fraknói's higher ecclesiastical career, Hungarian and universal Catholicism became poorer with a great archpriest. Despite his title of bishop of Arbe, Fraknói remained a member of the ecclesiastical middle class until his death. His spiritual and human legacy, however, elevates him far above those who preceded him in his ecclesiastical career in the memory of posterity.

PÉTER TUSOR-VIKTOR KANÁSZ

7. FRAKNÓI AND THE TEMPTATION OF AUSTRIAN CITIZENSHIP

The study traces the last years of Vilmos Fraknói's career in Vienna in the context of the transnational family ties that developed as a result of the bourgeois mobility that unfolded in the Austro-Hungarian Empire. Through marriages in Moravia, his entire family had moved to Vienna by the turn of the century, and he provided advice and financial support for the education that would lay the foundations for their social advancement. He also officiated at the marriage ceremonies of several family members, usually in places that made the public aware of their status as members of the bourgeoisie. In 1914, in preparation for his retirement in Hungary, he followed his relatives and bought an apartment in the imperial city, which may have been personally motivated by a search for support in old age.

He remained present in Hungarian science and public life with his studies and political initiatives, and returned to Budapest for an extended period in October 1918. He described the bourgeois democratic revolution as a natural evolutionary phenomenon, and his statements legitimised the Károlyi government and its foreign policy, which met the Entente's expectations. In mid-November, the Ministry of Religion and Public Education, under his chairmanship, set up a special commission to prepare the sharing of the Monarchy's cultural heritage, which envisaged bilateral negotiations with Austria on the basis of the traditional Hungarian conception of public law, applying the principles of quota and parity. He arrived in Vienna on 17 March 1919 to coordinate the preparatory work for the sharing of court museums and common archives and to start negotiations, but he did not carry out any further substantial activities in this field. Although the Government of the Council (Soviet) Republic of Hungary confirmed his mandate and notification at the beginning of April, the successor body to the commission he chaired, the Directorate for Art and Museums, dismissed him two weeks later and ordered him to return home.

However, Fraknói did not comply with the order, and in May 1919 he took Austrian citizenship because of the hopeless conditions at home and for his personal safety. However, his decision was not made public and his notification was not revoked. This gave him the opportunity, as the chairman of the Hungarian liquidation committee, to examine the confidential historical documents relating to the outbreak of the First World War, and he attempted to clarify the role of the Hungarian government and István Tisza in the origins of the First World War in a German-language study published in the autumn on the basis of primary sources. After a year, he successfully applied for a revocation of his Austrian citizenship with the intention of emigrating. It was not until early 1922 that he finally left Austria, to escape the trap of tax prosecution for failure to file income tax returns during his Austrian citizenship. According to his later statement, he wanted to die in Hungary and be buried in Hungarian soil.

IMRE RESS

8. THE END OF THE CAREER

The last months, funeral and early memories of Vilmos Fraknói

By his old age, Vilmos Fraknói had become a nationally recognised and famous figure. His statements and scientific works were of considerable public interest. He celebrated his 80th birthday in 1923, but was diagnosed with colon cancer and underwent surgery in the spring of 1923 in Vienna. He then moved finally back home, lived in Zebegény and Budapest, then in the Park Sanatorium in Pest, and later spent his last months in the Red Cross Hospital in Buda. Here he worked mainly on the processing of the Corvin Library and on writing the history of the Hungarian Academy of Sciences, and finally passed away on 20 November 1924.

Fraknói was considered by the Hungarian Academy of Sciences and the Szent István (St. Stephen) Society as one of their own, providing funeral honours. The scientist was laid in state in the columned hall of the Academy. From there, his coffin was taken by horse-drawn carriage to the cemetery on Kerepesi út, accompanied by his relatives, Ferenc Kollányi and his admirers. The funeral service was conducted by Ottokár Prohászka. On the initiative of Albert Berzeviczy, a dignified burial monument was erected by 1929. The scholar-priest's memory did not fade after his death: a multitude of memorials, recollections and articles have recalled his figure. And on the 100th anniversary of his birth, he was commemorated by Gyula Szekfű in his native country and by the *Osservatore Romano* in his second homeland, Rome. The memory of this leading scholar of Vatican-Hungarian research was suppressed by the communist dictatorship following the Second World War. Despite this, the memory of Vilmos Fraknói lives on to this day, his importance is symbolised by the Vilmos Fraknói Prize, established by the Hungarian state in 2000, and his scholarly work is carried on by the academical Research Group of the Catholic University bearing his name.

VIKTOR KANÁSZ

II. FRAKNÓI'S OEUVRE AS A HISTORIAN AND SCIENTIST

I. FRAKNÓI, THE CATHOLIC HISTORIAN
AND SCIENCE FOUNDER

Vilmos Fraknói's view of History was not free from the influences of Romanticism, and was based on historicism embedded in positivism. The quality and quantity of his work, his founding of series, journals and institutions, and in part his scientific creative actions in his academic positions, led him to be described as 'surpassing the sci-

entific achievements of his contemporaries'. Gyula Szekfű and Egyed Hermann gave his oeuvre a worthy place in the 1940s. Later, Marxist criticism obscured Fraknói's figure. Current historiography praises his work, but does not elevate it above those of his contemporaries. In the context of the 19th century and the early 20th century, the term 'conservative' is wrongly applied to him.

His approach, extending well beyond historicism, can be seen most directly and clearly not in his historical works, but in his publications on church politics. His writings reveal both a distinctive and a modern conception of Catholicism around 1870. On a historical basis, Fraknói sought to reassess the liberal, unfavourable view of 19th century Hungarian Catholicism. He expected the Catholic high clergy to play an organic, rather than an isolationist role in the life of the country, in the fields of science, culture and education. His own career would be a model of these ideals: from the late 1870s for a good decade, his career as an ecclesiastic (abbot, canon, bishop-elect) and secular career would simultaneously be upward. The latter was never in politics, but exclusively in the world of science (Secretary-General and then Vice-President of the Hungarian Academy of Sciences). His ecclesiastical publicity reveals in detail the framework of thought and interpretation within which his scientific texts can be placed. His goals as a historian were determined by his attitude to church politics. With his academic work, Fraknói aimed at the internal transformation of his own church as much as at reinterpreting its place and role in Hungarian society. By means of historicism, he sought to incite the high priesthood, historicising in appearances and jealously guarding its multiple privileges and, of course, its estates, to action.

As a scholar, Fraknói was first and foremost a Catholic, both ultramontane and a patriot. His choice of subjects and his approach to history are determined by his Catholicism. It is through this lens that he views his own time as well as history. It is within this framework that the objectives of his historiography and the realisation of those objectives need to be considered. At the same time, he is free from apologeticism. As early as 1861, he summed up his basic stance by stating that the historian's "special field is the past, his main law is love for justice". He exposed the conflict of Cardinal Péter Pázmány with the Holy See in the same way as he exposed the character flaws of Ignác Martinovics, a Jacobin revered as a national martyr. Fraknói was passionate about Catholic ideas in his quest for historical truth. His approach is based on the fact that he no longer sees historical problems as apologetic, but as a professional historian from the perspective of a teleological salvation history. In this respect, he is very close to Ranke, but he also surpasses him. It is his indirect theological approach, combined with his liberal arts studies, which gives the reason for his 'aspect-based' historiography, as emphasised by Gyula Szekfű. The Catholic character of his approach to history is indirect, apart from his works explicitly written on ecclesiastical history. His works are never theologised or made theological, or even religiously biased. Nevertheless, he sees the fulfilment of the Hungarian history he researches and views in holistic continuity in the fulfilment of its Catholic character, and he is constantly looking for

examples and experiences from the past. An excellent example of this is his biography of Werbőczy, published in 1899. Only some of his publications are directly concerned with church history, and a good part of them are on diplomatic, political or cultural history. He should not be, therefore, regarded as a mere church historian. Fraknói does not establish a transitional, path-finding perspective, but a new voice and with it a new vision in the 'professionalising' and 'specialising' Hungarian historiography.

Fraknói's idea was a spiritually renewed Catholicism, autonomous and modern, i.e. socially sensitive, cutting-edge in science and culture, independent of the liberal state, but unfolding within a system of national liberalism and gaining recognition for itself in the free competition provided by liberalism. In his own church, he was close to Ottokár Prohászka and Sándor Giesswein. In the 'race to win souls', he himself was a leading figure in the field of historiography, in the organisation of scientific studies and, as a church dignitary, furthering scientific studies and the patronage of the arts. In addition to his unique approach, Fraknói's historiography is characterised by a prolific professionalism based on incredible diligence. His treatment of diplomatic reports, which focuses on the widest available source base, brought a new tone and quality to domestic historiography. He can be regarded as the most important founders of modern medieval, early modern and modern historiography in Hungary, including many sub-disciplines, because of the versatility and scope of his work. His decades of research in Rome, his institute and his Vatican series have placed his oeuvre in a European perspective. His writings still serve as the starting point or the constituent elements of new narratives, whether medieval or early modern, and even, in part, in the field of modern scholarship. Alongside his Roman scholarly heritage, this is another enduring foundation of his local value as a historian.

Vilmos Fraknói can be defined as a "professional, progressive Catholic and patriotic priest-historian with a European horizon" in the ranks of historians of the period of the Reconciliation. He is the most emblematic figure of the beginnings of scientific historiography in Hungary.

PÉTER TUSOR

2. FRAKNÓI'S VATICAN RESEARCH AND THE MEDIEVAL HUNGARIAN HISTORY

One of the main focuses of Vilmos Fraknói's work as a historian and writer was on the 15th–16th centuries, and in particular on the biographies of the public clergy – and to a lesser extent of the seculars. As a member and official of the Academy of Sciences, he played no small part in the organisation and management of scientific research, but the impact of his work began to be perceived in the long run. His research in the Vatican and the institutionalisation and regular organisation of source research there

focused attention on a source area that provided a wealth of small data sources for the study of everyday life and culture in the Middle Ages, an approach that later became dominant in Hungarian medieval research.

Among other things, Fraknói's efforts to systematically and completely explore the entire archival holdings and units of the Vatican's Hungary-related research proved decisive. By establishing the two series of source publications, which he founded and whose volumes he either compiled and edited himself or designated the content and the editor, he created a source base for researchers which not only facilitated subsequent scholarly research, but also determined both its themes and its direction. In particular, the volumes of the *Monumenta Vaticana* containing the Lateran bulls of Pope Boniface IX had a major impact on later studies, as did the source publications exploiting the lists of papal tithes, the Gentile-documents, the Matthias Corvinus correspondence and the registers of the Society of the Holy Spirit. The *Monumenta Romana* has become a model enterprise in the compilation of diocesan documentary archives, and the canonisation record in the first volume has proved to be a fertilizer in many fields of historiography.

The content of the sources Fraknói chose for publication later set the course for the development of historical geography, ecclesiastical social history – especially prosopography – diplomatic history, the history of religion and other fields of research in Hungary. His syntheses on the reign of Matthias and the Jagellonians, his syntheses on the history of relations between the Holy See and his monograph on the royal canon law are, like his source publications, reference works and handbooks for modern historiography, which form the basis for further research.

KORNÉL SZOVÁK

3. VILMOS FRAKNÓI, THE FOUNDER OF THE HUNGARIAN MEDIEVAL STUDIES

Fraknói's research on *Hungarica* (Hungary-related issues) in foreign archives and libraries has always been at the forefront of historiography, emphasising his merits. At the same time, Fraknói's role in increasing the domestic source base has not been emphasised. His early works were still written on strictly medieval topics in the early 1860s. These he created on the old, rudimentary source base, and today they have only historiographical value. From 1863 on, he published mainly modern church history studies, books and source publications, closely connected with his teaching activities in Nagyszombat (Trnava) and later in Esztergom. He clearly returned to pre-Mohács topics after his appointment as head of the library (2 April 1875), obviously after having become acquainted with the rich manuscript material of the Széchényi Library of the Hungarian National Museum. The present paper describes Fraknói's

pioneering role in Hungarian medieval studies, as head of the library, in the expansion of domestic sources and the preservation of domestic sources between 1875 and 1878. Together with his colleague János Csontos, he invented the institution of “family inheritance”, and thus began the process of bringing the documents of Hungarian noble families preserved in the rural mansions of the country into the museum.

His parallel with Gyula Pauler is particularly important for the understanding of Fraknói’s oeuvre, since they were not only contemporaries and fellow historians, but they had been friends since the 1860s. Fraknói took part in the reorganisation of the archives in the early 1870s and, seeing that the archives were only interested in collecting public records, opened the museum to private records. As a result, a well-defined – and instinctive – division of labour between the two institutions was established.

Since the cultivation of auxiliary sciences is particularly emphasized in medieval studies, the second part of the essay describes Fraknói’s relationship to the Hungarian Heraldic and Genealogical Society, founded in 1883. He declined Béla Radvánszky’s invitation to participate in the foundation, but this is not to be seen as a sign of Fraknói’s insensitivity to the auxiliary sciences, but as an *ex officio* pose: the “treasury” opposition of the Academy’s Secretary-General to any “new formation”. Fraknói soon became reconciled to the Society, joined it, and in 1885 he also became a member of the board of directors. Later, some of his publications appeared in *Turul*.

Fraknói wrote summary biographies and thematic monographs instead of minor auxiliary research, but always used the latest methods of auxiliary science. His role in medieval studies is well illustrated by a comparison between the state of medieval studies in Hungary in 1860 and the state it had reached in 64 years by the time of Fraknói’s death in 1924. In Hungarian medieval studies, the results of the following six decades (1924–1982) are not even close to the previous one.

GYÖRGY RÁCZ

4. FRAKNÓI AND THE BEGINNINGS OF THE EARLY MODERN RESEARCH

The paper takes stock of the work of Vilmos Fraknói in the field of early modern history. Fraknói’s works on the 16th to 18th centuries can be grouped around four main topics: research on Péter Pázmány’s biography and his oeuvre; the history of domestic education and attendance at foreign universities; the history of Hungarian Diets (National Assemblies); and the relations between the Papacy and the Kingdom of Hungary. In addition, there is a fifth area on the frontier of the early modern period, the biography of Ignác Martinovics (1755–1795), leader of the Jacobin movement in Hungary. In conclusion, Fraknói’s research in several areas is still indispensable today, above all his findings on the life and work of Péter Pázmány, his works and source

publications on the relationship between the papacy and the Kingdom of Hungary, and last but not least his source publications on the history of the 16th century Hungarian Diet.

ISTVÁN FAZEKAS

5. TRAPPED IN NARRATIVES

Fraknói's textbook and reactions to it

The grammar school textbook of Vilmos Fraknói (Frankl), published in 1863 (corrected editions: 1864, 1866), received considerable press coverage. He was asked to write the book in the years before the Austro-Hungarian Compromise, when he was a university student, to counterbalance the Protestant secondary school textbooks that were so numerous at the time. Transylvania was portrayed as a place of unrest and the Transylvanian princes in a negative light. It was not widely praised in the press at the time of its publication, but later it was used as a point of attack against Fraknói in much of the press, as it was described as 'unpatriotic'. The textbook also played an important role in the smear campaign against the author in the 1870s. In the press, the accusations made against the textbook sought to appeal to emotions rather than to act as substantive criticism.

ZITA LŐRINCZ

6. GUIDED TOUR OF

THE LIBRARY EXHIBITION OF VILMOS FRAKNÓI

(1877)

In 1877, the Hungarian National Museum organised an exhibition on History and Literature of the Széchényi National Library, which included documents, codices and antiquarian books, as well as portraits and landscapes. Vilmos Fraknói, now in his second year as keeper of the library, put together an extremely rich exhibition.

His catalogue was published in the journal *Magyar Könyvszemle*, which he founded. Several documents appear in the subject index which are related to Fraknói's previous and later book research and his work as director. The Corvinas – with special reference to the philological research of János Vitéz –, the humanistic book culture and the tangible presentation of the retrospective historical bibliography in Hungarian, including the publications of Péter Pázmány, are all key points of interest for the librarian. With his multifaceted approach to these topics, Vilmos Fraknói anticipated many aspects of modern book history and library science. And through his work as a

scholar-organiser, he elevated bibliographical and book-historical research, practised as an auxiliary discipline before, to the status of a discipline in its own right.

The overview analysis of the exhibition object list reveals in detail the criteria for the selection of the presented library documents and evaluates the related research of Vilmos Fraknói from a scientific-historical point of view.

MÁRTON SZOVÁK

7. ABOUT THE SCIENTIFIC DEBATES OF VILMOS FRAKNÓI

Albert Berzeviczy, Chair of the Academy of Sciences for more than thirty years, named Kálmán Thaly, Lajos Kossuth and Henrik Marczali as Fraknói's most important debating partners in his 1927 work *The Memory of Vilmos Fraknói*. The designation of the debate partners – and thus indirectly of Fraknói's most important research topics – was in line with the scientific policy of the time, but the sources show that Fraknói had only one open exchange of correspondence with Thaly and Kossuth (in 1875 and 1877 respectively), and that he worked with the former on occasion. He maintained a particularly good and regular working relationship with Henrik Marczali, the third named debating partner. Fraknói's works on Hungarian statehood and public law were also subject to debates, but these are not mentioned in the memorial speech.

JULIANNA ORSÓS

8. FRAKNÓI'S PUBLIC JOURNALISM (1870–1918)

Vilmos Fraknói is remembered primarily as an outstanding historian, as a canon of Nagyvárád, or as the Secretary-General of the Hungarian Academy of Sciences. However, less is usually said about Vilmos Fraknói's public journalistic activities. Yet, throughout his long creative career, in addition to the many tasks he attended, he also expressed his public views on issues he considered important. In the period under review, he published more than 30 articles on three major topics. In the 1870s, he took a stand on the challenges of the period to Catholicism, including the issue of Catholic autonomy. In 1882, he became involved in the cultural debates (*"Kulturkampf"*) in Hungary concerning the forthcoming educational decrees, and continued to do so afterwards. Finally, during and after the First World War, he investigated the causes of the unfolding catastrophe and

the possibilities for peace. Fraknói's views, insights and positions in the fields of ecclesiastical, cultural and foreign policy are important elements in understanding his personality and his oeuvre.

RÓBERT P. OLÁH

9. THE LITERATURE OF THE FRAKNÓI OEUVRE

Science metrics analysis

Vilmos Fraknói's vast body of work was almost common knowledge even among his contemporaries, and his necrologues invariably highlighted his rich scientific heritage. The bibliography has also provided an opportunity to examine his work in terms of scientific metrics. He published 67 monographs and an impressive 226 papers, mainly in journals. He was also a prolific contributor to encyclopaedic dictionaries, with 230 in all.

So far, no attention has been paid to Vilmos Fraknói's reviews, although several of them are very interesting and educational. He wrote a total of seventeen of them during his lifetime, so he did not often make use that kind of publication. In his reviews, Fraknói stressed the importance of archival research and source publications in Hungary and abroad, especially in Italy, which were intended not only to serve Hungarian historiography but also to serve foreign historians who wished to study the history of Hungary. His review of the Vatican archival research is particularly interesting, and he made the important point that the focus of research should be on the 14th and 15th centuries.

In addition to his scientific publications, he published a substantial number of articles on other topics, almost a hundred in all. Of particular interest are his debates on scientific works, often of a topical and sectarian nature, the two most exciting of which were with Kálmán Thaly and Lajos Kossuth. More than a quarter of his non-academic publications are publicist writings, focusing largely on two periods or topics. Fraknói held strong views on Catholic autonomy and secularization. The other period, productive in journalistic terms, was the First World War. In his publicism, he did not deny his status as a historian: he collected, analysed, argued and synthesised information. His editorial work plays a major role in his oeuvre. He wrote few eulogies or necrologues, but almost all of them were about people he admired and to whom he owed a great deal, such as Flóris Rómer, Arnold Ipolyi, Lajos Haynald and Sándor Szilágyi.

GÁBOR NEMES

III. ITALY, ROME, VATICAN

I. HUNGARIAN HISTORIOGRAPHY IN A EUROPEAN CONTEXT

Vilmos Fraknói and his "Hungarian school of history" in Rome (1882–1905)

After the official opening of the Vatican Archives in January 1881, Vilmos Fraknói, canon of Nagyvárad, abbot of Szekszárd, and Secretary-General of the Hungarian Academy of Sciences, who earlier had been researching in Rome with special permission but had no direct access to the material, rushed to the Eternal City in May. He held talks with Cardinal Secretary of State Ludovico Jacobini, Cardinal Joseph Hergenröther, the archivist of the Holy Roman Church, and was even received in private audience by Pope Leo XIII (1878–1903). Fraknói's plan, presented to them, was for the Vatican sources to be published by the Apostolic See itself, partly with the help of priest-historians and at the expense of the Hungarian Church, in a series of its own. As he explained in a variety of ways, this venture would enable the papacy to catch up with the states actively supporting modern historiography without any particular sacrifices, and at the same time the international reputation of Hungarian Catholicism and scholarship would be greatly enhanced. Ultimately, his ambitious idea was well received by the Curia, provided that he succeeded in raising the necessary funds. At the same time, he asked for – and did receive – research permission to study Vatican sources relating to Hungary between 1300 and 1526.

On his return home, Fraknói immediately started organising. First of all, he informed Cardinal Primate János Simor, Cardinal Archbishop Lajos Haynald of Kalocsa, Bishop Arnold Ipolyi of Besztercebánya (Banská Bystrica) and Bishop Lőrinc Schlauch of Szatmár (Satu Mare) of the outcome of his negotiations in Rome. On 16 August 1881, having secured their support, he asked the Chapter of Nagyvárad to offer 500 forints per year for the publication costs of the newly established Vatican series, the *Monumenta Vaticana*, and "to ask all the chapters of the country to offer certain annual contributions for this purpose." On the same day, the canons of Nagyvárad called upon all the chapters and the most wealthy monastic orders of the country, and one or two bishops to make donations. As the rest of the episcopate felt neglected, they were addressed by Fraknói in a letter of 23 November.

With one or two exceptions, the reactions were so favourable that in the summer of 1882, a total of about 170,000 lire were available for a period of ten years. In the meantime, a major confusion, fortunately successfully averted, was caused by the fact that in early March 1882, either in response to an action in Rome, or following a bishops' meeting, or both, Lajos Haynald modified Fraknói's ambitious idea. The undertaking was limited to the publication of sources relating exclusively to Hungary. Haynald's letter to the Holy See and Fraknói's negotiations in May 1882, when he hurried to the Eternal City to overcome the problems, had already included the matter of publishing Hungarian documents in the Vatican from the very beginning, i.e.

from 1881. In other words, the preliminary ideas were retroactively modified. In the course of his personal discussions in the Curia, Fraknói managed to avert the difficulties – the State Secretariat had also had concerns about the planned publication of the nuncios' reports – and to clarify the details. Following Lodovico Jacobini's agreement by letter of 19 May 1882, the founding meeting of the participants in the enterprise was held in Budapest on 4 June 1882, with Cardinal Haynald presiding.

The meeting precisely outlined the objective pre-approved by Rome and defined the name of the series. According to this, the aim of the undertaking is nothing less than the publication of "the historical monuments in the Papal archives relating to our Church and our country, in two series: *a*) the publication of the correspondence of the papal nuncios at the court of the Hungarian kings; *b*) the adaptation, completion and continuation of Theiner's *Monumenta Hungariam Sacram illustrantia*. The title of the work be: *Vatican Hungarian Documentary Library. Monumenta Tabularii Vaticani Hungarica*", which was later modified. At the meeting, an editorial committee was finally elected to direct the research, organise the publication and manage the funds. The institutional backing was provided by the Szent István [St. Stephen] Society, the scientific organisation of Hungarian Catholicism. Fraknói published the foundation documents in the summer of 1882 in the pages of the *Magyar Sion*. It was not only the historiographical importance of the enterprise that prompted him to do so. The haste seems to indicate that he also wanted to prove that the idea had been limited to the Hungarian dimension all along.

Between 1884 and 1891, under the direction of the Monumenta Vaticana-Commission, but actually under the direction of Vilmos Fraknói, eight volumes, mostly of heavy size, were published in quick succession, divided into two *series*. The editions were extremely ornate and sophisticated, with a large historical introduction in Latin and Hungarian, an index and, if not a large number of notes, an appendix of notes providing the most important information.

In the end, no publisher was indicated on the volumes published in Budapest, but the briefer of Pope Leo XIII praising the enterprise and the Papal and Hungarian coat of arms were placed at the beginning of each work. The publications were very well received by the peer review.

* * *

The ten-year pledges of the Hungarian chapters and archpriests expired in 1892, and were not renewed. The Monumenta Vaticana-Commission was not dissolved, but at the end of the first decade, which was not only encouraging but also bright, the work was continued in a completely new framework and along a new concept. Following the example of the Prussian and Austrian institutes that had been set up in the meantime, Fraknói also saw the future in institutionalisation. In his end-of-life retrospective, he speaks of his Institute of Hungarian History in Rome as early as 1882, when the *Monu-*

menta Vaticana Hungariae was launched. From 1892 onwards, the focus was on the establishment of the headquarters and the legal character of this virtual scientific institute. However, as he had not received any substantial support for this idea in Hungary, he alone realised his plan. The temporary fall in property prices in Rome enabled him to buy a plot of land in the park of the former *Villa Patrizi* from the proceeds of his own ecclesiastical benefices. It was here, near *Porta Pia*, that the headquarters of the Fraknói Institute of Hungarian History in Rome was built in 1894. However, it was not legally established. The building, with its solid elegance, was a private institute for Hungarian researchers who came to the Eternal City, above all for Vatican research.

Fraknói's Institute of History, which quickly became a scientific and cultural centre, soon launched a new type of series. As French research sought to make full use of the 13th-century Vatican source material, and the Germans and Austrians had already divided up the early modern material from Vienna (Prague) nunciature, which also contained a wealth of Hungarian references, Fraknói focused his institute's investigations on the 14th and 15th centuries. In contrast to the method of the *Monumenta Vaticana*, the Hungarian sources in the various Vatican registers, which were systematically reviewed as far as possible, were not selected according to their archival place or a particular historical topic, but were to be published according to dioceses. This procedure not only corresponded to the nature of the papal registers of the period, which mainly contained entries by diocese, but also made it possible to publish more colourful and often complementary sources (suplications, papal documents on various subjects). By the way, it was expected that the diocese concerned would support the publication of Roman sources from its own history. The latter idea, thanks to Cardinal Károly Hornig, was realised in the diocese of Veszprém, one of the largest dioceses in Medieval Hungary.

Despite the strikingly similar typography, it cannot be stated that the *Monumenta Romana* of the Hungarian dioceses was intended to replace the earlier *Monumenta Vaticana*. Indeed, the former method was by far not suitable for the publication of recent age Vatican sources. The best proof of this is the last volume of the *Monumenta Vaticana*, published in 1909 after a long hiatus, containing the reports of the papal nuncios of Transylvania.

The picture of the heyday of Hungarian research in the Vatican at the end of the 19th and the beginning of the 20th century includes, in addition to the above mentioned series, the works of the thirty or so researchers working in Rome, and especially the independent works of the twenty or so members of the Institute. The syntheses of Vilmos Fraknói, who had been appointed Abbot of Szentjobb by King Franz Joseph, on the right of the Hungarian kings to appoint bishops and on Holy See–Hungarian relations stand out by far among the smaller, larger publications and studies. The third volume of the latter, published by 1903, was not only the crowning achievement of the renowned author's Roman activities, but also the actual final chord. Because of his advanced age, Fraknói found himself less and less suitable to manage and maintain his private institute. His attempts to hand over his enterprise

to the Diocese of Nagyvárad and the Hungarian episcopate failed for various reasons. And since, despite the wide professional recognition of the institute's work, the supply of personnel in Hungary was also stagnating, he returned to Budapest in 1905. The building of his institute was rented by a nearby clinic until 1913, when he donated the building to the Hungarian state for the purposes of the Hungarian Institute of History in Rome, founded in the same year. Fraknói finally closed down and sold the Artists' House, which was built next to the Historical Institute building in 1904, at the beginning of 1913.

The present study and its summary differ in two essential points from the text that was originally prepared for the review of the historiographical antecedents of the *Collectanea Vaticana Hungariae* when it was launched in 2004 (CHV I/1exc.), and then republished 18 years later with an expanded version (CVH I/20). The first one is that Fraknói's idea of a virtual Roman institute of Hungarian history had already been present, practically from 1882, when the *Monumenta Vaticana Hungariae* was founded. The other is that between June and March 1881 Fraknói was indeed thinking of a universal edition of the *Monummeta Vaticana* published by the Holy See, which he was forced to modify retrospectively.

PÉTER TUSOR

2. "My dear friend and son of great respect!"

THE CORRESPONDENCE BETWEEN RÓMER AND FRAKNÓI AND THE MONUMENTA VATICANA

The incompletely preserved correspondence of Flóris Rómer and Vilmos Fraknói is the private correspondence of two very busy, dedicated people, scientists and friends, but their letters also frequently discuss official business, their research, scientific endeavours and scientific organisation.

Vilmos Fraknói's short letters are not generally informative about his travels in Italy, but the publication of invaluable sources in the Vatican Archives is the subject of a flurry of enthusiastic letters between the two men. Organisational matters relating to the publication of the *Monumenta Vaticana* series are the most frequently discussed ones among the letters dating back to 1881–1882. Fraknói tried to involve Rómer in his work, saying 'Viribus unitis we would go further' (6 June 1881), he often invited him to Rome. But Rómer is only involved in the organisation, editing and checking of the Latin texts, and he uses his contacts and his experience as a scientific organiser to help Fraknói in his enormous work. For example, it was thanks to him that the Chapter of Nagyvárad took an initiative role in the publication of the *Monumenta Vaticana*. The long-planned joint trip to Rome with Fraknói and the research in the Vatican archives were ultimately cancelled.

TERÉZ CSÉCS

3. THE ENCHANTMENT OF NAPLES *Lipót Óváry and the Hungarian historiography in Italy*

Lipót Óváry arrived in Naples in 1861 as a soldier of Garibaldi. Afterwards, at the encouragement of Bartholomeo Capasso, he began his historical research in the library and archival collections of Naples which had not been studied from a Hungarian point of view. From 1870 onwards, on behalf of the Hungarian Academy of Sciences, he systematically researched the collections of Naples and its surroundings. His most important results were initially related to the Kingdom of Hungary's relations with Italy in the Angevine period, and then, while researching the Farnese Archives in Naples, he discovered a set of diplomatic documents from the pontificate of Pope Paul III. By working on these documents, Óváry wrote his name into the historiography of Hungarian historical research in the Vatican. After his return to Hungary in 1876, he became vice-archivist and later chief archivist of the National Archives, but his research on the Vatican did not stop there, and he participated in the *Monumenta Vaticana Hungariae* series. He also made several attempts at research in the Vatican archives, the closest he came to the *Cortile del Belvedere* was in 1879, but this project was not realised.

Meanwhile, Óváry continued writing for the press, and as a permanent publicist in the press department of the Prime Minister's Office, he regularly wrote to Italian and French newspapers about fake news and attacks because of nationalities, mainly Romanian. He participated in Hungarian and international academic life, was a member of several academies, associations and societies, and gave lectures at international conferences of historians. However, since his scholarly works were written mainly in Hungarian, his work is little known to international scholars of church history.

VIKTOR KANÁSZ

4. PAPAL TITHES AND TAX COLLECTORS IN 14TH CENTURY HUNGARY *László Fejérpataky and the Hungarian Monumenta Vaticana*

The paper reviews the role of László Fejérpataky, considered to be the innovator of historical auxiliary sciences, above all diplomacy, in Hungary, in the Vatican's source research. The young historian joined the staff working on the *Monumenta Vaticana Hungariae* series at the request of Vilmos Fraknói in 1883. At that time, he was working on discovering and publicising documents relating to the activities of Cardinal Gentilis de Monteflorum, the papal legate to Hungary, the result of which was published in 1885.

On his second research trip to Rome (1885–1886), he worked on the Hungarian data in the account books of the 14th-century papal tax collectors begun by Frigyes Pesty, which finally appeared in print in 1887. In addition to the above-mentioned facts, he was also the first to research the archives of the *Dataria Apostolica* with Vilmos Fraknói, Theodor Sickel and some of his Hungarian and Austrian fellow historians, which he reported on in detail in his letters from Rome.

From 1913 until his death in 1923, he took an active part in the work of the Hungarian Historical Commission of Rome, which was part of the Hungarian Academy of Sciences and organised research in the Vatican. The last results of Fejérpataky's Vatican-related work were published after his death. The editorial staff of the *Hungarian Historical Handbook* series asked Fejérpataky to prepare a paleography and a diplomatic summary of papal documents, but his death prevented him from completing these tasks. From the notes and sketches in his estate, his pupil, Antal Áldásy produced a unified manuscript, which was published in 1926, three years after Fejérpataky's death.

TAMÁS FEDELES

5. FERENC KOLLÁNYI AND ROME (1893)

Between January and May 1893, Ferenc Kollányi, on behalf of the Monumenta Vaticana Commission, conducted research on *Hungarica* in the Vatican and Roman state archives, looking through the *supplications* of Pope John IV (1431–1447) and the *Annata* books of 1471–1560. The Esztergom-Downtown chaplain, then barely thirty years old, wrote ten letters to the general public at home during his absence, which served as the main source material for this study. These letters not only described the methods and sometimes difficult circumstances of his research in Italy, but also the everyday life of the months he spent in the Eternal City. The domestic readership – and the modern man – can get a vivid picture of the carnival and atmosphere of Rome at the turn of the previous century, as well as of the ecclesiastical celebrations that Kollányi experienced (the 50th anniversary of Leo XIII's consecration as bishop, the beatification of Francesco Saverio Maria Bianchi) and the excursions to Naples and Pompeii. In the letters, the young historian reveals his own emotions and thoughts with genuine sincerity, adding fascinating contributions to the historiography of his late 19th Century Vatican research.

Ferenc Kollányi, who was still at the beginning of his career, was inspired by the trip to Rome, which was followed by a second one in 1897 (this time the scholarly cleric visited not only the archives of Rome, but also those of Parma, Florence and Mi-

lan). Known among Hungarian medievalists mainly for his work on church history and church law, Kollányi continued his active scientific activity until his appointment as canon of Nagyvárad in 1911, and he participated in scientific organization until his death in 1933.

TERÉZIA HORVÁTH

6. JÓZSEF LUKCSICS AND THE GOLDEN AGE OF DIOCESAN HISTORIOGRAPHY

József Lukcsics was born on 4 February 1875 in a small village in Transdanubia, Kerta, in a well-to-do peasant family. In 1893, he was admitted to the seminary in Veszprém, and from 1894, as a student of the Central Seminary, he continued his theological studies at the Faculty of Theology of the Royal Hungarian University of Budapest. After his ordination Lukcsics continued his studies at the *Augustineum* in Vienna. While in Vienna he was already engaged in research on church history. In July 1900, after completing his studies and obtaining his doctorate, Károly Hornig, Bishop of Veszprém appointed him chaplain and theology teacher in Pápa. Bishop Hornig introduced him to Vilmos Fraknói, a priest who was by then a nationally renowned scholar. Hornig is said to have invited Fraknói for a ride in his carriage and seated the young cleric opposite him. After Lukcsics passed the exam, his journey from the parish of Pápa soon took him to Rome.

József Lukcsics replaced his predecessor, Miklós Pallay, also a priest of the diocese of Veszprém, who had assisted Fraknói with the first two volumes of the *Monumenta Romana Episcopatus Vésprimiensis*. For the third volume of the *Monumenta*, in addition to transcribing the sources, comparing them with the originals and preparing the index, Lukcsics also wrote the introduction, almost 60 pages long. He also began to revise the series of the Apostolic Chamber. In the course of the work on the volume, several leading figures of Hungarian-related studies at the Vatican (such as Á. Gilbert Zaich, Ferenc Kollányi, Antal Beke, Menyhért Érdújhelyi, Pál Tóth Szabó and Pongrácz Sörös) also contributed to the work of the Vatican's translation process, coordinated by József Lukcsics.

While work commenced on the fourth volume, which was not originally planned, in January 1903, Lukcsics took the lead. It was certainly in this year that he completed his review of the volumes of the Apostolic Chamber in the Vatican archives and in the Italian State archives. A separate publication of the collection was out of the question at that time, and the manuscript can only be published after his death. He also uncovered many valuable sources for the *Monumenta* volumes while arranging the documents at the Veszprém Chapter. Lukcsics was not idle during the summer, when the Vatican archives were kept closed: in 1901, Hornig appointed him episcopal librarian,

and then he was given the task of organising the archives of the Veszprém Chapter. Volume IV and its appendix therefore contain many documents and charters from this archive. For the last volume, he also carried out research in the Budapest University Library, where he worked from 1904, and includes sources from the collection of copies of the 18th century Jesuit historians Gábor Hevenesi and István Kaprinay.

Lukcsics completed his research in Rome in the spring of 1904, and in September 1904 he was already employed at the University Library in Budapest, assisted in his appointment by Bishop Károly Hornig. He worked at the University Library from 1904 until 1909. In February 1909, also with the support of his bishop, he was appointed professor of Church History at the Faculty of Theology. In addition to courses in Hungarian and universal church history, he also gave seminars on Latin palaeography and diplomatic studies, as well as a seminar on ecclesiastical antiquities. One of the highlights of his teaching career was that he was Dean of the Faculty of Theology in the academic years 1912/1913 and 1917/1918. Teaching and university administration left less time for publications. On November 16, 1922, Bishop Nándor Rott of Veszprém appointed him canon and he had to give up his chair. In recognition of his merits and services, he was awarded the title of full professor of the University. His diocesan bishop gave the newly arrived canon some responsibilities: from 1923 to 1935 he held the post of superintendent of the diocese, and also became a synod examiner and judge. In 1924 he became a member of the committee of the Veszprém County Legislature, in 1926 abbot of Kapornak, in 1927 archdeacon of Somogy, and in 1934 papal prelate.

József Lukcsics died unexpectedly. His necrologues remembered him not only for his ecclesiastical career, his sensitivity to social issues or his academic work, but also for his direct manner, his sympathy and his honesty, which made him unheard of in his diocese.

GÁBOR NEMES

7. TRANSYLVANIA IN ROME. THE VATICAN RESEARCH OF ENDRE VERESS

The pitfalls and lessons of an irregular career arc

The role of Endre Veress, a distinguished Transylvanian historian, in unveiling Hungarian monuments in the Vatican and Italy, as well as his vast published and unpublished oeuvre and legacy, play an inescapable role in the study of Hungarian–Italian relations. His documentary publications have put the Principality of Transylvania on the map of national and international scholarship. Vilmos Fraknói played an unforgettable role in initiating and then continuing his research trips to Rome and Italy, and he soon noticed young Veress's commitment to epistolary and manuscript

research, which was matched by an unconventional work ethic. The result of their collaboration was the publication of the correspondence of the Transylvanian nunciature set up by Pope Clement VIII during the prolonged Turkish wars. Unfortunately, further work was greatly hindered by Veress's eccentric personality. This was not only reflected in his conflict-laden relationship with Hungarian historians, but also in the fact that he alone carried out his research and published his results. These factors played a role in his failure to gain either the academic membership or the university professorship that was the norm at the time. After the First World War, Veress's publications in *Fontes Rerum Hungaricarum* and *Fontes Rerum Transylvanicarum* effectively took over the role of the *Monumenta Vaticana Hungariae* and the Hungarian Academy of Sciences' *Monumenta Hungariae Historica* series.

TAMÁS KRUPPA

APPENDICES

I.

FRAKNÓI-BIBLIOGRAPHY (1861–1924)

The bibliography was mainly based on and supplemented by the following works: *Fraknói Vilmos negyedszázados irodalmi munkássága 1861–1885* [*Vilmos Fraknói's literary activity of a quarter of a century*], Budapest 1886; *Fraknói Vilmos irodalmi munkássága 1860–1910* [*Vilmos Fraknói's literary activity*], Budapest 1910; RÖTTLER, *Egyház, műveltség, történetírás* [*Church, Culture, and Historiography*], 346–353. The bibliography is only complete with regard to the scholarly work of Vilmos Fraknói. It is a hopeless enterprise to provide a complete list of his wide-ranging public and political activities, so only a representative selection is included. The same can be said of the reviews of individual works by Fraknói.

GÁBOR NEMES

II.

FRAKNÓI-DOCUMENTATION *Life interview, autobiography, newspaper articles* 1923–1924, 1926, 1928–1929

The press of the first half of the 20th century devoted considerable attention to Vilmos Fraknói. His name regularly appeared in periodicals of all kinds, with a wide

range of ideas and political backgrounds, and he was the subject of articles in newspapers, literary and political journals. These reports, recollections and interviews, which are often unknown or only scarcely known, can, by supporting and supplementing archival sources, help to explore the life of the scholar bishop and reconstruct his scientific activities. With this in mind, here are 15 selected contemporary documents which may be of help to future research on Fraknói.

The first two articles were written on the occasion of the scientist's 80th birthday. Less well known is the tangled history of the elder Fraknói's post-Trianon housing problems. This is described in three articles in the *Pesti Napló* of October 1924. The everyday life and death of the priest, who worked tirelessly in his last months, is described in the following three articles. Two of the obituaries following Fraknói's death are included in the selection, together with the funeral speech of Károly Szász and the will of the deceased. Several years after Fraknói's death, memoirs of his life were published. Among them are those of Antal Hodinka and Lajos Szalay, and finally the 1929 report of the *Hungarian National Correspondent*, which describes the dedication of Fraknói's grave.

The writings published here do not even begin to cover the "*Fraknóiana*" of the above years in the Hungarian press. The collection of further, shorter or possibly latent, or earlier press sources is a task for future research.

VIKTOR KANÁSZ

III.A

FROM CARICATURES TO SCULPTURES

Images of Vilmos Fraknói

Vilmos Fraknói was one of the most famous historians of his time, and in addition to his scientific pursuits, he was also interested in the arts, and had friendly relations and frequent correspondence with the art world, not to mention the Roman House of Art he founded. Accordingly, from his early days as a young scholar to the present day, a number of pictorial sources have survived. In many cases, these are not only portraits, but also caricatures with political messages, as well as sculptures, paintings and small sculptures that made on his memory.

VIKTOR KANÁSZ

III.B

PHOTO GALLERY

Several photos of Vilmos Fraknói were taken during his life. The selection of photographs aims to provide a comprehensive visual insight into the life of the late scientist. The earliest photo is from before 1888 and the latest from 1924. The published images are the result of extensive research. In addition to the images found in various collections, family photographs of particular importance are those that have been unknown to researchers until now. They have been preserved in the possession of the historian's living lateral relatives, thus further enriching the pictorial source material already known about Fraknói.

VIKTOR KANÁSZ–GYÖRGY SÁGI–PÉTER TUSOR

LIFE PATH

Chronology

The chronological curriculum vitae of Fraknói, based on the results of the studies in the volume and on the literature and lexicography cited in the volume, provides both an overview and a detailed overview of the career of the scholarly high priest. The *Chronology* is not entirely linear. The individual periods of his life, which can be bound to a specific site, are presented separately, sometimes with a summary introduction. Many earlier erroneous data (for example, the year of the bishop-elect of Ardey, 1892, obtained from the air) have been checked and corrected.

PÉTER TUSOR

TABLE OF CONTENTS

Contents (in Hungarian).....	v
------------------------------	---

PROLEGOMENA

Preface. The Fraknói Centenary (1924–2024) (Péter Tusor)	xI
Gyula Szekfű: The centenarian Vilmos Fraknói	xV
Ágnes R. Várkonyi: Variations on liberalism	xx
László Solymosi: Welcome speech. Centenary Commemorative Conference (Nagyvárad [Oradea], 2–3 May 2024)	xxxvi

I. CHAPTERS FROM THE FRAKNÓI BIOGRAPHY

1. The family and homeland of Vilmos Fraknói (Balázs Rétfalvi)	3
2. On Fraknói's early career as a historian (with his letters to Prince Primate Simor publicized) (Péter Tusor)	25
3. Vilmos Frankl and the Hungarian School of Church Literature (1859–1861) (György Sági)	75
4. Notes on canonicate of Vilmos Fraknói in Nagyvárad (Oradea) (Tünde Balla–Attila Lakatos).	103
5. A historian in a new role. Fraknói, Secretary-General of the Hungarian Academy of Sciences (Attila Hőgye–Csongor Cziráki) ...	133
6. Vilmos Fraknói and the episcopal throne of Pécs (Péter Tusor–Viktor Kanász)	155

7. Fraknói and the temptation of Austrian citizenship (Imre Ress) 209
8. The end of the career. The last months, funeral and early memories of Vilmos Fraknói (Viktor Kanász). 235

II. FRAKNÓI'S OEUVRE AS A HISTORIAN AND SCIENTIST

1. Fraknói, the Catholic historian and science founder (Péter Tusor) 247
2. Fraknói's Vatican research and the medieval Hungarian history (Kornél Szovák) 285
3. Vilmos Fraknói, the founder of the Hungarian medieval studies (György Rácz) 310
4. Fraknói and the beginnings of the early modern research (István Fazekas) 329
5. Trapped in narratives. Fraknói's textbook and reactions to it (Zita Lőrincz) 349
6. Guided tour of the library exhibition of Vilmos Fraknói (1877) (Márton Szovák). 361
7. About the scientific debates of Vilmos Fraknói (Julianna Orsós) 369
8. Fraknói's public journalism (1870–1918) (Róbert Oláh P.) 391
9. The literature of the Fraknói oeuvre. Science metrics analysis (Gábor Nemes). 403

III. ITALY, ROME, VATICAN

1. Hungarian historiography in a European context. Vilmos Fraknói and his "Hungarian school of history" in Rome (1882–1905) (Péter Tusor) 415
2. "My dear friend and son of great respect!" The correspondence between Rómer and Fraknói and the Monumenta Vaticana (Teréz Csécs). 445

3. The enchantment of Naples. Lipót Óváry and the Hungarian historiography in Italy (Viktor Kanász)	485
4. Papal tithes and tax collectors in 14th Century Hungary. László Fejérpataky and the Hungarian Monumenta Vaticana (Tamás Fedeles)	535
5. Ferenc Kollányi and Rome (1893) (Terézia Horváth)	575
6. József Lukcsics and the golden age of diocesan historiography (Gábor Nemes)	591
7. Transylvania in Rome. The Vatican research of Endre Veress (The pitfalls and lessons of an irregular career arc) (Tamás Kruppa) . .	609

APPENDICES

I. Fraknói-bibliography (1861–1924) (Gábor Nemes)	657
II. Fraknói-documentation. Life interview, autobiography, newspaper articles 1923–1924, 1926, 1928–1929 (Viktor Kanász)	695
III.a From caricatures to sculptures. Images of Vilmos Fraknói (Viktor Kanász)	735
III.b Photo gallery (Viktor Kanász–György Sági–Peter Tusor)	756
<i>Life path / Chronology</i> (Péter Tusor)	765
<i>Bibliography (MVH–MREV–CVH. Necrologues, biographical literature, lexicography)</i> (Péter Tusor–Gábor Nemes)	779
<i>Abbreviations</i>	789
<i>Authors</i>	793
<i>Summaries</i> (in Hungarian)	795
<i>Summaries</i> (proofread by László Kristó–Olivér Kőhalmi)	823
<i>Index</i> (György Sági)	851

